

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Diplomová práce

Bc. Pavlína Fúrová

Nové Město pražské ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1725

New Town of Prague in the Light of the Inspection Protocol of the Theresian Cadastre of 1725

Poděkování:

Mé poděkování patří v první řadě vedoucí předkládané práce paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za samotný podnět ke studiu daného tématu a také za pomoc s jeho zpracováním. Dále bych ráda vyjádřila vděčnost PhDr. Martině Hrdinové, Ph.D. a PhDr. Tomáši Dvořákovi za poskytnutí připravené databáze, ve které mohla vzniknout praktická část diplomové práce. V neposlední řadě patří mé díky rodině a partnerovi za poskytnutí vhodných podmínek k sepsání práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 28. 6. 2019

.....

Podpis

Klíčová slova (česky):

Nové Město pražské, tereziánský katastr, domy, raný novověk.

Key words (in English):

New Town of Prague, Theresian Cadastre, houses, Early modern period.

Abstrakt (česky):

Diplomová práce navazuje na předchozí snahy o bližší představení a zároveň zpřístupnění jedinečného historického pramene, a to vizitačního protokolu tereziánského katastru pro pražská města z let 1725–1726. Tato práce se zaměřuje na Nové Město, ale v některých otázkách komparuje získané údaje se Starým Městem a Malou Stranou.

V teoretické části práce je diskutována celá řada otázek, které lze na základě novoměstských vizitačních tabel zodpovědět. Týkají se celkového počtu domů, jejich rozdělení podle zdanění, profesí a příjmů majitelů domů či cen nemovitostí. Vnější podoba domů je zhodnocena na základě stavebního stavu, použitého materiálu a počtu podlaží. Velikost nezastavěných ploch je možné studovat díky přesné evidenci velikosti zahrad. Pozornost je také věnována přípravě a následné konzumaci piva v novoměstských hospodách.

Nevelký rozsah teoretické části práce nahrazuje obsahově bohatá příloha – databáze, která je vlastně edicí pramene v netradiční podobě. Je určena všem badatelům, kteří se zajímají o pražskou domovní zástavbu v období baroka. Údaje vizitačního protokolu lze využít při sestavování dějin jednotlivých objektů, při studiu demografického, sociálního, hospodářského či uměleckohistorického vývoje Nového Města.

Abstract (in English):

The diploma thesis follows up on the prior attempts to introduce and make available a unique historical source called the inspection protocol of the Theresian Cadastre for Prague towns from 1725 to 1726. This thesis focuses on the New Town, but in some cases it also compares the obtained data with the Old Town and Lesser Town.

The theoretical part discusses a whole range of questions that can be answered based on the New Town inspection protocol. The questions include the total number of houses or their division by taxation, house prices as well as occupation and income of homeowners. The houses exterior is evaluated based on the building condition, the material used and the number of storeys. It is possible to study the size of areas that are not built on thanks to an accurate register of garden size. Moreover, this part also concentrates on beer brewing and consumption in New Town pubs.

The small scope of the theoretical part is compensated by a content-rich appendix (database), which is in fact an edition of the source in a nontraditional form. It is intended for all scholars interested in Prague residential buildings in the Baroque period. The data from the inspection protocol can be used to compile a history of individual buildings and to study the demographic, social, economic or art-historical development of the New Town.

Obsah

1.	Úvod	8
2.	Prameny a literatura	11
	2.1. Prameny	11
	2.2. Literatura.....	12
3.	Nové Město po třicetileté válce a na počátku 18. století.....	17
	3.1. Vývoj počtu domů mezi lety 1654–1725.....	19
4.	Nové Město ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru	23
	4.1. Průběh vizitace.....	23
	4.2. Klasifikace domů	27
	4.2.1. Zderazská čtvrť	30
	4.2.2. Štěpánská čtvrť.....	32
	4.2.3. Jindřišská čtvrť.....	33
	4.2.4. Petrská čtvrť	34
	4.3. Majitelé domů	36
	4.3.1. Zaměstnání a příjmy.....	38
	4.4. Cena domů	47
	4.5. Vnější podoba domů	52
	4.5.1. Stavební stav	52
	4.5.2. Stavební materiál.....	54
	4.5.3. Počet podlaží	55
	4.6. Vnitřní podoba domů	57
	4.7. Nájemnictví.....	60
	4.8. Zahrady a vinice.....	62
	4.9. Hospody, nákladnické domy a pivovary.....	65
5.	Závěr	68
	Soupis pramenů a literatury	71
	Seznam tabulek	75
	Seznam grafů.....	76
	Seznam příloh.....	77

Seznam použitých zkratek:

AMP	Archiv hlavního města Prahy
ČČH	Český časopis historický
DP	Documenta Pragensia
inv. č.	inventární číslo
NM	Nové Město pražské
MS	Malá Strana (Menší Město pražské)
NA	Národní archiv
NK	Národní knihovna
NP	nadzemní podlaží
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
sb.	sbírka
sign.	signatura
SM	Staré Město pražské
SÚRPMO	Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů
TK	Tereziánský katastr
ÚOP NPÚ	Územní odborné pracoviště – Národní památkový ústav
zl.	zlatý (platidlo)

1. Úvod

„A tak léta Páně 1348 dne 26. března založil řečený pan král Nové Město pražské, položiv vlastní rukou první kámen.“¹ Od této události uplynulo již 671 let a při letném pohledu na plán města se může zdát, že si velkolepé dílo Karla IV. dodnes zachovalo svou podobu. I dnes lze obdivovat velkolepě navržená náměstí, široké ulice i promyšleně a v souladu s křesťanskou symbolikou umístěné sakrální stavby. Při důkladnějším pohledu je patrné, že zvláště novoměstské břehy prodělaly výraznou proměnu, neboť společnost na přelomu 19. a 20. století nemohla „*strpěti labyrinth úzkých a křivolakých uliček a spoustu vetších, starobyklých a předpotopních domů*“². Kromě hygienických důvodů se o proměnu Prahy postaral také hospodářský a kulturní rozkvět města, který postupně měnil požadavky na bydlení. Starší zástavba musela ustoupit moderním činžovním domům a jelikož chyběla regulační komise, která by mohla zabránit zboření historicky cenných objektů, je úkolem historika, aby minulý stav rekonstruoval, popsal a objasnil.

Studovat dějiny jednotlivých domů nejenom na Novém Městě je možné na základě městských knih, berních pramenů, map a plánů, fotografií či jiných obrazových pramenů. Jak již zjistily předchozí generace historiků, velmi bohatá pramenná základna brání zpracování vědeckého místopisu celého Nového Města. Proto si tato práce klade za cíl zpřístupnit a dalším badatelům přiblížit pramen, který by rozhodně neměli opomenout při studiu dějin pražských domů. Jedná se o vizitační protokoly (tabely) tereziánského katastru sestavené v letech 1725–1726 a obsahující detailní informace o pražských měšťanských domech, jejich majitelích, nájemnících, stavebním stavu i berním zatížení. Z tradičního pražského čtyřměstí se tato práce věnuje tomu největšímu, Novému Městu. Hlavním úkolem je zpřístupnění samotného pramene ve formě databáze (Microsoft Access), která supluje tradiční edici. Vzhledem k povaze pramene (část je tvořena předepsaným formulářem, část volně stojícím textem o různé délce v závislosti na velikosti domu, počtu nájemníků apod.) není účelné editovat vizitační protokol v textovém (např. Microsoft Word) nebo tabulkovém procesoru (např. Microsoft Excel). O samotné databázi je více pojednáno v závěru této práce (kapitola 6).

V teoretické části práce je představena základní literatura a prameny ke zvolenému tématu a dále je nastíněn vývoj na Novém Městě pražském po třicetileté válce a na počátku 18. století (kapitola 3). Poté práce přechází k samotným údajům vizitačního protokolu, přitom je kladen větší důraz na analýzu dat než na představení jednotlivých kategorií údajů. Badatelské

¹ BLÁHOVÁ, Marie (ed.). *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 146 (kronika Františka Pražského).

² *Asanace král. hlavního města Prahy: text zákona.* Praha 1893, s. 2.

pozornosti se totiž v poměrně nedávné době těšily nálezové tabely Starého Města³ a Malé Strany⁴ a mnoho základních informací v nich již bylo uvedeno. Práce o Novém Městě na předchozí badatelské počiny navazuje a mnohdy z nich čerpá již navržené postupy, aby bylo možné navzájem pražská města porovnávat. K další komparaci vybízí vydaná edice berní ruly,⁵ která vypovídá o stavu pražských měst po třicetileté válce, zatímco vizitační tabely (1725–1726) zachytily Prahu v období barokních proměn. Porovnáním obou katastrů lze zjistit, zda se výrazně změnil celkový počet novoměstských domů (kapitola 3.1) či výrazně narostlo množství daňově zvýhodněných objektů (kapitola 4.2).

Majiteli novoměstských domů byla pestrá skupina řemeslníků, živnostníků, obchodníků, šlechticů, ale mnohé objekty patřily také obci nebo církvi. V případě Nového Města bude zajímavé sledovat, do jaké míry bylo atraktivní pro vyšší vrstvy. Svou roli sehrála skutečnost, že Staré Město, ale i Malá Strana již nedisponovaly velkými možnostmi, kam zástavbu v horizontálním směru rozšiřovat. Naopak prostor pojatý do novoměstských hradeb již ve 14. století nebyl zdaleka zastavěn, a to zvláště v oblasti horního Nového Města. Tyto lokality představovaly vhodné parcely pro stavbu šlechtických letohrádků obklopených dostatkem zeleně, zároveň však v přijatelné vzdálenosti od centra města. V drtivé většině však domy vlastnily měšťané provozující nějaké řemeslo, živnost či zastávající nějaký úřad. Jejich zaměstnáním a příjmy se zabývá kapitola 4.3.

Ceny domů jsou důležitými údaji vypovídající o velikosti, honosnosti či stavebním stavu objektů. Vývoj cen nemovitostí lze dobře studovat v trhových městských knihách, na základě kterých ale není možné zjistit, jak prodávaný objekt vypadal. Vizitační protokol spojuje obě kategorie údajů – cenu, neboť sama vizitační komise provedla excerpci trhových knih, i informace o vnější a vnitřní podobě domů, neboť měly vliv na stanovení berního koeficientu. Ceny novoměstských domů jsou podrobněji rozebírány v kapitole 4.4.

I když pramen berní povahy nemůže zcela nahradit prameny ikonografické, ledacos vizitační protokol vypovídá i o vnější podobě domů. Týká se to zejména stavebního materiálu, stavu domu (v dobré kondici, pobořený apod.) a počtu podlaží. Tyto kategorie údajů jsou v práci hromadně vyhodnoceny na základě grafů (kapitola 4.5), více jsou ale vhodné k poznání dějin jednotlivých domů. Problémem je skutečnost, že údaje nelze srovnat s jinými prameny

³ VOBRÁTILKOVÁ, Hana. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru: disertační práce*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, KPVMAS 2012. Vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc. Součástí práce není edice pramene.

⁴ FÚROVÁ, Pavlína. *Malá Strana ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1726: bakalářská práce*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, KPVMAS 2016. Vedoucí práce doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc. Součástí práce je edice pramene.

⁵ LÍVA, Václav (ed.). *Berní rula 3. Pražská města*. Praha 1949.

(např. s berní rulou), neboť takové informace neobsahují. To neplatí o vnitřní dispozici domů obnášející popisy místností po jednotlivých podlažích. K jejich komparaci je totiž možné využít prameny vzniklé před i po vizitaci Nového Města (kapitola 4.6).

Vizitační tabely tereziánského katastru jsou také zajímavým a poměrně jedinečným zdrojem informací o nájemném bydlení v pražských městech na počátku 18. století (kapitola 4.7). O novoměstských zahradách a vinicích pojednává jedna z posledních kapitol, jejímž cílem je kromě zhodnocení jejich počtu a velikostí také konkrétní výpočet nezastavěné plochy (kapitola 4.8). Odlehčeným tématem týkajícím se výroby a konzumaci piva (popř. pálenky) v novoměstských domech je uzavřena teoretická část této práce (kapitola 4.9).

2. Prameny a literatura

2.1. Prameny

Hlavním předmětem zájmu této práce jsou vizitační tabule tereziánského katastru pro Nové Město pražské z roku 1725 uložené v Národním archivu ve fondu tereziánského katastru pod signaturou 142. Tomuto prameni je v rámci práce věnována hlavní pozornost, nicméně souvisí s ním i další archivní materiál. V rámci tereziánského katastru je to zejména kniha č. 143, která obsahuje domy na zvláštních místních právech na území Nového Města. Jde o postranní právo křížovníků s červenou hvězdou na Poříčí, právo kláštera sv. Kateřiny, kapituly u sv. Apolináře a kláštera na Karlově. Do databáze byla vzhledem k rozsáhlosti Nového Města zahrnuta pouze kniha č. 142 (Příloha 1). Ve spisové části fondu TK se nachází nejrozličnější soupisy domů nebo jejich držitelů, výtahy z berní ruly či duchovenské fassé z různých období příprav tereziánského katastru. V porovnání s ostatními pražskými městy se ve spisech pro Nové Město nedochovalo příliš mnoho zpráv souvisejících přímo s vizitací. Například velmi cenné relace o vizitaci, které v případě Starého Města⁶ i Malé Strany⁷ obsahují podrobnější informace o změnách statusů domů (vynětí či zapsání do desek zemských v předchozích letech, přesunutí šosovní hodnoty na jiný dům atd.), nejsou pro novoměstské domy zachované. Relace k nim prokazatelně sepsána byla, neboť na ni vizitační tabule ve vícero případech odkazují (např. *Wovon in der Relation das mehrere angeführt ist*). Podobně se dochoval pouze pro Staré Město rozpis ulic pro daňovou klasifikaci (dělení ulic na hlavní, méně rušné a odlehlé, což mělo vliv na berní zatížení).⁸ Sumární údaje konečného elaborátu tereziánského katastru jsou edičně zpracovány zvlášť pro rustikální⁹ a dominikální¹⁰ pozemky.

Vizitační tabule se hned ve své druhé rubrice odvolávají na označení domu podle berní ruly. Edici prvního českého katastru pro pražské město zpracoval Václav Líva.¹¹ Při identifikaci domů se nevyhnutelně dopustil mnoha omylů, které budou schopny opravit až další generace badatelů, kteří zpracují dějiny novoměstských domů na personálním principu. Sestavení souvislé řady majitelů ode dneška až do dob, kdy jsou prameny dochovány, je jediná spolehlivá metoda, jak domy U Nováků, U Černého orla nebo Na Růžku přesně identifikovat.

⁶ NA, TK, Knihy, sign. 130. Též přílohy ke zprávě ve věcech duchovních (sign. 131) a světských (sign. 132).

⁷ NA, TK, Spisy, inv. č. 4940.

⁸ NA, TK, Spisy, inv. č. 4834.

⁹ CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLIČEK, Josef a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A–Ch)*. Praha 1964.

¹⁰ BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁŇOVÁ, Eliška – a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český III. Dominikál*. Praha 1970.

¹¹ LÍVA, Václav (ed.). *Berní rula 3. Pražská města*. Praha 1949.

Ke studiu novoměstských domů lze také využít prameny ikonografické a kartografické. Avšak plány nebo veduty, které by zobrazovaly celé Nové Město ve 20. letech 18. století, nemáme. Z let 1679–1685 pochází panorama Folperta von Ouden Allena, který zobrazil celou Prahu od Hradčan až po vyšehradskou citadelu odněkud z petřínského kopce.¹² Z tohoto úhlu v rámci Nového Města nejvíce vyniknout domy ve Zderazské čtvrti, ale vzhledem k rozsáhlosti zobrazeného území lze studovat pouze schematicky provedené stavby. Friedrich Bernhard Werner zaznamenal na svých kresbách některé vybrané novoměstské stavby. Jednalo se zvláště o klášterní budovy s kostely (např. augustiniánský klášter u sv. Kateřiny, klášter alžbětinek Na Slupi) nebo šlechtické paláce (např. Sweerts-Sporckův v Hybernské ulici).¹³ Jan Josef Dietzler zachytil pohled na část Dobytčího trhu a na Žitnou ulici při korunovaci Marie Terezie v roce 1743.¹⁴ Do novoměstských ulic nechává blíže nahlédnout perspektivní plán Josefa Daniela Hubera z roku 1769, který zaznamenal i některé detaily významných domů, u běžnějších budov jejich počet v rámci uličního bloku, ale větší podrobnosti nejsou na prospektu patrné.¹⁵ Významným kartografickým počinem je plán Prahy Josefa Jüttnera z let 1811–1815.¹⁶ Ačkoliv je zhruba o 85 let mladší než námi sledované vizitační tabely, je i přesto vhodnou pomůckou k identifikaci domů, neboť detailně zobrazuje jejich půdorysy a označuje je tehdy platnými čísly popisnými.

2.2. Literatura

V této kapitole jsou ve stručnosti shrnuty místopisné studie vztahující se k Novému Městu pražskému. Na závěr je zařazena základní literatura k tereziánskému katastru a také několik prací, které napomáhají k identifikaci novoměstských lokalit i jednotlivých domů.

O historickém místopisu napsal výstižně Jiří Čarek v úvodu svého příspěvku o staroměstských domech, že je to „*studium velmi pracné, jde doslova o léta mravenčí práce.*“¹⁷

¹² Jeden z exemplářů např.: AMP, Sběrka grafiky, sign. G 37. LAZAROVÁ, Markéta – LUKAS, Jiří. *Praha. Obraz města v 16. a 17. století. Soupis grafických pohledů. Sv. 1.* Praha 2002, č. 68.

¹³ Pohledy F. B. Wenera jsou rovněž uloženy v AHP, novoměstské budovy a prostranství jsou zobrazeny na grafikách se signaturami G 93–98. Celkem 53 Wernerových pohledů na Prahu je obsaženo v souborné práci: MARSCH, Angelika. *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren, Weißenhorn 2010*, s. 265–294.

¹⁴ Jedná se o zrcadlově obrácený pohled, uložen v: AMP, Sběrka grafiky, sign. 158a. J. J. Dietzler vytvořil celé album vedut zobrazující proces korunovace Marie Terezie v Praze na jaře roku 1743.

¹⁵ Rakouská národní knihovna, Mapová sbírka, sign. K II 92. Životem i dílem J. D. Hubera se zabýval Jan Mokre: MOKRE, Jan. *Joseph Daniel von Huber. Leben und Werk eines österreichischen Militärkartographen des 18. Jahrhunderts basierend auf Forschungen in Wiener Archiven und Sammlungen: Diplomarbeit.* Universität Wien, Wien 1990.

¹⁶ AMP, Sběrka map a plánů, sign. MAP P B/28. Základní literatura: KUCHAR, Karel. *Jüttnerův plán Prahy a některé předcházející i následující pražské plány*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, roč. 6, 1–2, s. 81–88.

¹⁷ ČAREK, Jiří. *Z dějin staroměstských domů*, PSH 10, 1977, s. 5.

Zejména měl na mysli důkladné studium pramenů městské provenience, které v případě Nového Města obnáší 130 knih trhových smluv, 56 knih přípořádí ke statkům, 115 knih obligací, 24 knih testamentů atd.¹⁸ Výčet se týká pouze měšťanských domů, jiné knihy je nutné využít u objektů stojících na postranních právech, domů církevních a zádušních či zemskodeskových.

Ve výčtu badatelů, kteří se jako první pokusili o opravdu vědecké vypsání pražského místopisu, i když pouze v určitém časovém úseku, je nutné uvést Václava Vladivoje Tomka. Jeho *Základy starého místopisu Pražského* (2. díl je věnován Novému Městu)¹⁹ jsou velkým badatelským počinem, který se ale neobešel bez omylů souvisejících s určováním domů podle domovních znamení nebo podle postavení vůči jinému objektu, nároží apod. Na Tomkovu práci časově navázal Josef Teige, ale vzhledem k rozsáhlosti materiálu téměř zákonitě nepřekročil hranice Starého Města.

Na počátku 20. století byla vydána třísvazková *Kronika královské Prahy a obcí sousedních* Františka Rutha, středoškolského profesora a klasického filologa.²⁰ Jeho práce je sice zčásti založená na archivních pramenech, ale jinak jsou informace k jednotlivým domům velmi nahodilé, neúplné a s chybnou identifikací objektů. Nepostupoval po jednotlivých pražských městech, ale podle abecedně seřazených ulic.

Podrobnější místopisné práce nejsou věnovány celému Novému městu, ale pouze určité oblasti, ulici, případně jednomu domu. Jak obtížné je kvalitně zpracovat i pouze jednu novoměstskou čtvrť, ukazuje práce Pavla Novotného,²¹ který si sice kladl za cíl popsat dějiny Petrské čtvrti dům od domu, nicméně autor se kromě pobytových přihlášek vůbec nepustil do archivního výzkumu a pouze přebíral poznatky F. Rutha, V. Lívy či z Uměleckých památek Prahy. Informačně přínosná je studie Viléma Lorence věnující se zaniklé zderazské osadě,²² tedy oblasti přibližně vytyčené dnešními ulicemi Resslova, Na Zderazu a Na zbořenci. Václav Vojtíšek se v souvislosti s Novým Městem věnoval rodné Nekázance, skladu slanečků na Dobyčtím trhu a Podskalí.²³ Společně se Z. Wirthem a V. V. Štechem spolupracoval na vydání prvního dílu *Zmizelá Praha* pojednávající o Starém a Novém Městě s Podskalím.²⁴ Příspěvky Luboše Lancingera publikované na stránkách Pražského sborníku historického vycházejí ze stavebně historických průzkumů zpracovávaných v bývalém Státním ústavu

¹⁸ Týž. *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*. Praha 1956, s. 79–84.

¹⁹ TOMEK, Václav Vladivoj. *Základy starého místopisu Pražského. Oddíl 2, Nowé Město Pražské*. Praha 1870.

²⁰ RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*. Díl I–III. Praha 1903–1904.

²¹ NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť dům od domu*. Praha 2008.

²² LORENZ, Vilém. *Příspěvek k místopisu starého Zderazu*. PSH 3, 1966, s. 86–105.

²³ VOJTÍŠEK, Václav. *Z minulosti naší Prahy: kapitoly z místopisu, zřízení a života města*. Praha 1919.

²⁴ ŠTECH, Václav Vilém – WIRTH, Zdeněk – VOJTÍŠEK, Václav. *Zmizelá Praha I, Staré a Nové Město s Podskalím*. Praha 1945, 2002.

pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRPMO).²⁵ Příspěvky jsou založeny na důkladném studiu pramenů, díky kterému mohly být opraveny některé Tomkovy a Lívovy omyly. V SÚRPMO byly stavebně-historické průzkumy (pasporty) zpracovávány hlavně k objektům vedeným na seznamu kulturních památek a kromě kapitol o dějinách domů byly do pasportů zahrnuty i zprávy o stavebně-technických a architektonických průzkumech, případně plány a jiná fotodokumentace. Kapitoly o dějinách domů na Novém Městě pražském zpracoval již zmíněný Luboš Lancinger, dále Milada Vilímková, Alena Lišková, Olga Novosadová a další. Strojově psané pasporty jsou dostupné v knihovně ÚOP NPÚ v Praze Na Perštýně, případně na Generálním ředitelství NPÚ ve Sbírce plánů, stavebně-historických průzkumů a restaurátorských zpráv. Z pasportů vycházel také kolektiv autorů zpracovávající druhý svazek *Uměleckých památek Prahy*.²⁶ Hlavní pozornost je v této rozsáhlé práci věnována umělecky hodnotným objektům, které je možné obdivovat dodnes. Několika větami bývají také shrnuty dějiny domů, které na oněch místech stály před tím, než musely ustoupit současné výstavbě. Pozornosti se těšily i jednotlivé objekty, zvláště ty významnější, jako byla například novoměstská či podskalská radnice.²⁷ V rámci Věstníku klubu Za starou Prahu vyšla řada kvalitních místopisných studií, většinou z pera Václava Vojtíška a Karla Gutha. Ve vztahu k Novému Městu lze například uvést příspěvek o paláci Kounickém (Schaffgotschském) v Panské ulici (čp. 890/II),²⁸ Harrachovském v Jindřišské ulici (čp. 939/II),²⁹ paláci hrabat Příchovských na Příkopě (Slovanský dům, též palác Vernierovský či Pöttingenský; čp. 859/II)³⁰ nebo o měšťanském domě čp. 791/II na Václavském náměstí (příspěvek vydaný v souvislosti s bojem o zachování renesanční věže).³¹ Badatelské pozornosti neušly dva vrcholně barokní letohrádky v prostoru Nového Města – jednak zaniklý Braunův letohrádek na Zderaze

²⁵ LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století – Hyberská ulice I*. PSH 20, 1987, s. 138–180. Druhá část Hyberské ulice: PSH 21, 1988, s. 84–123. První část ulice Na Příkopě: PSH 24, 1991, s. 118–159. Druhá část ulice Na Příkopě: PSH 25, 1992, s. 132–171. Panská ulice: PSH 28, 1995, s. 147–176. Blok paláce Adrie: PSH 31, 2000, s. 262–295.

²⁶ BAŤKOVÁ, Růžena (red.). *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha I)*. Praha 1998.

²⁷ Novoměstská radnice se v literatuře těšila vůbec velké pozornosti. Výběrem: KIBIC, Karel. *Novoměstská radnice v Praze, její stavební vývoj a problémy rehabilitace*. Stará Praha II, 1979, s. 198–224. OUTRATA, Jan Jakub. *K výsledkům stavebně historického průzkumu Novoměstské radnice v Praze*. Staletá Praha XIV, 1984, s. 67–73. Do josefínských reforem existovala v domě čp. 383/II (zbourán v roce 1911) podskalská radnice: GUTH, Karel – VOJTÍŠEK, Václav. *Radnice podskalská*. Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hl. města Prahy VI, s. 61.

²⁸ VOJTÍŠEK, Václav – GUTH, Karel. *Kounicův palác v ulici Panské*. Za starou Prahu: Věstník Klubu za starou Prahu VI, č. 1, 1915, s. 5–6, 11–13, 24–26.

²⁹ GUTH, Karel. *Harrachovský palác*. Za starou Prahu: Věstník Klubu za starou Prahu II, č. 5–9, 1911, s. 35–37.

³⁰ GUTH, Karel – VOJTÍŠEK, Václav. *Palác hrabat Příchovských na Příkopě v Praze*. Praha 1913.

³¹ VOJTÍŠEK, Václav. *Z dějin domu čp. 791/II*. Za starou Prahu: Věstník Klubu za starou Prahu III, č. 1, 1912, s. 2–3, 4–5.

(čp. 340/II, zbourán v roce 1839)³² a Michnův letohrádek zvaný Amerika (čp. 462/II).³³ Samostatnou práci věnoval Václav Vojtíšek měšťanskému pivovaru u Šenfloků na Václavském náměstí (čp. 824/II).³⁴

Specifikem vltavských břehů na horním i dolním Novém Městě byly mlýny. Jejich přehled s alespoň základní historií uvádí letitá práce Jiřího Soukupa,³⁵ pouze Novým mlýnům (čp. 1239/II) se věnuje práce Anny Masarykové.³⁶ Populárně naučnou formou jsou popsány dějiny některých nesystematicky vybraných novoměstských domů v rámci osmidílné publikace *Pražské domy vyprávějí*.³⁷ Drobný spisek s půvabným názvem *Na starodávné půdě ve Spálené ulici*,³⁸ vydaný Ústřední záložnou lidovou v Praze, se věnuje dvojici domů čp. 90/II a 91/II.

Více či méně informací k novoměstskému místopisu je možné najít i ve velkých kompendiích o celé Praze. Starší Janáčkovy dějiny³⁹ nahradily na přelomu tisíciletí dvě moderní syntézy.⁴⁰ Geograficko-historické informace o Praze přináší i poměrně nová publikace Evy Semotanové a jejího kolektivu,⁴¹ obzvláště bohatá na reprodukováný obrazový a kartografický materiál. Samostatnou a dodnes ceněnou práci věnovanou pouze Novému Městu vydal Vilém Lorenc.⁴² Novému Městu pražskému byla u příležitosti 650. výročí jeho založení věnována velkoformátová publikace⁴³ i 16. vědecké zasedání Archivu hlavního města Prahy (DP 17, 1998).

Základní práce o českých katastrech do roku 1789 pochází z pera Josefa Pekaře.⁴⁴ Vznikem prvního i druhého tereziánského katastru se zabývají úvodní statě edice tohoto pramene (pražských měšťanských a šosovních domů se týká první díl, domů deskových, církevních a obecních třetí díl).⁴⁵ Rozboru fondu TK se na stránkách Sborníku archivních prací

³² DVORSKÝ, Jiří. *Letohrádek Matyáše Brauna na Novém Městě*. PSH 3, 1966, s. 106–107.

³³ MÁDL, Karel Boromejský. *K. I. Dienzenhofera Amerika*. Praha 1897.

³⁴ VOJTÍŠEK, Václav. *Pivovar "u Šenfloků" a jeho historie: Příspěvek k starému místopisu Nového města Pražského*. [Praha 1910].

³⁵ SOUKUP, Jiří. *Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží*. Praha 1905.

³⁶ MASARYKOVÁ, Anna. *Nové mlýny na Novém městě pražském*. Praha 1941.

³⁷ HRUBEŠ, Josef – HRUBEŠOVÁ, Eva. *Pražské domy vyprávějí, I–VIII*. Praha 1995–2001.

³⁸ JANOUŠEK, Jan (ed.). *Na starodávné půdě ve Spálené ulici: věnuje nynější majitelka domů čp. 90 a 91 Ústřední záložna lidová v Praze*. Praha 1941.

³⁹ JANÁČEK, Josef (red.). *Dějiny Prahy*. Praha 1964. JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. Praha 1977, 1983.

⁴⁰ LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří. *Praha*. Praha 2000.

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny Prahy. I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*. Praha 1997.

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny Prahy. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha 1998.

⁴¹ SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Ottův historický atlas – Praha*. Praha 2016.

⁴² LORENC, Vilém. *Nové Město pražské*. Praha 1973.

⁴³ FIALA, Michal – HOLZNEROVÁ, Michaela – KREUZZIEGER, Milan a kol. *Nové Město pražské 1348–1784*. Praha 1998.

⁴⁴ PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654–1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha 1932.

⁴⁵ CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLIČEK, Josef a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A–Ch)*. Praha 1964. BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁŇOVÁ, Eliška – a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český, III, Dominikál*. Praha 1970.

věnoval Emil Hradecký,⁴⁶ který společně s Marií Liškovou a Stanislavem Burešem fond uložený v tehdejší Státním ústředním archivu uspořádal.⁴⁷

Jako základní pomůcka pro identifikaci pražských ulic dobře slouží dvoudílný Uličník.⁴⁸ Přehled domů a vývoj jejich čísel popisných přináší rozsáhlá příloha prvního dílu nové řady Zmizelé Prahy.⁴⁹ Jako vodítko k orientaci mezi domy patřící pod zvláštní místní je možné využít rozsáhlý příspěvek Miluše Svobodové-Ladové publikovaný na stránkách Pražského sborníku historického.⁵⁰ K převodu starých plošných měr uvedených u novoměstských zahrad a jednotek objemu u uvařených a vytočených sudů piva je nepostradatelnou pomůckou metrologická příručka.⁵¹

⁴⁶ HRADECKÝ, Emil. *Tereziánský katastr, rozbor fondu*. SAP 6, 1956, s. 105–135.

⁴⁷ STANISLAV BUREŠ – EMIL HRADECKÝ – MARIE LIŠKOVÁ. *Tereziánský katastr 1713–1790 (1848)*. *Inventář*. Praha 1960.

⁴⁸ LAŠŤOVKA, Marek a kol. *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl I–II*. Praha 1997 a 1998.

⁴⁹ BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha. Nové Město*. Praha 1998. Příloha na s. 348–381.

⁵⁰ SVOBODOVÁ-LADOVÁ, Miluše. *Zvláštní místní práva v Praze*. PSH 8, 1983, s. 95–179.

⁵¹ HOFMANN, Gustav. *Metrologická příručka: pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň 1984.

3. Nové Město po třicetileté válce a na počátku 18. století

Podpisem vestfálského míru v říjnu roku 1648 skončil dlouholetý válečný konflikt, jehož počátky jsou spojeny s pražskými událostmi a českým stavovským povstáním. Během třicetileté války se musela Praha vyrovnat s několika vpády saských a švédských vojsk, pobytem vojsk císařských (s tím souviselo hlavně poskytování kvartýrů a zásobování vojáků), zavlečenými nemocemi a samozřejmě finančním zatížením. Nového Města se výrazně dotklo švédské obléhání na samotném závěru války (nejdříve v červenci až září roku 1648, podruhé v říjnu téhož roku). V první fázi se sice Švédům nepodařilo proniknout z Malé Strany přes Kamenný most na pravý břeh Vltavy, i přesto bylo Staré a Nové Město zasaženo dělovým útokem a poškozen byl například kostel sv. Václava na Zderaze.⁵² Útok byl během září přerušen, ale Švédové se k Praze vrátili s posílenými sbory již na počátku října. Odstřelovány byly tentokrát zejména novoměstské hradby a domy v oblasti Jindřišské a Petrské čtvrti.⁵³ Větším hmotným i lidským ztrátám zabránila zpráva o uzavření míru ve vestfálských městech Osnabrücku a Münsteru.

Nové Město bylo za obranu proti nepřítelům odměněno majestátem Ferdinanda III. vydaném 3. května 1649.⁵⁴ Obsahoval povýšení členů městské rady a dalších úředníků městské správy do vladyckého stavu, polepšení a rozhojnění městského znaku (do otevřené brány přibyl stříbrný lev), prominutí účasti na českém stavovském povstání a další mnohá, spíše však čestná práva.⁵⁵ Na politickém významu pražských měst se nic nezměnilo a královská města měla na zemském sněmu nadále podle Obnoveného zřízení zemského dohromady pouze jeden hlas.

Z hospodářského hlediska se Praha po třicetileté válce potýkala s několika problémy, jejichž kořeny je nutné hledat již v předchozím období. Prvně to byla skutečnost, že Praha již nebyla rezidenčním sídlem Habsburků, ale pouze sídlem zemské vlády. Znamenalo to, že pro zahraniční obchodníky byla atraktivnější Vídeň (zvláště poté, co bylo zažehnáno turecké nebezpečí) nebo jiná evropská města, kde se soustředila větší kupní síla. Další brzdou ekonomiky byly cechy. Zatímco jinde v Evropě se prosazovaly myšlenky merkantilismu a manufakturní výroby, v českých zemích se nadále udržovaly staré cechovní pořádky, které bránily vzniku konkurenčního prostředí. Novoměstský hejtman Ferdinand František hrabě z Vrtby sice v roce 1699 navrhl úplné zrušení cechů,⁵⁶ v období raného novověku k tomu však

⁵² BAŤKOVÁ, R. *Umělecké památky Prahy. Nové Město*, s. 164–165.

⁵³ BĚLINA, P. a kol. *Dějiny Prahy. I.*, s. 386.

⁵⁴ MENDELOVÁ, Jaroslava. *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620–1650)*. PSH 31, 2000, s. 169.

⁵⁵ JANÁČEK, J. *Dějiny Prahy*, s. 359.

⁵⁶ JANÁČEK, J. *Dějiny Prahy*, s. 384.

nedošlo. Jistou liberalizaci v oblasti cechovní výroby představoval generální cechovní patent vydaný v listopadu 1731.

Ani v druhé polovině 17. století se Praze nevyhnuly morové rány a další ničivé katastrofy. Velký mor zasáhl pražská města v roce 1680, kdy podle některých odhadů zemřela až třetina obyvatelstva Prahy.⁵⁷ Na konci 80. let 17. století postihl nejen Nové, ale i Staré Město ničivý požár, který bývá svou velikostí přirovnáván ke známějšímu požáru Malé Strany v roce 1541.⁵⁸ Požár na pravém břehu Vltavy propukl 21. června 1689 v blízkosti kostela sv. Valentina na Starém Městě a kvůli větru a dřevěným obydlím se šířil dále přes Židovské město, Týnskou a Mikulášskou čtvrť k Novému Městu. Tam podle hejtmanské zprávy zasáhly plameny 150 domů z Petrské čtvrti včetně kostela sv. Klimenta, mlýnů, pily a vodárny.⁵⁹ Požár si na Novém Městě vyžádal tři oběti na životech a samozřejmě velké materiální škody. Z pohledu stavebně-uměleckého zanikla řada gotických a renesančních domů. Jak ukazuje výzkum vizitačních tabel (kapitola 4.5.2), byl ale tento francouzský požár, který byl přičten paličům z Francie, impulsem k výstavbě nových, tentokrát však kamenných domů.

Podobu pražských domů výrazně poznamenal také nový stavební sloh, který se u nás ojediněle projevoval již před Bílou Horou a rozšířil se díky stavitelům ze severoitalských oblastí.⁶⁰ V rámci barokní přestavby Prahy byla nejdříve činná šlechta a církve, které vyšly finančně posíleny z pobělohorských konfiskací i následného válečného konfliktu. Měšťanstvo se z následků třicetileté války zotavovalo pomaleji, a proto se k přestavbám (případně novostavbám) připojilo až na konci 17. století. Do té doby bylo spíše poškozováno stavebními aktivitami ostatních stavů. Týkalo se to měšťanských domů, které musely ustoupit rozsáhlým objektům, jako např. ve východní frontě Dobytčího trhu, kde od 30. let 17. století vykupovali klementinští jezuité domy pro stavbu koleje a noviciátu (čp. 504/II).⁶¹ Obdobným způsobem vznikaly velké šlechtické paláce, na Novém Městě to byl například velký šosovní dům hrabat z Vrtby v dnešní ulici Národní na místě tří měšťanských domů.⁶² Větší pozornost je tomuto tématu věnována v kapitole 3.1, týkající se vývoje počtu domů na Novém Městě mezi lety 1654–1725.

Hospodářská situace země si po třicetileté válce také vyžádala reformu ve výběru berní. Hlavní problém spočíval v nepoctivém přiznávání počtu poddaných vrchností. Vláda se snažila tíživou finanční otázkou řešit zavedením nových spotřebních dávek (akcizy), zvýšením staré

⁵⁷ LEDVINKA, V. – PEŠEK, J. *Praha*, s. 349.

⁵⁸ PAŽOUTOVÁ, Jana. *Francouzský požár Prahy (1689)*. Dolní Břežany 2011, s. 7.

⁵⁹ Tamtéž, s. 68.

⁶⁰ JANÁČEK, J. *Dějiny Prahy*, s. 373.

⁶¹ BASTL, Ondřej. *Novoměstské kláštery v 18. století*. DP 17, 1998, s. 208.

⁶² Dům stál na místě dnešního obchodního domu Máj (čp. 63/II).

spotřební daně (např. z piva) a samotný výběr berní již napříště neměli zajišťovat stavové, ale osoby ustanoveném králem.⁶³ Obava stavů ze ztráty vlivu na výběru daní je donutila souhlasit s vytvořením řádného katastru. Soupis poddanského majetku měl být hotov co nejdříve, což se odrazilo i na množství chyb a nepřesností při konečné výměře daně. Čtyřčlenné vizitační komise, které byly vyslány do jednotlivých krajů, neměly dostatek času na očitě zhlédnutí každého hospodáře, a proto se často omezovaly na výpis z urbárů a jiných vrchnostenských knih. Generální vizitace probíhala pouhé dva roky (1653–1655), konkrétně v pražských městech od 3. července do 7. srpna 1653.⁶⁴ Po vydání berní ruly se objevilo mnoho stížností na vysoké či nespravedlivé zdanění, a proto bylo v 70. a 80. letech 17. století přistoupeno k revizitaci prvního českého katastru. Druhá berní rula, nazývaná též Kinského katastr podle Františka Oldřicha Kinského, který inicioval změny pro stanovení berně, platila od roku 1684 až do poloviny následujícího století. Na novém katastru, pro který se vžilo označení tereziánský, se začalo pracovat na počátku 18. století ve snaze opravit největší nesrovnalosti berní ruly. Na rozdíl od prvního českého katastru byla tentokrát evidována i půda dominikální. I když k jejímu zdanění v první verzi tereziánského nedošlo, sloužila k vymezení hranic s pozemky rustikálními. Očitá vizitace trvala v terénu tentokrát dlouhých dvanáct let, konkrétně v pražských městech mezi lety 1725–1726. Konečný elaborát prvního tereziánského katastru byl vydán v listopadu 1748, ale obdobně jako u předchozích pokusů se neobešel bez oprav. U druhé verze, vydané v roce 1757, došlo k významné změně, a to zdanění i dominikálních pozemků.

3.1. Vývoj počtu domů mezi lety 1654–1725

Jedním z nejobtížnějších úkolů historické demografie je určení počtu obyvatel v předstatistickém období. Hlavní obtíží je neúplnost dochovaných soupisů obyvatel vyplývající z potřeby evidovat např. jen berněschopné nebo branněschopné obyvatelstvo. S obdobným problémem se lze setkat i u vizitačního protokolu tereziánského katastru, který sice eviduje majitele i nájemníky domů, ne však důsledně. Za rodinu majitele i za každou nájemní jednotku byla totiž zapsána pouze jedna osoba. Spolehlivě jsou zaevidováni jedinci provozující řemeslo, živnost, obchod nebo jinou výdělečnou činnost, ale ženy v domácnosti, děti, starci nebo chudina se soupisu vymykají. Proto není účelné vypočítávat osoby uvedené v tabelách, mohou nanejvýš sloužit jako jakýsi podklad k odhadům o počtu pražských obyvatel. O čem však vizitační protokol vypovídá vzhledem k jeho berní povaze dobře, jsou počty domů.

⁶³ PEKAŘ, J. *České katastry 1654–1789*, s. 4.

⁶⁴ LÍVA, V. *Berní rula 3*, s. 8.

Ty sice nejsou přesným ukazatelem demografického vývoje, dávají však možnost porovnávat různě velká města nebo obce.⁶⁵ Další možností je sledování vývoje počtu domů v čase, v tomto případě se k porovnání nabízí berní rula, na kterou vizitační tabely odkazují (případně neodkazují, pokud dům v roce 1654 ještě nestál), a proto je možné snadno určit, který dům byl vystavěn nově, který byl zbourán nebo zahrnut do větší stavby.

Vizitační protokol TK pro Nové Město pražské (TK 142) obsahuje 1 179 položek,⁶⁶ z toho 19 domů patřilo pod postranní právo zderazského kláštera, devět domů pod jurisdikci františkánů u Panny Marie Sněžné a dvě vinice pod právo kapituly u sv. Apolináře. Domům na zvláštních místních právech není v této práci věnována pozornost, neboť v knize TK 142 je popsáno pouze 30 domů z celkového počtu 101 domu. Většina objektů stojících na novoměstských postranních právech je zahrnuta v knize TK 143 (týká se práva kláštera křížovníků s červenou hvězdou na Poříčí, práva kláštera sv. Kateřiny, práva kláštera na Karlově a většiny domů práva kapituly u sv. Apolináře). Poměrně nešťastné rozdělení novoměstských jurisdikcí do dvou knih způsobilo, že i Luboš Lancinger uvedl v rámci tzv. pasportů SÚRPMO, že se vizitační tabely TK pro domy stojící na právu kostela P. Marie Sněžné nedochovaly.⁶⁷ Ve skutečnosti jsou domy této jurisdikce připojeny v rámci TK 142 ke Štěpánské čtvrti (fol. 66–68, lit. U). Podobně objekty patřící pod právní enklávu zderazského kláštera se nacházejí v rámci TK 142 na fol. 81–84, lit. L, tzn. na konci Zderazské čtvrti.⁶⁸

Bez domů na postranních právech se na Novém Městě pražském k roku 1725 nacházelo 1 149 objektů, což je při prvním porovnání s údaji berní ruly (1 088 domů)⁶⁹ o 61 domů více. Přitom je však nutné zohlednit některé další okolnosti. První z nich je, že vizitační protokol oproti berní rule zaznamenává také zahrady. Pod 49 položkami se v rámci vizitačního protokolu ukrývají pouze zahrady, u kterých se může vyskytovat domek se zázemím pro zahradníky (v případě kuchyňských a ovocných zahrad) nebo letohrádek (u okrasných zahrad). Po odečtení zahrad bychom poté dostali podobný výsledek – rula eviduje 1 088 novoměstských domů, nálezové tabely z roku 1725 celkem 1100 domů. Dále by se u obou číselných údajů dalo uvažovat o odečtení pustých či pohořelých (tj. prakticky neobyvatelných domů). V případě berní ruly by se vzhledem k válečným událostem jednalo o mnohem větší počet (146 domů).

⁶⁵ MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha 1978, s. 85.

⁶⁶ Záměrně je použito slovo „položky“, neboť se ne vždy jedná o dům (může jít o samostatnou zahradu, zahradu se zahradním domkem, letohrádkem apod.).

⁶⁷ Toto tvrzení je například uvedeno u stavebně historických průzkumů domů s čp. 754/II, čp. 757/II a čp. 759/II.

⁶⁸ V příloze 3 je uvedena přehledná tabulka, která shrnuje dochování vizitačních tabel pro všechna pražská postranní práva.

⁶⁹ V edici berní ruly je v součtu početní chyba – Líva uvádí na NM celkem 1084 domů. *Srov. LÍVA, Václav (ed.). Berní rula 3. Pražská města*. Praha 1949, s. 140.

Podobný počet domů v roce 1654 a 1725 nelze interpretovat tak, že ve sledovaném období na Novém Městě stagnovaly stavební aktivity. Způsobil to vyrovnaný počet nově postavených a zaniklých domů. Přitom zničené, pohořelé a zpustlé domy po třicetileté válce byly opraveny a ve vizitačním protokolu jsou již vedeny jako měšťanské a odvádějící daně. Zanikly ty objekty, které byly zbourány pro rozsáhlejší šlechtickou nebo církevní budovu, případně byly stavebně upraveny a propojeny v jeden velký celek. Vizitační komise proto např. eviduje majetek barona Viléma Příchovského (čp. 144/II) pod jedním záznamem se slovy, že se sice jedná o čtyři měšťanské domy, ze kterých je osedlost placena zvlášť, nicméně objekty samotné prý odděleny být nemohou. Z popisu místností je ale patrné, že k přestavbě a propojení dříve samostatných domů již došlo.

Postihnout úbytek domů mezi lety 1654–1726 vlivem scelování parcel je poměrně komplikovaný úkol. Ze dvou až osmi domů evidovaných v berní ruce vznikl ve sledovaném období jeden objekt v 54 případech. Konkrétně ze dvou domů vznikl jeden objekt ve 43 případech, ze tří v pěti případech, ze čtyř ve třech případech, z pěti v jednom případě a výjimku tvoří osm měšťanských domů, které se staly součástí rozsáhlého klášterního komplexu voršilek na Národní. Pro větší názornost je v tabulce 1 uvedeno několik příkladů, k jakým scelovacím akcím na Novém Městě ve sledovaném období došlo. I z několika náhodně vybraných případů je patrné, že je s touto aktivitou spojena zvláště šlechta. V důsledku spojování měšťanských domů ubylo mezi lety 1654–1725 celkem 72 objektů.

Tabulka 1 – Příklady scelovaných objektů na Novém Městě pražském mezi lety 1654–1725

Dnešní čp.	Označení domů podle ruly	Majitel domu podle vizitačních tabel TK
čp. 121/II	1) p[ana] Malovce 2) item Johanny ze Ždiaru	Titl. Herr Frantz Graf von Trautmannsdorf
čp. 63/II	1) Dawid Ludwik 2) U Zutteru 3) U Hajku des Paul Khöwer	Titl. Herr Frantz Carl Graf von Wrtby
čp. 144/II	1) dům zádušní s[vatéh]o Wojtěcha 2) U Hluchačku 3) Caspara Domsy 4) Na Fuspanku s[vatéh]o Barto[loměje]	Titl. Herr Baro[n] Wilhemb Přichowsky
zbouraný dům na místě Masarykova nádraží	1) Ondřej Chmel 2) dům U Kalasů p. Mik[uláše] Turka 3) dům U Bílého chrta 4) dům Šimlowitz 5) dům v myší díře p[ana] Turka	Titl. gräf[lichen] Kuttensteinischen Pensillen(?)
čp. 139/II	1) Nejvyšší Přichowsky 2) p[aní] Zarubowy 3) p[an] Šebastián Čabelicky 4) p[an] Kupliř 5) Jan Kanka 6) U Straků 7) Mattiaš Podhorsky 8) item druhý k témuž připojený	[klášter voršilek na Národní]

Naopak poměrně jednoduchým způsobem lze zjistit, které domy byly od dob berní ruly nově postaveny. Vizitační protokol je uvádí jako přírůstky (*Zuwachs*) nebo na ně v rámci berní ruly neodkazuje (*Laut Rulla: nichts*). Konkrétně u Nového Města lze napočítat 142 objektů, které nebyly do prvního českého katastru zahrnuty, ale vizitační tabely je v roce 1725 evidují. Ve většině případů (82) jde o nově postavené domy, které vznikly na místě bývalých zahrad a vinic. Velkorysé území pojaté do hradeb již za Karla IV. a v období baroka nově obehnané systémem bastionů totiž nabízelo i v 18. století dostatek stavebních parcel. Další část v rule nevidovaných položek tvoří již zmíněné zahrady (49) a také mlýny (11).

4. Nové Město ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru

Na úvod samotného historicko-demografického výzkumu Nového Města by měla být provedena kritika hlavního pramene, ze kterého práce vychází. Vizitační protokol je úřední pramen sestavený nestrannou stavovskou komisí, která pracovala na základě vydané instrukce, a neměl by proto být ovlivněn nějakým osobním zájmem. Naopak u fassí (příznání), která každá berní jednotka vyplňovala sama, hrozí, že některé informace budou záměrně zkreslené z obavy z nepřiměřeného zdanění (např. zatajování poddaných). Vizitační tabely tedy obsahují spolehlivá data. Dále jsou informačně bohaté, neboť na rozdíl od konečného elaborátu tereziánského katastru evidovaly všechny skutečnosti, které vedly ke stanovení finální daně. Obsahují sice také údaje, které by bylo možné získat i z jiných pramenů (např. cena podle poslední trhové smlouvy), ale jejich excerptce by byla velmi pracná (v případě Starého Města zcela nemožná, protože při požáru radnice v květnu 1945 shořely staroměstské trhové knihy z let 1453–1769).⁷⁰ Pro všechna pražská města jsou tabely sestaveny stejným způsobem, je tedy možné je mezi sebou porovnávat. Na druhou stranu je nutné připomenout, že pramen 18. století nevznikl pro potřeby demografické statistiky a jeho sestavení sledovalo jasný cíl – evidenci berní základny.⁷¹ Proto musí být zohledněna absence těch údajů, jejichž uvedení nebylo pro berní účely relevantní. V kapitole o vývoji počtu domů bylo například naznačeno, že není možné na základě něho stanovit počet obyvatel, neboť jejich výčet v jednotlivých domech není kompletní. Další problém spočívá v povaze prvního tereziánského katastru, podle kterého neměl být zdaněn majetek v přímém vlastnictví vrchnosti, pozemky obecní a církevní. Informace u těchto dominikálních domů se omezují na označení domu podle názvu nebo majitele, nanejvýš doplněné o zdanitelné položky (provozování živnosti, nájemnictví). I přesto jsou vizitační tabely tereziánského katastru pro pražská města jedinečným pramenem, který si zaslouží pozornost badatelů.

4.1. Průběh vizitace

Práce na tereziánském katastru trvala téměř 40 let a měla několik fází. Na prvním místě stálo jmenování jedenáctičlenné rektifikační komise, která měla veškerou činnost spojenou s opravou, ve skutečnosti však s přípravou úplně nového katastru, koordinovat.⁷² V pražské kanceláři této nově vytvořené instituce se mezi lety 1713–1716 scházela vyplněná příznání

⁷⁰ ČAREK, J. *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*, s. 54.

⁷¹ MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha 1948, s. 35.

⁷² CHALUPA, A. a kol. *Tereziánský katastr český I*, s. 6.

majetku (fasse) od jednotlivých vrchností, měst a duchovenstva. Fasse se staly podkladem pro čtyřčlenné vizitační komise, které byly v doprovodu kancelistů vysílány na jednotlivá dominia, aby přiznání očitě prošetřily. V celozemském měřítku se tato etapa protáhla na dlouhých dvanáct let, v Praze probíhala mezi lety 1725–1726. Z pražských měst bylo jako první vizitováno právě Nové Město, podle závěrečné zprávy se však práce v tomto městě neplánovaně protáhly.⁷³ Ve druhé fázi přešla komise na Staré Město, přitom do konce roku 1725 stihla projít pouze domy v Týnské čtvrti. Havelská, Linhartská a Mikulášská čtvrť, společně s Malou Stranou a Hradčany byly vizitovány až v následujícím roce. Pro všechna pražská města byla jmenována stejná pochozí komise, kterou tvořili zástupci všech čtyř stavů. Konkrétně jimi byli hrabě Josef Karel z Hallweillu, František Karel Bechyně z Lažan, Jan Martini a Fridrich Rabicer. Výsledek jejich šetření byl zaznamenán na rozměrné archy papíru, které byly posléze svázané a opatřeny pevnými deskami. Na poslední folio přitiskla komise své pečeti doplněné o podpis.

Novoměstský vizitační protokol je v porovnání s ostatními pražskými městy vzhledem k nejvyššímu počtu domů nejrozměrnější (45 × 35 × 15 cm). Fyzický stav tabel je dobrý, pouze často namáhaná folia byla v místech ohybu poškozena. Některá chybějící místa byla konzervátory dolita papírovou směsí, křehká folia zpevněna japonským papírem. Samotné zápisy v tabelách provedly dvě písařské ruce. První z nich sepsala tři čtvrtiny zápisů, pouze domy v Petřské čtvrti jsou zaznamenány jiným písařem. Opakující se formulář na přední straně folia je na rozdíl od malostranských i staroměstských tabel předepsán ručně. Většina textu je v německém jazyce, v odkazech na berní rulu se objevuje jazyk český, a zvláště u právnických výrazů latina. Jazykově německé a české texty jsou zapsány novogotickým písmem, latinské humanistickým. Běžná jsou latinská slova s německými koncovkami (např. *possediret*) nebo česko-německo-latinské věty (např. *in den Rulla sub nomine Dům U Turků*).

Při sestavování vizitačních tabel musela komise spolupracovat s novoměstským magistrátem, a to například proto, že se snažila udělat pořádek ve statusu domů, což byla klíčová informace k zařazení objektu do skupiny daněných nebo nedaněných domů. O tom, že to byla kooperace často svízelná, svědčí některá konstatování přímo ve vizitačním protokolu. Magistrát kolikrát nedokázal na některé dotazy komise odpovědět, protože k nim nenašel patřičné doklady v městských knihách.

⁷³ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 27.

Samotná vizitace v pražských ulicích probíhala přibližně ve stejném pořadí, v jakém jsou uvedeny domy v berní rule. Následující přehled průběh vizitace detailněji popisuje a přitom je kladen důraz na uvedená místopisná označení. Novoměstské nálezové tabule začínají popisem zderazské čtvrti, a to v místě současného palácového bloku Adria (čp. 36/II) a pokračují důležitou komunikační tepnou, Širokou ulicí (*Braitten Gasse*), která od roku 1878 nese jméno národního buditele Josefa Jungmanna. Pro souběžně vedenou Vladislavovu ulici se užívalo označení podle Židovské zahrady (*an Juden Garten*), protože zde až do roku 1478 býval velký židovský hřbitov.⁷⁴ Spálenou ulicí (*Brennte Gasse*), která svůj název od 16. století nezměnila, vizitační komise pokračovala až na dnešní Národní, kde se nacházely hradby Starého Města. Součástí opevnění byl také příkop, a proto se ulici říkalo *an Graben*, i když se toto označení dnes používá výhradně pro komunikaci mezi dolní částí Václavského náměstí a náměstím Republiky. Následně se komise pustila do popisování domů ve spletitých uličkách bývalé osady Opatovice a jejím okolí. Začínala téměř nezastavěnou Černou uličkou, ke které komise připojila přívlastek špinavá. Názvy ulic Mikulandská a Opatovická se nezměnily, zajímavější je označení Kalábrie, které se objevuje u domů v ulici V jirchářích, Pštrossově a v okolí kostela sv. Vojtěcha. Z této italské oblasti prý Karel IV. pozval do Prahy mistry jirchářského řemesla.⁷⁵ Na Šerlinku se říkalo části vltavského nábřeží, kde mimo jiné stál šerlinský mlýn (čp. 234/II) proslavený Divišem Čistickým ze Šerlinku, obráncem Prahy v roce 1648. Název Poštovská (*Postgasse*) se vžil pro ulici Křemecova, protože tudy vedla pravidelná poštovní trasa na Vídeň.⁷⁶ Známostí je, že dnešní Karlovo náměstí bylo pro svůj obchod s dobytkem nazýváno Dobyččí trh (*Vieh Markt*). Václavská ulice je ve vizitačním protokolu nazývána v severní části (při ústí do Resslovy ulice) jako Svatováclavská (*St. Wenzlgassen*) a v jižní části Na lávkách (podle četných lávek přes stružky). Václavské ulici se v době založení Nového Města říkalo Psí, ale na počátku 18. století se již tento název v pramenech neobjevuje, zatímco pro kolmě navazující Trojanovu ulici se název Kočičí (*Katzengasse*) nadále používal. Označení Pod lávkami (*unter Lafken*) odpovídá dnešní ulici Pod Slovany. Části vltavského břehu mezi dnešním Palackého náměstím až po tehdejší ústí Botiče se říkalo Podskalí a bylo typické velkým množstvím ohrad se dřevem a absencí nějaké centrální komunikace. Domky vorářů, plavců a obchodníků se dřevem byly zbourány na počátku 20. století v rámci pražské asanace nábřeží a nahrazeny činžovní zástavbou. Popis Zderazské

⁷⁴ LORENC, V. *Nové Město pražské*, s. 25.

⁷⁵ LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník. Díl II*, s. 364.

⁷⁶ Týž. *Pražský uličník. Díl I*, s. 378.

čtvrť končí na Karlově náměstí, kde ve volném prostoru stálo 25 domečků zvaných V krámcích.

Štěpánská čtvrť byla druhou největší novoměstskou čtvrtí (321 domů) a její popis začíná jižním blokem Václavského náměstí (*Rossmarkt*) u Koňské brány (*Rosstor*). Vizitační komise postupovala náměstím dolů k Můstku, kde u domu čp. 770/II ojedinele uvedla název Ovocný trh (*Obstmarkt*) odpovídající dnešní ulici 28. října. Ve větší míře se ale v těchto místech uplatňovalo označení podle františkánského kostela Panny Marie Sněžné (*bei Mariae Schnee*). Výrobci pásů a pásků (pasíři) se od založení Nového Města usídlovali v dnešní Palackého ulici, odtud název *Gürtler Gasse*. Obdobná převaha tohoto řemesla dominovala také ve Vodičkově ulici (*in d[er] Wasser Gassen*), kde se ale od poloviny 15. století prosadil název podle majitele největšího domu Jana Vodičky (čp. 699/II).⁷⁷ V uličkách východně od Novoměstské radnice se usazovali řezníci, kteří měli své masné krámy v nedaleké Lazarské ulici. Ulicím Navrátilova, Řeznická, Příčná, Školská se proto říkalo *Fleischhaker Gassen*. Dvě souběžně vedené tepny, Žitná (*Korn-gasse*) a Ječná (*Gerstengasse*), získaly své názvy podle prodávaných komodit na místních trzích. Názvy ulic Štěpánská (*Stephansgasse*) a V jámě (*in der Jama*) jsou velmi starého původu, první odkazuje na gotický farní kostel sv. Štěpána, druhý na nepravidelný a členitý terén této oblasti. Venkovský charakter si na počátku 18. století ponechávala ulice Ve Smečkách (*in Smetschka*) a zvláště pak Krakovská (*Krakauergasse*). Nacházela se tu spousta užitkových zahrad, někdy i o velikosti několika tisíců metrů čtverečných. Obdobně řídká zástavba přetrvávala i ve zbytku horního Nového Města – v Kateřinkách, na Karlově, Na Slupi.

Do třetí novoměstské čtvrti, nesoucí název podle kostela sv. Jindřicha, patřilo území ohraničené Václavským náměstím, Příkopy, Hyberskou ulicí a hradbami. Počtem domů v roce 1725 se jednalo o nejmenší novoměstskou čtvrť (211 domů), jejímž centrem bylo Senovážné náměstí. Vizitace Jindřišské čtvrti začínala severním blokem domů na Koňském trhu, pokračovala ulicí Na Příkopě (*an Graben*) a Hyberskou (Dlážděnou, *Pflastergasse*) až k Nové (Horské) bráně. Pro Senný trh se v tabelách název neobjevuje, domy jsou zde popisovány podle nedalekého kostela sv. Jindřicha (*unweit St. Heinrich*) či brány (*geg[en] Neuen Tor, neben Neuen Tor*). V označení Jindřišské ulice (*St. Heinrichsgasse*) a Nekázanky (*Nekasanker Gasse*) se dodnes nic nezměnilo. Pro Panskou ulici, kde se od 17. století usazovala hlavně šlechta, se dle vizitačního protokolu překvapivě užíval ještě název *Kreutzgasse* podle sladovníka Kříže z Jičina, který zde ve 14. století vlastnil pozemky.⁷⁸ Dnešní ulice Politických vězňů a částečně

⁷⁷ LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník. Díl II*, s. 413.

⁷⁸ BAŤKOVÁ, R. *Umělecké památky Prahy. Nové Město*, s. 122.

i na ni kolmě vedená ulice Opletalova nesla název Bosácká (*Barfüßer Gasse*, *Bosaker Gasse*). Nebylo to však z důvodu, že by v ulici sídlil nějaký bosý církevní řád, ale podle majitele domu čp. 935/II Jana Bosáka.⁷⁹ V pojmenování větší části Opletalovy ulice (*Chudobitzer Gasse*) se odrazil název předlokační osady Chudobice, která byla po založení Nového Města zahrnuta do prostoru hradeb. Názvy ulic Růžová (*Roßengasse*) a Jeruzalémská (*in Jerusalem*) souvisely s kostelem sv. Jindřicha. Růžová ulice vznikla po parcelaci farní zahrady, kde byly pěstovány zejména růže.⁸⁰ Jako Jeruzalémská byla nazývána hřbitovní kaple (zrušená spolu se hřbitovem za josefínských reforem).⁸¹

Popisem paláce hraběte Sporcka v Hyberské ulici (čp. 1036/II) začíná poslední novoměstská čtvrť, s centrem u původně románské baziliky sv. Petra. Kromě severního bloku domů v Hyberské ulici patřily do Petrské čtvrti také ulice Havlíčkova, zvaná Blátivá (*Kotgasse*) a Na Florenci (*in Florentz*). Oba názvy pravděpodobně souvisí s velkým množstvím zahrad v této oblasti a nedlážděnými rozmáčenými cestami kolem nich. Šilinková (*Schillergasse*) byla nazývána ulice Na Poříčí, a to podle rodiny Šilinků, kteří zde vlastnili pivovar (čp. 1040/II), František Šilink byl navíc v letech 1419–1420 novoměstským rychtářem.⁸² Pro Petruskou, Zlatnickou a Truhlářskou ulici uvádí vizitační tabely pouze jejich německé ekvivalenty – *St. Petersgasse*, *Goldene Gasse*, *Tischler Gasse*. Pro jižní část dnešní Revoluční ulice se užíval název Josefská (*St. Joseph Gasse*) podle nedalekého kapucínského kostela stojícího na dnešním náměstí Republiky. Obdobně nesla Klimentská své jméno podle románské svatyně zasvěcené sv. Klimentovi stojící tehdy v blízkosti neregulovaného vltavského toku. Název Soukenické ulice (*Tuchmacher Gasse*) se odvíjel od řemeslníků pracujících se sukem (postřihači, soukeníci), kteří se zde s oblibou od středověku usazovali, nicméně v roce 1725 zde již najdeme pouze několik osob, které se živily těmito řemesly.

4.2. Klasifikace domů

Domy v pražských městech lze dělit podle různých hledisek. V této kapitole bude ale hlavní pozornost věnována jejich berní zdatnosti, která souvisí s tím, zda dům patřil k rustikálnímu nebo dominikálnímu majetku. Většina domů v Praze byla měšťanská, tj. daň byla placena jak ze samotného domu, tak z řemesla a živností (tzv. osobní fikticium), případně z provozovaného pivovarnictví. Pro každý měšťanský dům byl stanoven berní koeficient

⁷⁹ LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník. Díl II*, s. 30.

⁸⁰ Týž. *Pražský uličník. Díl I*, s. 257.

⁸¹ Týž. *Pražský uličník. Díl II*, s. 157.

⁸² ŠEVČÍKOVÁ, Helena – ZILYNSKYJ, Bohdan. *Seznam rychtářů Nového Města pražského z let 1377–1518*. DP V/2, 1985, s. 204.

(osedlost), který udával konkrétní berněschopnost domu a odvíjel se od mnoha aspektů (velikost domu, jeho poloha v rámci města atd.). Měšťanské domy většinou vlastnili řemeslníci, živnostníci, městští úředníci a spíše ve výjimečných případech také šlechta (na Novém Městě 30 případů). Zvláštní skupinou byly šosovní objekty, které byly zvýhodněny jak ve vztahu k městským dávkám, tak k zemské berni. Při změně statusu domu na šosovní musel majitel uhradit vypočítanou částku, tzv. peněžní ekvivalent (vizitační protokol ho také eviduje). Domy zapsané do desek zemských, obecní a církevní objekty patřily k dominikálu a v rámci prvního tereziánského katastru nebyly vůbec daněny. Z toho důvodu nebyly ani vizitovány, nicméně v nálezových tabelách jsou alespoň evidovány (zápis dominikálního domu se omezuje na označení podle berní ruly, příznávací fassé a majitele v roce 1725). U všech zmíněných typů domů mohly nastat zvláštní případy – u měšťanského domu nemusela být uvedena osedlost, protože byl objekt např. nově vystavěn a na tři roky od daní osvobozen (takových případů je na Novém Městě k roku 1725 evidováno šest). Naopak u domů držných církevními institucemi nebo obcí (dominikální domy) se může objevit udaný berní koeficient, neboť byla v daném domě provozována nějaká živnost (např. prádelna v rukou augustiniánského kláštera sv. Václava, čp. 228/II), případně poskytován podnájem (např. zádušní dům sv. Petra čp. 1157/II se čtyřmi podnájemníky). Pokud dům patřící církvi nebo obci podléhal zemské berni, je v rámci tabulek 2–5 zařazen do kategorie domů „Měšťanské, odvádějící kontribuci“.

Tabulka 2 – Porovnání počtu domů v jednotlivých kategoriích podle berní ruly a vizitačního protokolu TK

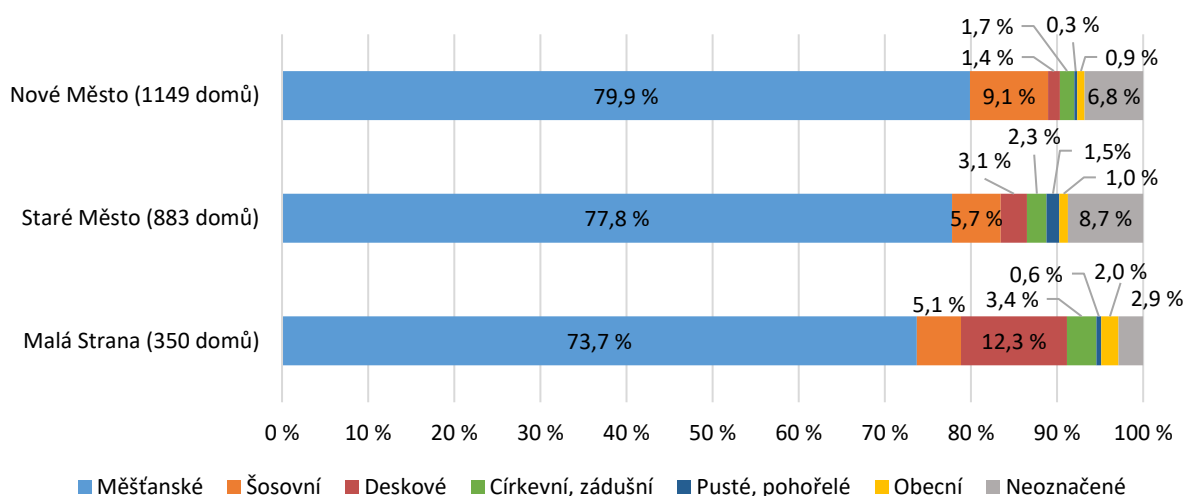
	Celkem položek	Měšťanské, odvádějící kontribuci	Šosovní	Deskové	Osob služebných	Církevní, zádušní	Pusté, pohořelé	Obecní	Neoznačené
Berní rula	1088 (100 %)	656 (60,3 %)	158 (14,5 %)	18 (1,7 %)	35 (3,2 %)	39 (3,6 %)	146 (13,4 %)	17 (1,6 %)	19 (1,7 %)
Vizitační protokol TK	1149 (100 %)	918 (79,9 %)	104 (9,1 %)	16 (1,4 %)	—	19 (1,7 %)	4 (0,3 %)	10 (0,9 %)	78 (6,8 %)

Tabulka 2 ukazuje porovnání, jak se proměnil počet domů v jednotlivých kategoriích mezi lety 1654 a 1725. Celkový počet domů podle berní ruly i podle vizitačního protokolu byl podrobně rozebrán v kapitole 3.1. Z porovnávaných údajů je patrné, že vzrostl počet měšťanských domů na úkor všech ostatních kategorií. Pro novoměstskou obec to byla dobrá zpráva – čím více domů takzvaně trpělo s městem, tím více dávek radnici plynulo. Na druhou stranu se město bránilo zapisování domů do zemských desek nebo bourání měšťanských domů a nahrazování jedním palácem, neboť to nepříznivě ovlivnilo městský rozpočet. Výrazný pokles šosovních (panských) objektů by se dal vysvětlit nepříliš výhodným postavením. Tyto domy sice nepřispívaly do městské pokladnice takovou částkou jako běžné měšťanské domy, ani plně

nepodléhaly zemským kontribucím, ale na druhou stranu v nich nemohly být provozovány živnosti. Proto v žádném novoměstském šosovním domě nelze najít například výčep. Povoleno bylo poskytování podnájímů, ale v šosovních domech nebylo příliš časté (19 případů). Počet objektů zapsaných do desek zemských se výrazně neproměnil – ani počtem, ani skladbou (15 stejných domů bylo deskových v roce 1654 i 1725). Kategorie domů osob služebných, tj. lidí spojených se službami vůči panovníkovi, byla v tereziánském katastru zrušena. Domů v rukou církve ubylo – většinou se jejich status změnil na měšťanský (ve 24 případech), u jednoho na šosovní, u zbylých je problematické určit, do jaké kategorie byl nakonec zařazen. Ve vizitačních tabelách se oproti berní rule objevují i církevní stavby nové – klášter trinitářů ve Spálené (čp. 80/II, 81/II), klášter voršilek na Národní (čp. 139/II) nebo jezuitská kolej na Karlově náměstí (čp. 504/II). Obléhání Prahy Švédy v létě roku 1648 se odrazilo i na počtu pustých a pohořelých domů zaznamenaných v berní rule. Zvláště proto, že Nové Město čelilo útokům nepřítele z oblasti Špitálského pole a vrchu, byla nejvíce postižena Petrská čtvrť. Celkem berní rula eviduje 146 pustých a pohořelých domů (zпустlost domu ale mohla souviset s neobydleností v důsledku emigrace majitele). V rukou obce zůstávalo ve sledovaném období několik objektů – Šítkovy mlýny, sklad slanečků před radnicí, výtoňská celnice, obecní dvůr ve Vodičkově ulici, Andělská zahrada v Jindřišské atd. Některé obecní domy byly prodány, staly se měšťanskými a ve dvou případech šosovními. Velký nárůst neoznačených domů je způsoben tím, že do této kategorie byly zařazeny i zahrady (celkem 49 případů).

Situace v ostatních pražských městech se vyvinula mezi lety 1654–1725 až na drobnou výjimku obdobně jako na Novém Městě. Prvním shodným trendem bylo, že na Starém, Novém i Menším Městě narostl ve sledovaném období počet domů plně podléhajících kontribucím (měšťanských). Nejvyšší nárůst, a to o 40 %, byl zaznamenán na Novém Městě, nejméně u Starého Města (nárůst o 17 %). Ve všech třech pražských městech totožně proběhl úbytek šosovních, církevních, pustých a obecních domů. Počet deskových domů se výrazně neměnil nikde, pouze u Starého Města došlo k drobnému nárůstu (o osm objektů), zatímco u zbylých dvou měst k úbytku (o dva až pět domů).

Graf 1 – Podíl domů v pražských městech v jednotlivých kategoriích podle vizitačního protokolu TK z let 1725/1726

Pro porovnání pražských měst na základě údajů vizitačních tabel tereziánského katastru lze využít graf 1.⁸³ Z něho je patrné, že se na Novém Městě nacházelo nejvíce měšťanských domů (918 domů, tj. 79,9 %). Není překvapením, že na Malé Straně byl ze všech tří sledovaných pražských měst největší podíl deskových budov (43 domů, tj. 12,3 %). Na Menším Městě, v blízkosti Hradu se tradičně usazovala šlechta a stavěla si zde svá reprezentativní sídla. Pro úplný obraz o pražských městech by měly být zmíněny také Hradčany, kde se podle konečného součtu vizitační komise (TK, sign. 164) nacházelo 32 deskových domů, což je v rámci tohoto města téměř 40 % všech domů. Vůbec nejméně objektů zapsaných do desek zemských bylo zaevidováno na Novém Městě (16 domů, tj. 1,4 %), na druhou stranu zde bylo zaznamenáno nejvíce případů, kdy si vyšší vrstvy pořídily šosovní dům (104 objektů, tj. 9,1 %). U ostatních kategorií domů nejsou rozdíly příliš markantní.

4.2.1. Zderazská čtvrť

Zderazská čtvrť se rozprostírala na území o velikosti zhruba 75 hektarů a po čtvrti sv. Štěpána byla na Novém Městě druhá největší. Počtem domů držela prvenství, nacházelo se zde 393 objektů, z toho v pěti případech šlo pouze o zahradu. Zástavba zde byla oproti sv. Štěpánovi hustší díky menšímu počtu zahrad a hlavně nižší výměře parcel. Ve své severní části hraničila se Starým Městem (dnešní ulice Národní), na západě byla vytyčena vltavským břehem, na jihu tokem Botiče a na východě dnešní Vyšehradskou ulicí, Karlovým náměstím a Jungmannovou

⁸³ Data pro Staré Město převzata z: VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 57. Data pro Malou Stranu převzata z: FÚROVÁ, P. *Malá Strana ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1726*, s. 29.

ulicí. Poslední zmíněná ulice patřila k důležitým novoměstským tepnám a jako jediná je vizitační komisí označena jako hlavní třída.⁸⁴ Centrem této novoměstské části bylo tržiště s mimořádnou rozlohou, Dobytčí trh. Mezi hlavní ulice není překvapivě zařazena Spálená, kterou vedla od středověku důležitá komunikace ze Starého Města na Vyšehrad a Pankráckou pláň. Ke středně vytíženým patřila dle vizitačního protokolu dnešní ulice Národní, i když se zde v tomto období stále nacházel hluboký staroměstský příkop. Všechny ostatní ulice Zderazské čtvrti jsou zařazeny do kategorie postranních ulic. Ani úvozová cesta kolem Emauz, kudy pokračovala důležitá spojnice s Vyšehradem, nebyla podle vizitace považována za hlavní komunikaci.

Tabulka 3 podává přehled, jaké typy domů se v této novoměstské čtvrti nacházely a jak se proměnil jejich počet oproti berní rule. Asi nejzajímavější informací je, že v této jediné novoměstské čtvrti celkový počet domů ve sledovaném období klesl (o 15 domů). Příčinou tohoto jevu je zánik většího počtu objektů v důsledku jejich bourání či scelování a naopak nízká výstavba úplně nových domů. Konkrétně známe 28 případů, kdy ze dvou až osmi domů vznikl jeden objekt, tj. na místě 67 objektů evidovaných v berní rule stálo v roce 1725 pouze 28 domů (pokles o 39 domů). Naopak bylo v roce 1725 zapsáno 24 nových objektů. Kromě zcela nově postavených domů jsou v tomto počtu zahrnuty i tři mlýny a pět zahrad, které berní rula zpravidla neevidovala. Odečtením zaniklých a nově vzniklých domů lze dospět ke zmíněnému rozdílu 15 domů.

Tabulka 3 – Kategorie domů ve Zderazské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK

	Celkem položek	Měšťánské, odvádějící kontribuci	Šosovní	Deskové	Osob služebných	Církevní, zádušní	Pusté, pohořelé	Obecní	Neoznačené
Berní rula	408 (100 %)	253 (62,0 %)	72 (17,6 %)	10 (2,5 %)	12 (2,9 %)	22 (5,4 %)	27 (6,6 %)	7 (1,7 %)	5 (1,2 %)
Vizitační protokol TK	393 (100 %)	301 (76,6 %)	51 (13,0 %)	8 (2,0 %)	—	14 (3,6 %)	0 (0,0 %)	6 (1,5 %)	13 ⁸⁵ (3,3 %)

V této čtvrti je v rámci Nového Města zachyceno nejvíce deskových domů, které rozhodně nebyly soustředěny do jedné hlavní ulice, ba naopak, každý stál v jiné části čtvrti.⁸⁶

⁸⁴ O rušnosti jednotlivých pražských ulic svědčí jejich rozdělení na hlavní (*Hauptstraße*), prostřední (*mittelmässigen Straße*) a vedlejší (*abseitigen Straßen*). Tato kategorizace měla vliv na stanovení konečného berního koeficientu. Rozpis ulic pro daňovou klasifikaci se dochoval pouze pro Staré Město (NA, TK, inv. č. 4852), ale i v samotném vizitačním protokolu je zařazení ulice většinou uvedeno, i když nedůsledně (např. absence informací u Štěpánské ulice).

⁸⁵ Mezi neoznačené položky patří čtyři zahrady, dvě vinice a tři privilegované (nezdaněné) mlýny.

⁸⁶ K deskovým objektům patřil v roce 1725 dům: čp. 22/II v Jungmannově ulici, čp. 158/II v Opatovické, čp. 116/II na Národní, čp. 134/II v Mikulandské, čp. 234/II – mlýn na Šerlinku, čp. 283/II v Myslíkově, čp. 307/II na rohu Reslovy ulice a Na zbořenci, čp. 350/II Na Moráni (zbourán okolo roku 1930).

Jejich výčet se oproti berní rule drobně proměnil – tři deskové objekty se staly měšťanskými, naopak dva šosovní domy byly nově spojeny v jeden deskový. Tyto domy měly různorodé majitele – jeden vlastnil plaský klášter, druhý benediktini u sv. Jana pod Skalou, zbylých pět patřilo šlechtě. Počet šosovních domů stejně jako ve všech novoměstských čtvrtí poklesl. V rámci Zderazské čtvrti se tyto domy kumulovaly v Jungmannově, Spálené a Mikulandské ulici a bez výjimky je držela pouze šlechta. Mezi domy patřící k církevnímu majetku je možné najít různé objekty – např. nízký domek v Krámcích na Karlově náměstí, který v roce 1628 daroval Ferdinand III. jezuitům, prádlo augustiniánů u sv. Václava, dům čp. 430/II ve Vyšehradské ulici patřící k záduší kostela sv. Trojice apod. Do majetku novoměstské obce náležely Šítkovské mlýny, celnice a solnice v Podskalí, sklady na Dobytčím trhu a dva domy v sousedství radnice (oba podléhaly daním, v jednom z nich se vařilo pivo).

V prostoru první novoměstské čtvrti se nacházely také domy postranního práva zderazského kláštera, kterými se tato práce podrobněji nezabývá. Ve stručnosti lze shrnout, že se jednalo o 19 domů s čp. 260–281 v dnešních ulicích Na Zderaze a Na zbořenci. Domy byly níže taxovány než vlastní města pražská a majitelé měli navíc za povinnost odvádět různé poplatky zderazskému proboštovi (např. tzv. *Hühnerzinns*). I v domech na postranních právech byla provozována nejrůznější řemesla, poskytován podnájem, provozovány hospody apod.

4.2.2. Štěpánská čtvrť

Do Štěpánské čtvrti patřily domy v oblasti ohraničené Václavským náměstím ze severu, Jungmannovou ulicí, Karlovým náměstím, ulicí Na Slupi ze západu a novoměstskými hradbami z jihu a východu. Rozlohou o velikosti zhruba 108 hektarů se jednalo o vůbec největší novoměstskou čtvrť s druhým nejvyšším počtem domů (321). I přesto se jednalo o řídko zastavěnou část Nového Města, což je ostatně dobře patrné na perspektivním plánu J. D. Hubera z roku 1769. Při zohlednění postranního práva kapituly sv. Apolináře, kláštera na Karlově a sv. Kateřiny zaujímaly zahrady a vinice přesně půlku plochy Štěpánské čtvrti. O užitkových i volnočasových zahradách a vinic je více pojednáno v kapitole 4.7.

Mezi nejrušnější prostranství Štěpánské čtvrti patřil samozřejmě Koňský trh (do této čtvrti patřil pouze jeho jižní blok, zbytek patřil ke čtvrti sv. Jindřicha), Široká ulice a Dobytčí trh. Dvojice souběžných ulic Ječná a Žitná se na počátku 18. století netěšily stejného významu – Žitná je uvedena jako ulice středního významu, zatímco Ječná jako postranní ulice. To si lze vysvětlit tím, že Svinská (Slepá) brána, kterou byla Ječná ulice ukončena, nesloužila od barokní přestavby pro průjezd vozů, ale pouze pro pěší. Ostatní ulice a oblasti Štěpánské čtvrti patřily k odlehlejší částem města. K méně frekventovaným ulicím se řadily také řeznické uličky

východně od novoměstské radnice, ulice Ve Smečkách, Krakovská, Lípová, v Kateřinkách, Na Slupi.

Tabulka 4 – Kategorie domů ve Štěpánské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK

	Celkem položek	Měšťanské, odvádějící kontribuci	Šosovní	Deskové	Osob služebných	Církevní, zádušní	Pusté, pohořelé	Obecní	Neoznačené
Berní rula	278 (100 %)	208 (74,8 %)	31 (11,2 %)	3 (1,1 %)	8 (2,9 %)	8 (2,9 %)	12 (4,3 %)	4 (1,4 %)	4 (1,4 %)
Vizitační protokol TK	321 (100 %)	265 (82,6 %)	20 (6,2 %)	3 (0,9 %)	—	3 (0,9 %)	0 (0,0 %)	1 (0,3 %)	29 (9,0 %)

V porovnání s ostatními novoměstskými částmi došlo ve Štěpánské čtvrti mezi lety 1654–1725 vůbec k největšímu nárůstu objektů. Scelením zde zaniklo pouze devět domů, naopak nových přírůstků je evidováno 56. Mezi nimi jsou i berní rulou nepodchycené zahrady (konkrétně 23 zahrad a jedna vinice). Tyto nové přírůstky je obtížné přesně lokalizovat, ve větší míře se ale objevují v ulici Ve Smečkách, ve Štěpánské a Lípové, tzn. v dosud málo zastavěných oblastech. V kategorii šosovních domů došlo jako ve všech ostatních novoměstských čtvrtích k úbytku objektů, naproti tomu počet deskových domů se nezměnil, a navíc se jednalo stále o stejné objekty.⁸⁷ Mezi církevními budovami je zařazena jezuitská kolej na Karlově náměstí a sklad obilí Ve Smečkách patřící kostelu sv. Štěpána. Zaevidována je i zahrada a kaple zbudovaná ke cti sv. Jana Nepomuckého, na jejímž místě po roce 1730 vyrostl vrcholně barokní chrám. Obecně se jedná o objekty, které se dostaly do rukou církve až po soupisu berní ruly. Naopak všechny domy, které byly evidovány berní rulou jako církevní či zádušní, se do roku 1725 bezzbytku staly objekty měšťanskými. Do majetku obce patřil v rámci této čtvrti pouze dvůr čp. 683/II ve Vodičkově ulici. Mezi neoznačenými objekty je zahrnuto 24 zahrad a jedna vinice (někdy s menším zahradním domkem či letohrádkem).

4.2.3. Jindřišská čtvrť

Jindřišská společně s Petruskou čtvrtí patřily k dolnímu Novému Městu a obě se rozkládaly na podobně velkých územích o rozloze zhruba 39 hektarů. V Jindřišské čtvrti byla hustota zástavby nižší, nacházelo se zde 211 objektů. Území, na kterém se rozprostírala, lze vymezit Václavským náměstím, ulicí Na Příkopech, Hybernskou a východní hranici pak tvořily městské hradby. Nejfrekventovanějšími místy této čtvrti byl Koňský trh o velkolepé rozloze, dále Jindřišská ulice, která směřovala k dalšímu důležitému trhu – Sennému, a nakonec také

⁸⁷ Do desek zemských byl podle berní ruly i vizitačních tabel zapsán dům: čp. 499/II v dnešní ulici U nemocnice (novoměstský Ústav šlechticů), čp. 502/II na Karlově náměstí (Mladotovský palác, zvaný Faustův dům) a čp. 1710/II ve Vyšehradské ulici.

Příkopy, které tvořily hranici se sousedním Starým Městem a kde se nacházelo větší množství panských sídel. Za středně důležitou byla pokládána Hybernská a Panská ulice. Zbylé uličky Jindřišské čtvrti (Nekázanka, Opletalova, Růžová nebo Jeruzalémská) patřily k méně frekventovaným částem města.

Tabulka 5 – Kategorie domů v Jindřišské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK

	Celkem položek	Měšťanské, odvádějící kontribuci	Šosovní	Deskové	Osob služebných	Církevní, zádušní	Pusté, pohořelé	Obecní	Neoznačené
Berní rula	190 (100 %)	118 (62,1 %)	34 (17,9 %)	3 (1,6 %)	7 (3,7 %)	1 (0,5 %)	18 (9,5 %)	5 (2,6 %)	4 (2,1 %)
Vizitační protokol TK	211 (100 %)	167 (79,1 %)	20 (9,5 %)	3 (1,4 %)	—	0 (0,0 %)	4 (1,9 %)	1 (0,5 %)	16 ⁸⁸ (7,6 %)

Podle tabulky 5 narostl v Jindřišské čtvrti obdobně jako v jiných čtvrtích počet měšťanských domů. Zčásti to bylo způsobeno úbytkem šosovních domů, postavením nových měšťanských domů (19 případů), částečně zrušením kategorie domů osob služebných i opravením pustých a pohořelých domů. Počet a složení deskových domů se mezi lety 1654–1725 nezměnil, byl mezi ně počítán dům čp. 862/II Na Příkopě a dva domy Jana Platýze na rohu Senného trhu a Jindřišské ulice. Jediný berní rulou evidovaný zádušní dům přešel do rukou hrabat Caretto-Millesimo. Podle vizitace se v roce 1725 v této čtvrti nacházely čtyři pohořelé budovy, a to v Hybernské ulici a na Senovážném náměstí. Jednalo se o pozůstatky požáru, který tuto část Nového Města v roce 1708 zachvátil. Obec vlastnila na rohu ulice Jindřišské a Politických vězňů tzv. Andělskou zahradu (na místě Hlavní pošty, čp. 909/II), která byla založena již ve 14. století a je považována za nejstarší botanickou zahradu u nás. Její součástí byl podle vizitačních tabel i dům, o němž se nelze dozvědět více než to, že byl privilegovaný a měl dva nájemníky (zámečníka a krejčího). Obec vlastnila v Jindřišské čtvrti v roce 1725 i další tři domy,⁸⁹ ale protože je celé pronajímala a při vizitaci byl stanoven jejich berní koeficient, byly zařazeny do kategorie „Měšťanské, odvádějící kontribuci“.

4.2.4. Petrská čtvrť

Poslední novoměstská čtvrť nesla název po původně románské bazilice sv. Petra, která stála v centru předlokační osady Poříčí a spolu s celou oblastí byla v roce 1348 pojata do hradeb Nového Města. Petrská čtvrť se rozkládala na území ohraničeném ze severu břehem Vltavy, ze západu staroměstskými hradbami (dnes ulice Revoluční), z jihu Dlážděnou (Hybernskou)

⁸⁸ Z toho 11 zahrad (v několika případech s různými stavbami včetně skleníku či letohrádku).

⁸⁹ Jednalo se o dva domy patřící pod čp. 821/II na Václavském náměstí pronajímané radnímu sluhovi Vančurovi a čp. 853/II Na Příkopech, který obec pronajímala ročně za 400 zlatých hostinskému.

ulicí a z východu hradbami Nového Města. Život v Petrské čtvrti byl poznamenán přítomností řeky, a to pozitivně i negativně. Vltava zde měla hospodářský význam – sloužila rybářům, koželuhům a zvláště mlynářům, kteří při březích dolního Nového Města provozovali tři skupiny mlýnů, jejichž existenci dodnes připomínají názvy některých petrských ulic (Novomlýnská, Lodecká, Stárkova, Helmova). Naopak při povodních řeka ukazovala svou odvrácenou stranu a díky neregulovaným břehům postupovala hluboko do města. Další nevýhodou Petrské čtvrti bylo její postavení vůči potencionálnímu nepříteli. Byla jakousi nárazníkovou oblastí, neboť byla dobře přístupná pro vojsko postupující od Špitálského pole (Karlína) a na dosah děl postavených na Vítkově.

Tabulka 6 – Kategorie domů v Petrské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK

	Celkem položek	Měšťánské	Šosovní	Deskové	Osob služebných	Církevní, zádušní	Pusté, pohořelé	Obecní	Neoznačené
Berní rula	212 (100 %)	77 (36,3 %)	21 (9,9 %)	2 (0,9 %)	8 (3,8 %)	8 (3,8 %)	89 (42 %)	1 (0,5 %)	6 (2,8 %)
Vizitační protokol TK	224 (100 %)	186 (83,0 %)	13 (5,8 %)	2 (0,9 %)	—	1 (0,4 %)	0 (0,0 %)	2 (0,9 %)	20 (8,9 %)

V rámci Nového Města byl v Petrské čtvrti nejmarkantnější rozdíl mezi počtem měšťánských domů podle berní ruly a tereziánské vizitace (rozdíl 109 domů), což bylo z velké části způsobeno vymizením pustých a pohořelých domů. Zatímco v údajích berní ruly se jasně projevilo obléhání Prahy Švédy ke konci třicetileté války (89 pohořelých nebo pustých domů), její následky byly v roce 1725 již dávno odstraněny. Ani tzv. francouzský požár z roku 1689 se v počtu pustých či pohořelých domů neprojevil.⁹⁰ Mezi deskové domy patřily v Petrské čtvrti pouze dva objekty – čp. 1195/II a 1196/II v Soukenické ulici, v roce 1725 v držení dědiců hraběte Petra Straky. I šosovních domů stálo v Petrské čtvrti v rámci Nového Města nejméně (13). K církevnímu dominikálnímu majetku patřila v roce 1725 svatoklimentská fara se školou. K záduší sv. Klimenta patřily také rybářské tůně s domkem (čp. 1238/II) a zádušní dům sv. Petra (čp. 1157/II), oba ale podléhaly zemské berni a jsou zařazeny do kategorie měšťánských (plně zdaněných) domů. Mezi neoznačenými domy je zahrnuto pět zahrad (ve třech případech s malým zahradním domkem a jedním dřevěným letohrádkem) a osm privilegovaných mlýnů.

⁹⁰ Pouze u dvou domů je uvedeno, že se jedná o spáleniště či o zbytky ohořelých zdí, nicméně i přesto byly uvedeny jejich berní koeficienty a zdaněny.

4.3. Majitelé domů

S předchozí kapitolou o klasifikaci novoměstských objektů souvisí otázka, kdo byl jejich vlastníkem. Nelze totiž automaticky předpokládat, že si např. šlechta ve městech pořizovala pouze deskové a šosovní domy. Nejčastějšími majiteli novoměstských domů byla široká městská vrstva, do níž lze zařadit řemeslníky, obchodníky, živnostníky, úředníky městské a zemské správy. V menší míře vlastnila ve městě domy šlechta, církevní instituce, samotná obec a jiné subjekty (podrobněji viz tabulku 7). Největší pozornost je v této kapitole věnována měšťanům, neboť o jejich povoláních a výnosech z nich plynoucích jsme z vizitačního protokolu nejlépe informováni (z každého řemesla či živnosti totiž byla placena daň). U šlechtických domů je povolání majitele zaznamenáno výjimečně a ve skutečnosti se jedná o domovníky, kteří se o panské sídlo starali, a případně provozovali i další řemeslo (obdobně jako na Starém Městě se nejčastěji jednalo o krejčí). Vyšší stavy si v Praze pořizovaly velkolepé paláce i přesto, že se zde již dávno nenacházelo sídlo panovníka, ale pouze zemských úřadů. Některé šlechtické rody, které byly navíc provázány s dvorem ve Vídni, mohly mít svá reprezentační sídla v obou zmíněných městech.⁹¹ V rámci pražských měst byly pro šlechtu nejatraktivnější Hradčany a Malá Strana, ale i na Novém Městě se usazovala překvapivě často – vlastnila 14,4 % novoměstských domů. Konkrétně bylo v jejím držení 102 šosovních, 36 měšťanských a 12 deskových domů. Dále figuruje u samostatně evidovaných zahrad (10 případů), jedné sýpky v Krakovské ulici, dvou domů se zatím nestanoveným berním koeficientem a divadla v Hyberské ulici (Comedie Haus, čp. 1036/II). V rámci Nového Města si šlechta nejčastěji pořizovala domy ve Zderazské čtvrti (63 objektů), nejméně naopak ve čtvrti Petrské (24 objektů). U této vrstvy společnosti nebylo neobvyklé, že jedna osoba vlastnila hned několik domů současně. Nicméně pomyslné prvenství v počtu vlastněných domů držel na Novém Městě radní a zároveň nákladník piva Bohuslav Pařízek (v roce 1725 byl majitelem šesti domů v celkové hodnotě 11 300 zl.).

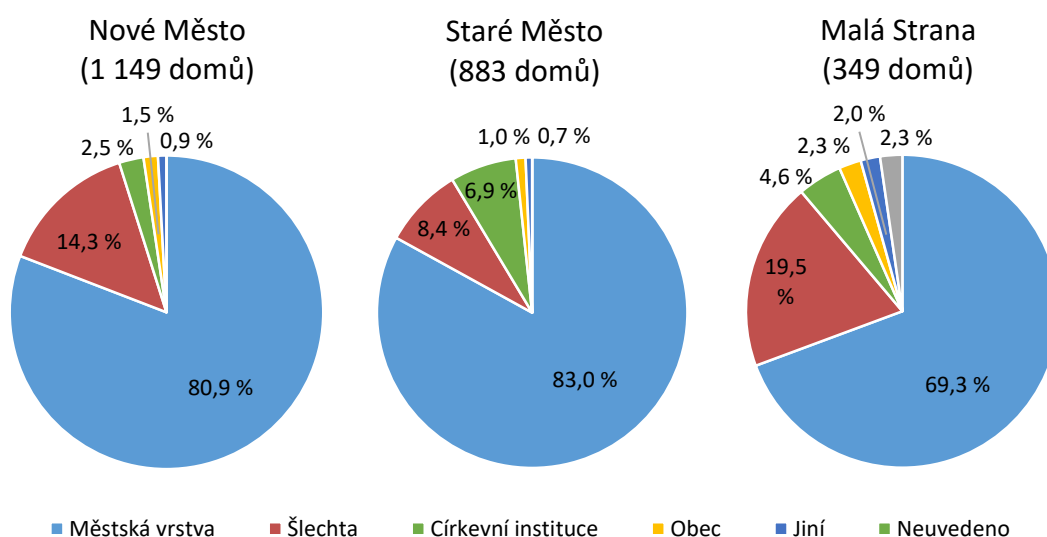
Tabulka 7 – Základní dělení majitelů domů na Novém Městě pražském v roce 1725

	Celkem domů	Městská vrstva	Šlechta	Církevní instituce	Obec	Jiní
Zderazská čtvrť	393 (100 %)	301 (76,6 %)	63 (16,3 %)	19 (4,6 %)	6 (1,5 %)	4 (1,0 %)
Štěpánská čtvrť	321 (100 %)	267 (83,2 %)	44 (13,7 %)	5 (1,6 %)	2 (0,6 %)	3 (0,9 %)
Jindřišská čtvrť	211 (100 %)	171 (81,0 %)	33 (15,6 %)	2 (0,9 %)	3 (1,4 %)	2 (0,9 %)
Petrská čtvrť	224 (100 %)	190 (84,8 %)	24 (10,7 %)	3 (1,3 %)	6 (2,7 %)	1 (0,4 %)
Celé Nové Město	1 149 (100 %)	929 (80,9 %)	164 (14,4 %)	29 (2,4 %)	17 (1,5 %)	10 (0,9 %)

⁹¹ BĚLINA, P. a kol. *Dějiny Prahy. I.*, s. 406.

Z církevních institucí, které na Novém Městě držely nějaké nemovitosti, by bylo nutné vyjmenovat všechny duchovní řády a farnosti zde sídlící. Jejich majetkem byly konventní budovy, fary a školy. Zajímavostí je, že jeden dům v Jungmannově ulici patřil plaskému klášteru (čp. 22/II) a jeden také benediktinům kláštera ve sv. Janu pod Skalou (čp. 158/II, Opatovická). Novoměstská obec vlastnila 17 objektů, mezi kterými byly například Šítkovy a Nové mlýny, sklad slanečků před radnicí, výtoňská celnice, solnice v Podskalí, obecní dvůr ve Vodičkově ulici či pět domů v Klimentské čtvrti, které se později pravděpodobně staly součástí obecního chudobince. Mezi dalšími vlastníky figuroval cech řezníků, starší cechu plavců, krejčích a nákladníků, přímo v rukou panovníka byly rybářské tůně na Poříčí.

Graf 2 – Podíl majitelů domů v pražských městech v letech 1725/1726

Graf 2 porovnává podíly majitelů domů na Novém Městě s ostatními pražskými městy.⁹² Na Starém a Novém Městě byl v letech 1725–1726 obdobný podíl majitelů z městské vrstvy (SM: 83,0 %, tj. 733 osob; NM: 80,9 %, tj. 929 osob). Na Malé Straně a na Novém Městě byl oproti Starému Městu výrazně větší podíl šlechtických držitelů (MS: 19,5 %, tj. 68 osob; NM: 14,3 %, tj. 164 osob). I když byl podíl domů šlechty na Malé Straně větší, ve skutečnosti se v jejím držení vyskytovalo více objektů na Novém Městě. Konkrétně byla vyšší koncentrace šlechtických domů v Jungmannově, Mikulandské, Na Příkopě, Panské a Hyberské ulici. Do výčtu překvapivě nepatří Václavské ani Karlovo náměstí, což byly oblíbené destinace spíše zámožné měšťanské vrstvy – např. polovina členů novoměstské rady vlastnila alespoň jeden dům právě na zmíněných náměstích. Šlechta si s oblibou pořizovala i pozemky v odlehlejších částech města a stavěla si zde volnočasové letohrádky (Michnova Amerika apod.). Na Starém

⁹² Data pro Staré Město převzata z: VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 102. Data pro Malou Stranu převzata z: FÚROVÁ, P. *Malá Strana ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1726*, s. 38.

Městě se ze všech porovnávaných měst vyskytovalo nejvíce domů v rukou církevních řádů (6,9 %, tj. 20 domů). Vůbec nejvíce jich stálo v Linhartské čtvrti, kam mimo jiné patřila také jezuitská klementinská kolej.

4.3.1. Zaměstnání a příjmy

Majitele novoměstských domů je možné blíže charakterizovat na základě zastávaných zaměstnání se zohledněním dalších zisků plynoucích z domu. Jedná se o poměrně problematický úkol, neboť ne vždy lze majitele jednoznačně kategorizovat (např. byl radním a zároveň nákladníkem). Navíc je nutné z přehledu vyjmout šlechtu, obec, církve a další subjekty (např. cechy), u kterých samozřejmě nejsou povolání uvedena. Dále je nutné mít na paměti, že majitelům pražských domů kromě výdělků z běžného zaměstnání plynuly i zisky z provozovaných hospod, z pronájmů (bytů, zahrad, břehů), případně z jiné činnosti (praní, provozování veřejné kuchyně – *Garkuchl* apod.). Někdy mohly tyto vedlejší příjmy převýšit samotný výdělek z řemesla, živnosti nebo zastávaného úřadu. Například Štěpán Syrový, který vlastnil dům na Václavském náměstí, byl podle slov vizitační komise špatným hostinským (jeho roční výdělek činil 70 zlatých), ale na poskytování podnájmu získal dalších 99 zlatých.

Tabulka 8 – Výdělečná činnost majitelů novoměstských domů

	Počet	Podíl
Majitel domu je úředníkem v městské nebo zemské správě nebo patří k nezávislé inteligenci	116 ⁹³	12,5 %
Majitel je živnostníkem nebo řemeslníkem	376 ⁹⁴	40,6 %
Majiteli plynou pouze příjmy z:		
pronájmu bytů nebo zahrady	198	21,4 %
provozování pivního nebo vinného šenku	49	5,3 %
pronájmu bytů (zahrady) a z provozování pivního nebo vinného šenku	105	11,3 %
provozování prádla	3	0,3 %
Žádné příjmy majitele nejsou uvedeny	80	8,6 %
Celkem	927	100,0 %

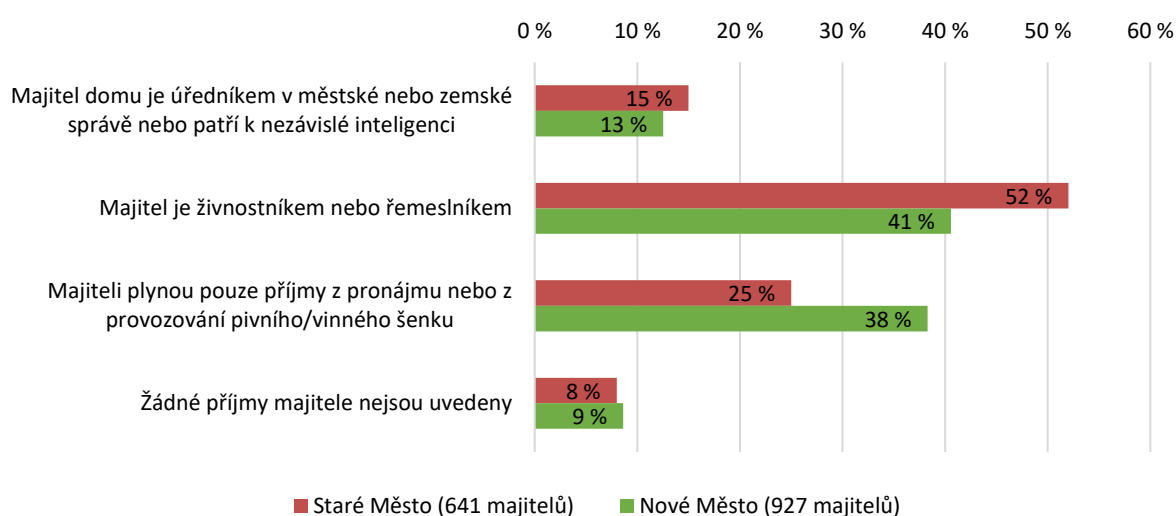
Tabulka 8 porovnává výdělečnou činnost majitelů jednotlivých novoměstských domů. Dělení vychází z práce Hany Vobrátilkové, aby bylo možné jednoduše porovnat Staré a Nové

⁹³ Z tohoto počtu plynuly 63 majitelům zisky i z dalších výdělečných činností (poskytování podnájmu nebo provozování šenku).

⁹⁴ Z tohoto počtu plynuly 199 majitelům zisky i z dalších výdělečných činností (poskytování podnájmu nebo provozování šenku).

Město.⁹⁵ Jak již bylo zmíněno, v přehledu chybí majitelé z řad šlechty, obce nebo církve, a to buď proto, že informace o příjmech nejsou známy, nebo by mohly být zavádějící. Například u šlechtických domů může být jako vedlejší zisk uvedeno poskytování podnájmu, ve skutečnosti se ale jedná o neúplnou informaci, protože o hlavních příjmech daného šlechtice se vizitační tabely nezmiňují. Podle získaných údajů pracovalo celkem 116 majitelů novoměstských domů v městské nebo zemské správě, případně patřilo k nezávislé inteligenci. Celkem 63 (tj. 54 %) z těchto majitelů mělo příjem nejen z platu ze zastávaného úřadu, ale i od podnájemníků, z provozování hospod, případně z obojího. Deset členů městské rady, jeden přísedící šestipanského úřadu a jeden taxátor a koncipista při místodržitelství byli zároveň nákladníky piva. Řemeslo či živnost provozovalo 376 majitelů novoměstských domů. Jedná se o pestrú skupinu měšťanů, které je větší pozornost věnována zejména v tabulce 9 a grafu 4. I u této skupiny vlastníků platí, že zhruba polovina z nich (53 %, tj. 199 případů) se kromě příjmů z provozovaného řemesla nebo živnosti mohla spolehnout na zisky ze zaplaceného nájemného či šenku umístěného v domě. Není neobvyklé, že profese majitele není uvedena. Nebývají uvedeny u žen, které zůstávaly v domácnosti, nebo u osob označených jako *Erben* (dědicové), protože se jednalo o malé děti bez výdělečné činnosti. Majitelům těchto domů plynuly zisky alespoň z poskytování podnájmu (198 případů), provozu hospody (49 případů) nebo z obou těchto činností (105 případů). Ve třech domech ležících u vltavského břehu si majitelé vydělávali prádelnictvím. Ve zhruba 9 % případů není u majitelů novoměstských domů uvedeno žádné vykonávané řemeslo ani jiný vedlejší příjem. Většinou jde o případy, kdy měšťan vlastnil více objektů, ale povolání s výdělkem je uvedeno pouze u prvního z nich, aby nedošlo ke dvojímu zdanění jednoho příjmu.

Graf 3 – Výdělečná činnost majitelů domů na Starém a Novém Městě

⁹⁵ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 111–112.

Na základě grafu 3 je možné porovnat výtěžnou činnost staroměstských a novoměstských vlastníků domů. Úřednická vrstva držela spolu s nezávislou inteligencí v obou městech podobný podíl domů – na Starém Městě 94 domů (tj. 15 %), na Novém 116 (tj. 12,5 %). Přitom by se dalo očekávat, že úřednická vrstva bude na Starém Městě vlastnit domů více. Na Novém Městě lze mezi těmito majiteli najít kromě členů městské rady a dalších úředníků ve službách města i zemské prokurátory, zemské měřiče, kancelistu u apelačního soudu, taxátora na místodržitelství, koncipistu při české komoře a mnohé jiné. Na Starém Městě se také nacházel větší podíl domů, které vlastnily osoby provozující řemeslo nebo živnost. Jelikož se jedná o rozmanitou kategorii osob, je podrobněji rozebrána níže. U novoměstských majitelů nastal častěji případ, kdy jejich zaměstnání nebylo uvedeno, ale byl udán příjem z nájmu či z hospodské činnosti (38 % případů, tj. 355 případů). Pronajímány nemusely být nutně jen byty, ale například i sklepy k uskladnění věcí nebo stáje k ustájení koní. V případě Nového Města byl velmi obvyklý pronájem zahrad – 71 případů.

Z první skupiny majitelů zastávajících nějaký úřad si větší pozornost zaslouží členové novoměstské rady.⁹⁶ Ve sledovaném období byl počet radních ustálen na osmnácti,⁹⁷ ve vizitačním protokolu nejsou ale všichni jednoduše rozpoznatelní, neboť nejsou označeni jako *Ratsverwandter*, ale někdy jen jako nákladníci piva. Složení městských rad se všeobecně příliš neměnilo a v roce 1729 a trvale od roku 1737 bylo obnovování městských rad zrušeno úplně a radní byli dosazováni doživotně.⁹⁸ V roce 1725 došlo ale na Novém Městě hned k trojí změně v důsledku úmrtí (v únoru roku 1725 zemřel Josef František Myslich z Vilimštejna,⁹⁹ v březnu Konrád Breitenberg¹⁰⁰ a v listopadu Jakub Václav Engelthaler¹⁰¹). Pokud se budeme zabývat složením rady na počátku roku 1725, zjistíme, že deset jejích členů vlastnilo alespoň jeden dům na Václavském nebo Karlově náměstí. Vůbec nejvíce objektů, a to nejen v rámci rady, ale i v rámci celého Nového Města, vlastnil Bohuslav Pařízek. Jeho šest domů se nacházelo v různých částech Nového Města – od Jirchářů, přes Koňský trh, Příkopy až po Poříč. Jedná se o výjimečný případ kumulace nemovitého majetku, neboť ostatních 15 členů rady vlastnilo po jednom domě, královský rychtář Matouš Václav Lhoták a radní Karel Hubatius po dvou domech. Jak by se dalo očekávat, průměrná cena domu radních na Novém Městě (2 538 zl.) převyšovala průměrnou cenu domu na Novém Městě (1 462 zl.) a zároveň se blížila průměrné ceně domu na Starém Městě (2 984 zl.). Vůbec nejdražší dům vlastnil

⁹⁶ Přehled členů novoměstské rady se soupisem domů vlastněných na Novém Městě je uveden v příloze 4.

⁹⁷ VOJTÍŠEK, Václav. *O vývoji samosprávy pražských měst*. Praha 1927, s. 70.

⁹⁸ MENDELOVÁ, Jaroslava. *Správa Nového Města v letech 1348–1784*, DP 22, 1998, s. 50.

⁹⁹ AMP, Sb. matrik, sign. VO Z2, fol. 61.

¹⁰⁰ AMP, Sb. matrik, sign. JCH Z9, fol. 104.

¹⁰¹ AMP, Sb. matrik, sign. ŠT Z1, fol. 431.

primas Konrád Breitenberger, který zemřel v březnu roku 1725 a zanechal po sobě velký nákladnický dům v Dlážděné ulici (čp. 1000/II) v hodnotě 9 300 zlatých. Na špatné živobytí si rozhodně nemohl stěžovat ani městský kancléř Ondřej Mikuláš Ledvinka, který pobýval ve sladovnickém domě U Mládků naproti kláštera U Hybernů (čp. 864/II), byl také majitelem dvou spojených domů Na Poříčí (čp. 1044/II), ve Vyšehradské ulici vlastnil dvě zahrady a na jedné z nich si nově postavil jednopatrový domek (čp. 420/II).

Velkou skupinu majitelů, kteří provozovali nějaké řemeslo nebo živnost, by bylo možné dále kategorizovat podle různých hledisek. Pro berní účely byla řemesla rozdělena do čtyř tříd podle výnosu, přitom do první z nich patřil např. zlatník, zvonař, lékárník nebo obchodník s hedvábím, to znamená profese finančně náročná na materiál, technické zázemí apod. Při stanovení daně z řemesel ale také záleželo, o jaké město se jednalo. Například královská města s nejlepším obchodem a podnikáním patřila do první třídy a byla hodnocena nejvyšším peněžním výnosem (České Budějovice, Plzeň, Cheb). Naopak města ležící mimo zemské silnice a konající pouze některé výroční nebo týdenní trhy patřila do kategorie páté (např. Hořovice, Hostomice).¹⁰² Pražská města stála mimo těchto pět tříd, protože ostatní města výrazně převyšovala svým hospodářským i kulturně politickým významem. Proto také pražští řemeslníci a živnostníci odváděli v rámci *fictitia personale* dvakrát vyšší daně než ve městech první třídy. Tabulka 9 shrnuje, jaké typy řemesel a živností majitelé novoměstských domů provozovali. Je přitom využito dělení, které na příkladu Starého Města využila H. Vobrátilková.¹⁰³ Vycházela z příspěvku Aloise Míky, který sledoval řemesla a obchod ve světle údajů konečného elaborátu tereziánského katastru.¹⁰⁴ Řemesla jsou rozdělena podle zpracovávaného materiálu, doplněná o živnosti nevýrobní – obchodnická a řemesla poskytující služby. Nejedná se o zcela ideální dělení, neboť některá řemesla mohou být zařazena do více skupin zároveň (např. pláteník bezesporu vyráběl textilie, zároveň ale zpracovával přírodní materiály). Pro lepší přehled jsou konkrétní profese vypsány v pravém sloupci. Majitelé novoměstských domů provozovali 86 různých druhů řemesel a živností.

¹⁰² CHALUPA, A. a kol. *Tereziánský katastr český I*, s. 18–19.

¹⁰³ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 113–114.

¹⁰⁴ MÍKA Alois. *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru*, PSH 1978, s. 108–109.

Tabulka 9 – Řemesla a živnosti zastávané majiteli novoměstských domů

	Počet	Podíl	Konkrétní profese
Potravinářská řemesla	57	15,2 %	Mlynář (21), řezník (19), pekař (9), pekař oplatek (4), kuchař (3), perníkář (1).
Oděvní řemesla	36	9,6 %	Švec (17), krejčí (11), parukář (2), kloboučník (2), kožešník (2), záplatář (1), punčochář (1).
Textilní řemesla	13	3,5 %	Tkadlec (7), soukeník (2), barvíř (1), pláteník (1), přadlena (1), tapetář (1).
Kožedělná řemesla	14	3,7 %	Koželuh (8), jirchář (1), řemenář (4), sedlář (1).
Kovodělná řemesla	23	6,1 %	Kovář (4), zlatník (4), podkovář (3), kotlář (2), konvář (2), krumplíř (2), zámečník (1), nožíř (1), dlouhonožník (1), hodinář (1), ostruhář (1), zvonář (1).
Zpracování dřeva a rostlinných surovin	40	10,6 %	Truhlář (11), bečvář (7), tesař (5), škrobař (5), kolář (4), provazník (4), řezač prken (2), soustružník (1), výrobce papíru (1).
Zpracování živočišných surovin	13	3,5 %	Mydlář (6), voskař (5), kartáčník (2).
Zpracování zeminy, přírodních materiálů	14	3,7 %	Hrnčír (6), kameník (4), sklenář (2), brusič (1), brusič skla (1).
Tisk, malíři	9	2,4 %	Malíř (6), knihvazač (2), výrobce růženců (1).
Stavební řemesla, služby	63	16,8 %	Hostinský (14), plavec (9), zedník (8), sochař (6), zahradník (5), bradýř (4), stavitel (4), lékárník (2), komorník (2), lazebník (2), lékařník (2), chirurg (1), kočí (1), kominík (1), lovčí (1), zvoník (1).
Obchodníci	37	9,8 %	Obchodník (6), obchodník se dřevem (18), s rybami (4), kořením (3), s vínem (2), s košíky (1), s mlékem (1), s ovocem (1), směnárník (1).
Pivovarnictví	57	15,2 %	Nákladník (46), sladovník (5), vinopalec (3), pivovarník (2), sládek (1).

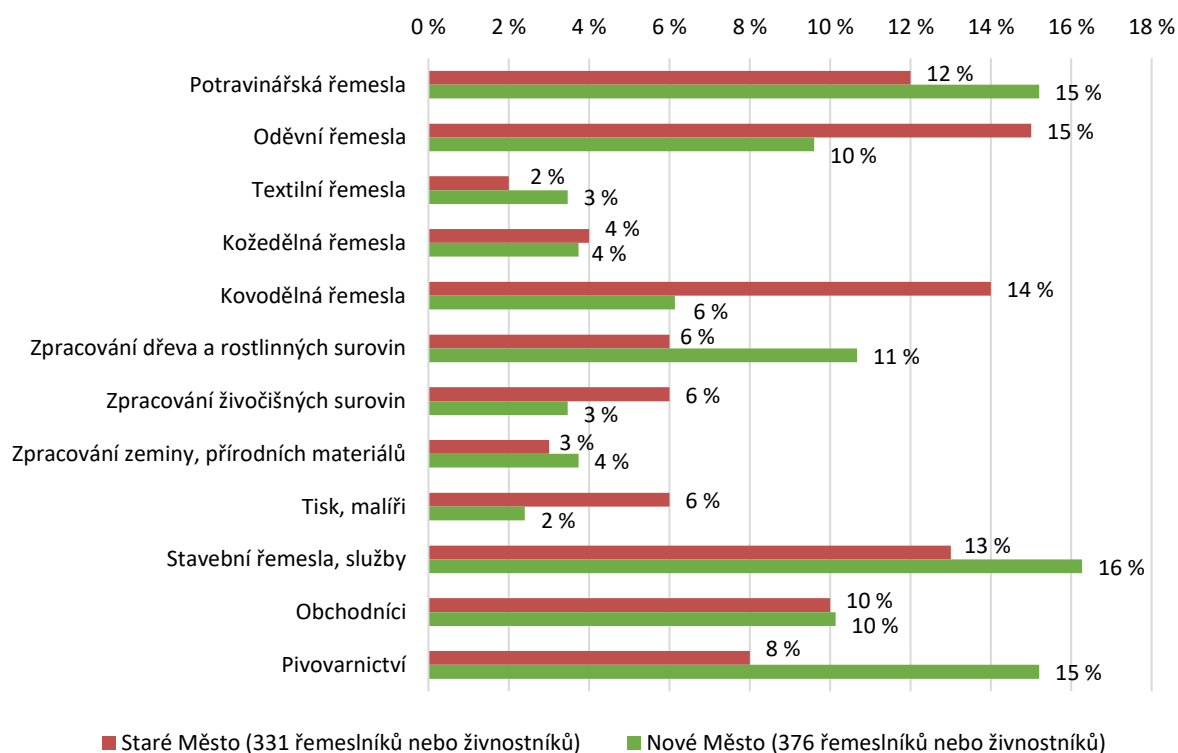
Vůbec nejpočetnější skupinou řemesel, kterou majitelé novoměstských domů vykonávali, byla řemesla stavební a poskytující služby (16,8 %, tj. 63 majitelů). Stavitelů, sochařů a zedníků, vlastnicích na Novém Městě alespoň jeden dům, bylo 18. Zatímco na Malé Straně pobýval a dům vlastnil např. stavitel Antonio Lurago (čp. 370/III) nebo Kilián Ignác Dientzenhofer (čp. 456/III), na Novém Městě žil italský architekt Karel Antonín Canevalle (zřejmě čp. 24/II, Jungmannova), sochař Matyáš Bernard Braun na Karlově náměstí v čp. 671/II, který ale vlastnil a pronajímal také dům ve Vodičkově ulici (čp. 730/II). Zapomenout nemůžeme ale ani na jeho dnes již neexistující letohrádek v tehdejší Kočičí ulici (býv. čp. 340/II). Lidé poskytující služby byli nedílnou součástí každého města a kromě hostinských, lékárníků nebo kominíků si svůj dům mohl pořídit i zvoník od kostela sv. Štěpána, bradýř nebo lazebník.

Nepostradatelná byla řemesla zabývající se výrobou potravin a piva. Obě tato profesní odvětví zastávalo na Novém Městě shodně 57 majitelů domů, přitom vůbec nejčastějším

povoláním bylo nákladnictví (46 případů). Započítány jsou pouze ty osoby, které žádnou jinou profesi nebo úřad nezastávaly (např. sem nebyli zařazeni radní, kteří v pivovarnictví podnikali hojně). Při březích horního i dolního Nového Města se často usazovali mlynáři – celkem 21 z nich zde vlastnilo dům. Druhým nejčastěji zastávaným potravinářským řemeslem bylo řeznictví (19 majitelů), přitom pouze jediný řezník vlastnil dům ve Zderazské čtvrti, jinak všichni ostatní ve čtvrti Štěpánské. V ulici Řeznické, Školské, Navrátilově a v jejich okolí se řezníci usazovali už od středověku, což bylo dáno hlavně krátkou vzdáleností od masných krámů a cechovního kostelíka v Lazarské ulici (stál v místech dnešní soudní budovy čp. 6/II).

Není překvapením, že se mnoho Novoměšťanů zabývalo zpracováním dřeva a obchodu s ním. Dřevo se na Nové Město dopravovalo po řece, na Výtoni bylo procleno a poté bylo složeno a vysoušeno na vltavských březích. Vizitační tabely evidují 18 domů, jejichž majitel se věnoval obchodu se dřevem. Následné zpracování zajišťovali řezači prken, soustružníci, truhláři, bečváři, koláři a další. Pro celkem 30 novoměstských majitelů bylo zpracování dřeva hlavním zdrojem obživy.

Graf 4 – Základní rozdělení řemesel a živností, které provozovali majitelé staroměstských a novoměstských domů

Díky zpracování vizitačních tabel pro Staré i Nové Město je možné majitele domů z obou měst z hlediska zastávaných řemesel a živností porovnat. Z grafu 4¹⁰⁵ je patrné,

¹⁰⁵ Data pro Staré Město převzata z: VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 113–114.

že se jednotlivým profesním odvětvím věnovali staroměstští a novoměstští majitelé nemovitostí v různém poměru. Největší rozdíl je zaznamenán u kovodělných řemesel, která zaměstnávala na Starém Městě 14 % osob, na Novém pouze 6 %. Zpracováním ušlechtilých i neušlechtilých kovů se zabývalo 8 zlatníků, 8 zámečníků, 6 klempířů, 4 kováři a dalších 18 majitelů staroměstských domů. Na Novém Městě jich bylo dohromady pouze 23. Další výrazný rozdíl je zaznamenán v oblasti pivovarnictví a je poměrně těžko objasnitelný. Zatímco ve starším pražském městě fungovalo v roce 1725 osm pivovarů a 53 nákladnických provozů, na Novém Městě pouze pět pivovarů a 46 nákladnických provozů. Přitom na Novém Městě vlastnilo dům výrazně více nákladníků (46) než na Starém Městě (18). Nákladnictví byl spíše typ podnikání, a to poměrně výnosného, proto lze vyloučit, že by nákladníci na Starém Městě bydleli v podnájmu a nepořídili si vlastní dům. U obou měst platí, že vlastní dům si vůbec nejméně pořizovaly osoby vyrábějící textilie. Nejednalo se totiž o příliš výdělečné řemeslo – na Novém Městě vlastnilo dům pouze sedm tkalců, dva soukeníci, jeden pláteník, jeden barvíř, jedna přadlena, jeden tapetář a jejich průměrný roční příjem činil pouze 143 zlatých (sedm z nich si přivydělávalo nájemnictvím, provozováním vinopalny, hospody nebo obchodu s ovocem).

Některé novoměstské ulice nesly nebo dodnes nesou názvy podle řemeslníků, kteří se na daném místě od středověku usazovali. Jedná se např. o ulici Pasiřskou (Palackého), Soukenickou, Truhlářskou nebo V Jirchářích. V raném novověku se tato vazba konkrétního povolání na určitá místa rozvolnila a vizitační protokol z roku 1725 například v Soukenické nebo Pasiřské ulici neeviduje jediného soukeníka či pasíře ani jako majitele domu, ani jako podnajímníka. V Truhlářské ulici vlastnil dům pouze jeden truhlář a v podnájmu není připomínán žádný. Naopak v Řeznické a v několika okolních ulicích se usazovali řezníci nadále (v roce 1725 zde vlastnilo dům sedm řezníků). Stejně tak v blízkosti řeky nadále sídlili jircháři a koželuzi, kteří k máčení kůží potřebovali velké množství vody. V okolí kostela sv. Vojtěcha je v roce 1725 zaevidováno osm koželužů, kteří zde vlastnili dům (jejich průměrný roční výdělek činil 366 zlatých a domy si pořizovali v průměrné hodnotě 1 411 zlatých).

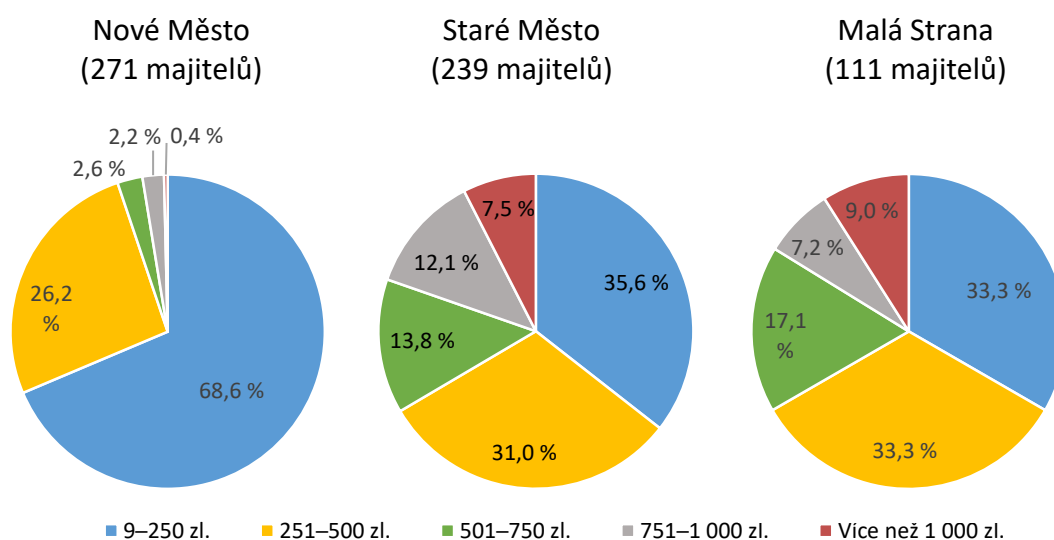
Statistické vyjádření výdělků vlastníků novoměstských domů výrazně zkruskuje absence informací. Vizitační komise měla totiž za povinnost uvádět příjem pouze ze zastávaných

Tabulka 10 – Základní dělení ročních výdělků majitelů domů na Novém Městě

	Počet	Podíl
9–250 zl.	186	68,6 %
251–500 zl.	71	26,2 %
501–750 zl.	7	2,6 %
751–1 000 zl.	6	2,2 %
Více než 1 000 zl.	1	0,4 %
Celkem	271	100,0 %

řemesel či živností (nikoliv úřadů). Ale ani u nich nemusel být výdělek doplněn – např. pokud majitel držel více domů zároveň, příjem z řemesla byl uveden pouze u prvního z nich. Obdobně byl výdělek staroměstských nebo malostranských měšťanů, kteří vlastnili dům na Novém Městě, započítán a zdaněn v jejich domovském městě. Do přehledů jsou zahrnuty pouze zisky ze zastávaných profesí a nikoliv příjmy vedlejší (nájem, hostinství). Celkem tedy známe roční výdělek 271 novoměstských řemeslníků nebo živnostníků a jejich základní dělení podle výše výdělku udává tabulka 10. Vůbec nejnižší roční plat (9 zlatých) pobíral plavec Martin Rychlík vlastníci malý domek v Podskalí. Přivydělával si ale pronajímáním břehu (dalších 5 zl.) i obytných místností (dohromady 6 zl. od dvou nájemníků). Naopak nejvyšší výdělek (2 000 zl.) je zaznamenán u italského zlatníka Rinalda Ranzoniho, který vlastnil dům čp. 750/II v Jungmannově ulici.

Graf 5 – Přehled výdělků majitelů novoměstských, staroměstských a malostranských domů

Větší výpovědní hodnotu má porovnání příjmů majitelů domů napříč pražskými městy. I u Starého Města a Malé Strany se potýkáme se stejným problémem – absencí informací o výdělku úředníků, případně i dalších osob. Z dostupných údajů je možné vypočítat, že průměrný roční výdělek majitelů domů na Starém i Menším Městě byl téměř identický (na SM 488 zl.,¹⁰⁶ na MS 486 zl. 30 krejcarů). Na Novém Městě nebyl průměrný plat majitele domu ani poloviční – činil 229 zlatých. Toto zjištění zcela koresponduje s průměrnou cenou držených nemovitostí. Zatímco Staroměstští vlastnili domy v průměrné hodnotě 2 984 zlatých,¹⁰⁷ Novoměstští pouze v hodnotě 1 462 zlatých. Domy na Novém Městě ale byly menší, mnohem častěji ze dřeva a ve špatném stavu (podrobněji o vnější podobě domů

¹⁰⁶ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 121.

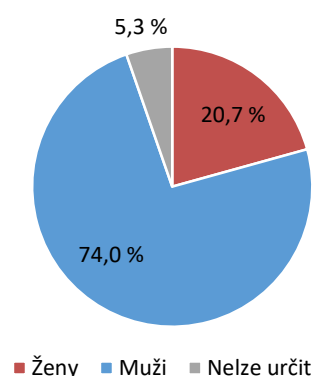
¹⁰⁷ Tamtéž., s. 76.

viz kapitolu 4.5). I z grafu 5 je velmi dobře patrné, že majitelé domů na Novém Městě nedisponovali takovými příjmy jako ve zbylých dvou městech. Na Starém a Menším Městě panoval podobný stav, tj. roční výdělek asi třetiny majitelů nepřesáhl 250 zlatých, další třetina byla za svou práci ohodnocena 251–500 zlatými a zbylá třetina vydělávala více než 501 zlatých. Zato situace na Novém Městě byla zcela odlišná. Dvě třetiny novoměstských vlastníků nemovitostí (tj. 186 osob) nevydělávaly více než 250 zlatých, příjem 26,2 % majitelů (tj. 71 osob) se pohyboval mezi 251–500 zlatými a zbylých čtrnáct osob získávalo více než 500 zlatých. Na Novém Městě si pouze jeden majitel (již zmíněný Rinaldo Ranzoni) přišel na více než tisíc zlatých ročně.

V celé kapitole byli zmiňováni majitelé domů v nepřechýlené podobě, i když by bylo správnější mluvit o majitelích a majitelkách domů. Tato nepřesnost by měla být napravena zvláště proto, že dle grafu 6 netvořily ženy mezi vlastníky novoměstských objektů zanedbatelný podíl (20,7 %, tj. 226 žen).¹⁰⁸ Zaznamenány jsou v různé podobě – celým jménem, v kombinaci s označením *Wittib*, případně jako vdova po konkrétním muži. Vůbec nejčastější variantou je uvedení jména i příjmení (u šlechtičen predikátu) – celkem 172 případů (tj. 76,1 %).

Celé jméno majitelky je doplněno o slovo *vdova* v 18 případech. Poslední frekventovanější možností je typ *Johann Haberische Wittib*, tzn. vdova po určitém muži (20 případů). Povolání je uvedeno pouze u třiceti žen, nejčastěji se majitelky novoměstských domů zabývaly nákladnictvím (šest případů), méně často zastávaly potravinářská řemesla (tři řeznice, jedna pekařka), pracovaly ve službách (tři hostinské, jedna zahradnice) nebo provozovaly obchod se dřevem (čtyři případy). Ženy naopak nefigurují u řemesel náročných na sílu (kovodělných) či nelibě vonících (koželužství, jirchářství). U mužských řemesel (např. řeznictví) se ženy vyskytují spíše výjimečně. Navíc to neznamená, že se musely angažovat přímo při bourání masa, ale spíše řeznický provoz koordinovaly. Bezpochyby si však vedly dobře, neboť jejich roční výdělků patřily mezi řezníky k úplně nejvyšším.¹⁰⁹ Tradičním přivýdělkem majitelek domů bylo poskytování podnámů i provozování hospod.

Graf 6 – Majitelé novoměstských domů rozdělení podle pohlaví

¹⁰⁸ Do kategorie „nelze určit“ patří případy, kdy majitelé jsou blíže nespecifikovaní dědicové (např. *Schidkische Erben*) nebo sourozenci (např. *Pichlerische Geschwistere*). Do přehledu nejsou zahrnuty objekty ve vlastnictví obce, církve, cechů apod.

¹⁰⁹ Konkrétně se jednalo o Kateřinu Jandovou vlastníci dům čp. 685/II a vdovu po Václavu Voseckém z čp. 667/II. Roční příjem první z nich činil 488 zl., druhé 588 zl. Průměrný roční výdělek řezníka-majitele domu činil 287 zl.

4.4. Cena domů

Cena domu je spolehlivým ukazatelem toho, jak se dům měnil – jak byl zvětšován, stavebně upravován nebo naopak, jak chátral bez oprav a zásahů majitele. Stále stejná či postupně klesající cena dává tušit, že se vlastníci domu nepustili do žádných větších stavebních úprav. Náhlý výrazný pokles ceny svědčí o mimořádně destruktivním zásahu, nejčastěji požáru. Naopak opravy, přestavby, navýšení pater, přikoupení sousedního pozemku cenu domu přirozeně zvýší. Základním pramenem pro výzkum cen nemovitostí ve městě jsou radní knihy trhové, které se pro Nové Město dochovaly v kompletní řadě mezi lety 1566–1862 (130 knih), pro novější období v extraktech pozemkových knih a v nové pozemkové knize.

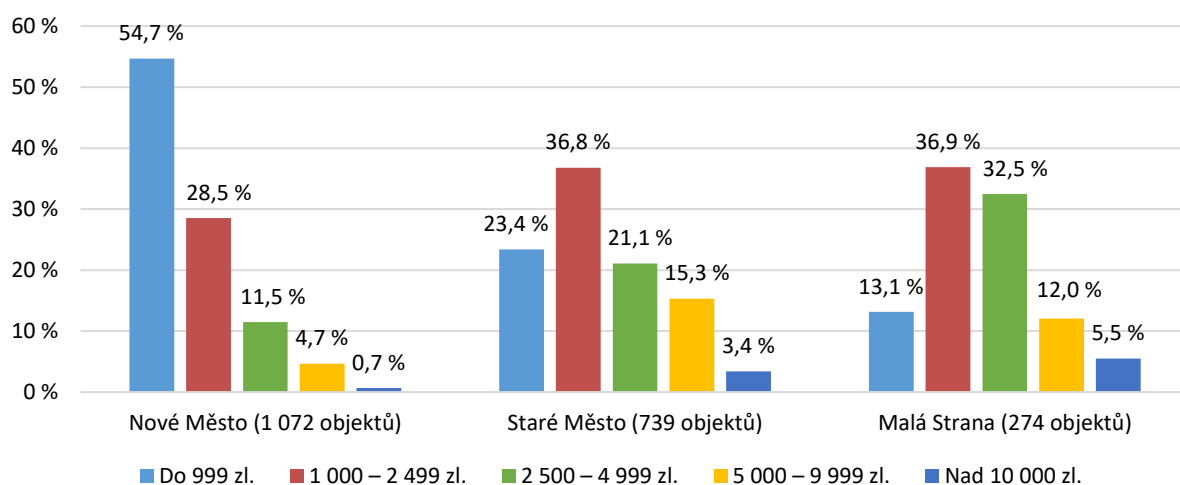
Ze zmíněných knih koupí a prodejů čerpala také vizitační komise v letech 1725–1726. Přitom zohledňovala, že od posledního prodeje mohla uplynout delší doba a dům mohl mezitím změnit svou podobu (k horšímu i k lepšímu), a částka tudíž nekorespondovala s aktuálním stavem. V tom případě uvedla komise do náleзовých tabel uměle navýšenou či sníženou částku. Za příklad může posloužit dům čp. 1181/II v Petřské čtvrti, který ve značně poškozeném stavu prodala v roce 1691 Alžběta Krumpachová Janu Svobodovi za 350 zlatých.¹¹⁰ Tento majitel vlastnil dům dalších 40 let, a proto je uveden i v náleзовých tabelách z roku 1725. I přestože v mezidobí prokazatelně nedošlo se zmíněným domem k žádné transakci, je v tabelách cena navýšena na 450 zlatých. Svědčí to nejenom o zmíněném umělém navýšení prodejní částky, ale hlavně o tom, že se tento zámožný obchodník s rybami pustil do postupné opravy objektu. Jak ale bude naznačeno při popisování jednotlivých novoměstských čtvrtí, nebyla tímto způsobem upravována cena všech domů.

Při hledání konkrétního domu v trhových knihách nebyla vizitační komise vždy úspěšná. V 18 případech musela konstatovat, že o hledaném domě není v knihách žádná zmínka, případně se dům v rodině dědil tak dlouho, že poslední prodejní cena nebyla k nalezení. Zcela ojedinělý důvod neudání ceny je zmíněn u šosovního paláce čp. 998/II, který byl císařem Leopoldem I. darován rentmistřovi Janu Morákovi z Mohrenfelsu. I přesto, že neznáme cenu u 7,6 % všech novoměstských objektů, můžeme statisticky zohlednit zbylých 1062 domů. U Starého a Menšího Města pražského nebyla cena uvedena v mnohem více případech (u Starého Města v 16,3 % případů; u Malé Strany ve 21,7 % případů), což bylo způsobeno větším množstvím dominikálních objektů (na Malé Straně to byly hlavně deskové paláce). Další problém týkající se ceny, na který je nutné v úvodu upozornit, je zahrnutí více objektů pod jednu kupní částku. Nejenom šlechtici vykupovali sousedící domy, které poté buď stavebními úpravami spojili, nebo zbourali a nově vystavěli. Vizitační protokol zachytil

¹¹⁰ LÍBAL, Dobroslav a kol. *Pasport býv. SÚRPMO, čp. 1181/II*, Praha 1984, s. 4.

u mnoha domů tu fázi, kdy již došlo ke skoupení domů (je udán tentýž majitel), ale spojení ještě nebylo provedeno, popř. proběhlo v tak nedávné době, že vizitační komise domy zapsala pod samostatné položky, ale se společnou kupní cenou. Stavební záměr majitele se také mohl náhle změnit a po skoupení domů nemuselo vůbec k žádné přestavbě dojít. Z výše naznačeného vyplývá, že pro bližší studium je nutné každý dům posuzovat individuálně. Pro statistické účely této práce jsou společné částky více objektů rozděleny ve stejném poměru, i když je nepravděpodobné, že ve skutečnosti měly stejnou hodnotu. Konkrétně byla ve 48 případech jedna částka uvedena pro dva domy (tzn. 96 domů sdílelo prodejní cenu s jiným domem), v šesti případech pro tři domy, ve dvou případech pro čtyři domy a v jednom případě pro pět domů.

Graf 7 – Ceny domů v pražských městech v letech 1725/1726

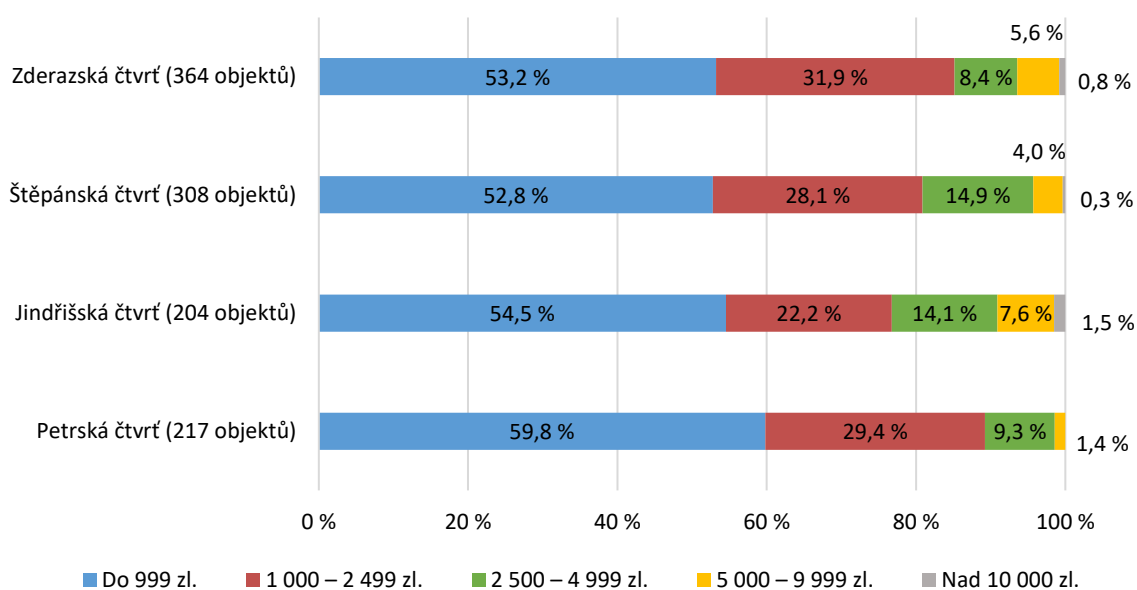
Ceny novoměstských domů je možné na základě vizitačního protokolu sledovat u 1 072 objektů. Jak již bylo na mnoha místech zmíněno, pochozí komise v letech 1725–1726 hlouběji nevizitovala dominikální domy, a tudíž nám například chybí údaje k obvykle drahým deskovým palácům. Pokud se zaměříme pouze na novoměstské měšťanské domy, zjistíme, že průměrná cena domu činila 1 461 zlatých, což je zhruba polovina průměrné částky domu na Starém Městě (2 984 zl.).¹¹¹ Na Malé Straně se průměrná cena měšťanského domu pohybovala ještě o něco výše – 3 317 zlatých.¹¹² Uvedené ceny korespondují s obecnou představou, že nejhonosnější sídla stála na Malé Straně (a Hradčanech). I Staré Město bylo tradičně oblíbeným sídlem zámožnějších měšťanů, zatímco Nové Město se jeví v porovnání s ostatními pražskými městy jako chudší. Z grafu 7 je patrné, že cena více než poloviny domů na Novém Městě nepřesáhla hranici 999 zlatých (konkrétně 54,7 %, tj. 586 domů). Je to velký

¹¹¹ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 113.

¹¹² FÚROVÁ, P. *Malá Strana ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1726*, s. 43.

rozdíl oproti Starému i Menšímu Městu, kde bylo nejvíce domů oceněno 1 000 až 2 499 zlatými (SM 36,8 %, tj. 272 domů; MS 36,9 %, tj. 99 domů). Mezi těmito dvěma městy pak rozdíl spočívá v tom, že zatímco na Malé Straně tvořily druhou nejpočetnější skupinu objekty oceněné 2 500 – 4 999 zlatými (32,5 %, tj. 89 domů), na Starém Městě toto pomyslné druhé místo obsadily úplně nejlevnější objekty do 999 zlatých (23,4 %, tj. 173 domů). Vůbec nejméně domů v hodnotě vyšší než pět tisíc zlatých se dle očekávání nacházelo na Novém Městě (5,4 %, tj. 57 domů), z toho pouze šest objektů přesáhlo svou prodejní cenou hranici deseti tisíc zlatých.

Graf 8 – Ceny domů v jednotlivých čtvrtích Nového Města

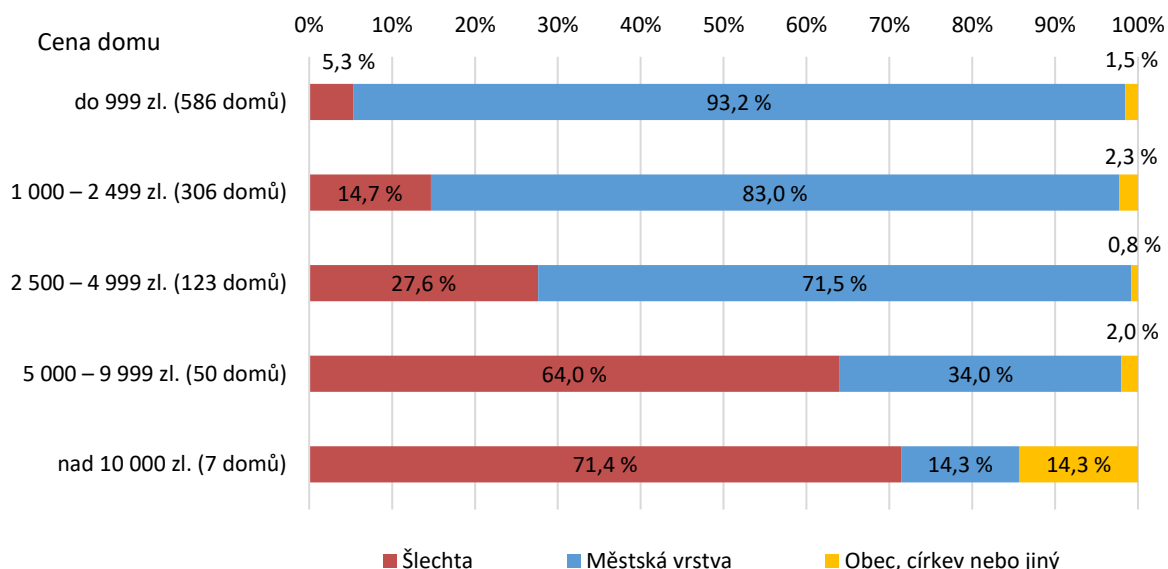
Z grafu 8 je patrný rozdíl cen domů podle poslední tržové smlouvy v jednotlivých čtvrtích Nového Města. Nejvíce nejdražších domů se kumulovalo v Jindřišské čtvrti – průměrná cena domu zde činila 1 826 zł. (zatímco ve Zderazské 1 459 zł., ve Štěpánské 1 485 zł. a v Petráské 1 099 zł.). Konkrétně se vyskytovaly na Václavském náměstí, Na Příkopě, v Hybernské a Panské ulici. Jednalo se o lokality, které se tradičně těšily zájmu šlechty a majetnějších měšťanů. V ostatních čtvrtích patřily k honosnějším ulicím dnešní Jungmannova, Vodičkova a Na Poříčí. Ze všech novoměstských čtvrtí se nejvíce vymykala čtvrť sv. Petra, kde byla průměrná cena domu nejnižší a nacházel se zde také nejvyšší podíl domů s hodnotou pouze do 999 zł. (59,8 %, tj. 128 domů). Toto zjištění nekoresponduje s grafem 11, který je uveden v kapitole 4.5.1 zabývající se stavebního stavu domů. Tento graf ukazuje, že se v Petráské čtvrti nacházel největší podíl domů v dobrém stavebním stavu. Objekty byly navíc v drtivé většině postaveny z kamene (graf 13, kapitola 4.5.2). Nesoulad ceny a stavu domu vznikl velmi pravděpodobně tím, že se poslední prodejní cena vztahovala k období, kdy byl dům zpustlý v důsledku nedávného požáru (1689). Od té doby byly domy opraveny či zcela nově postaveny, ale jelikož se zatím neuskutečnil žádný prodej, cena v tabelách zůstala nízká.

V tomto případě si komise zřejmě netroufla cenu uměle upravit, aby odpovídala aktuálnímu stavu. Toto tvrzení podporují i poznámky, které komise k rubrice o poslední trhové částce připojovala – např. *35 [ff] als wüst gewestes Ort, 100 [ff] als wüst erkaufft* apod. V Petrské čtvrti se nenacházel ani jeden dům dražší než deset tisíc zlatých, v ostatních čtvrtích byla tato kategorie nejdražších domů zastoupena vždy dvěma domy.

Vůbec nejnižší kupní částku zaznamenala vizitační komise v Krámcích na Karlově náměstí. Obchodnice s mlékem označená jako *Wittib Sebacherin* zde vlastnila domek postavený na nevelkém pozemku odkoupeném za 35 zlatých. Jedná se tedy o další případ, kdy cena nic nevyovídá o domu samotném, neboť v době transakce zde žádný objekt nestál. I když dle popisu – dům byl jednopatrový, úzký, zchátralý a postavený ze dřeva – nebyla skutečná hodnota domu o moc vyšší. Dům či spíše domeček s opravdu nejnižší hodnotou vlastnil sladovnický tovaryš Tomáš Rudner v tehdejší Kočičí ulici (dnes Trojanova). Dům byl podle poslední trhové smlouvy koupen za 40 zlatých, byl malý a dřevěný, disponoval pouze přízemím s jedním malým pokojem a třemi komorami, patřil k němu malý dvorek. Majitel choval čtyři prasata a berní koeficient celého domu byl stanoven na 1/16 osedlého (tzn. nacházel se v nejnižší berní kategorii). Naopak nejvyšší kupní částka byla zjištěna u šosovního paláce čp. 859/II Na Příkopě, od roku 1945 označovaný jako Slovanský dům. V roce 1725 ho vlastnil nejvyšší mincmistr František Karel z Pöttingu, který palác koupil od předchozího majitele za 16 tisíc zlatých. Podle vizitačního nálezu se jednalo o velký dvoupatrový dům s mnoha pokoji, reprezentativními prostory, stájí pro 14 koní či odpočinkovou zahradou s kašnou. V ostatních pražských městech se ale nejvyšší ceny za měšťanské nebo šosovní domy pohybovaly v ještě daleko vyšších hodnotách. Na Malé Straně držel prvenství Vratislavský palác (čp. 366/III, Tržiště) zakoupený za 35 tisíc zlatých, na Starém Městě palác Colloredo-Mansfeldský (čp. 189/I, Karlova ulice) pořízený za horentní sumu 70 tisíc zlatých.¹¹³

¹¹³ VOBRÁTILKOVÁ, H. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru*, s. 104.

Graf 9 – Podíl majitelů domů v rámci jednotlivých cenových kategorií na Novém Městě v roce 1725

Pokud si položíme otázku, zda si dražší domy na Novém Městě pořizovala hlavně šlechta, odpověď zní jednoznačně ano. Z grafu 9 je dobře patrné, jak se s rostoucí cenou přímo úměrně zvyšoval také podíl nobilitovaných majitelů. Naopak, čím byla hodnota domu nižší, tím spíše ho vlastnil příslušník městské vrstvy. Skupina obecních, církevních a případně jiných domů je v grafu spojena do jedné kategorie, neboť se jedná pouze o zlomek těchto objektů, u kterých byla uvedena cena (u většiny poznamenána není). V kategorii nejlevnějších domů do 999 zlatých se šlechta jako vlastník domů objevuje zřídka, konkrétně ve 31 případech. Z toho se ve čtyřech případech jedná pouze o zahradu a jednu vinici. Pokud jde o dům, je zpravidla umístěn v odlehlejších částech Nového Města – např. u Karlova, u Kateřinek. Šlechtické domy v nejvyšších cenových kategoriích (nad pět tisíc zlatých) se vyskytovaly na ose ulic Národní – Na Příkopě, tedy při hranicích se Starým Městem. Patřila sem ale také Panská a Jungmannova ulice. Jediný dům, který vlastnil příslušník městské vrstvy a jehož cena přesáhla hranici deseti tisíc zlatých, byl lékárnický objekt čp. 775/II na Václavském náměstí. Dům vlastnil Augustin Dutoy, který v roce 1719 přišel do Prahy z vestfálského Münsteru.¹¹⁴ Za třípatrový objekt zaplatil 5 500 zl. a 9 500 zl. za samotnou lékárnu. Také na Malé Straně platilo, že nejdražší měšťanské domy byly ty, ve kterých se nacházela apatyka. Například známá lékárna U Černého orla v Nerudově ulici čp. 205/III měla v roce 1726 hodnotu 25 tisíc zlatých.

Výzkum cen domů na základě vizitačního protokolu tereziánského katastru umožňuje poměrně jednoduchým způsobem porovnat hodnotu domovního majetku v pražských městech v určitém období. Avšak o vývoji cen nemovitostí v delším časovém úseku nic nevyovídá a je

¹¹⁴ AMP, Sb. papírových listin IV, sign. AMP PPL IV – 1059 a 1051b.

k němu nutné využít jiné prameny, zejména trhové knihy. Například příspěvek Olgy Fejtové na stránkách sborníku *Documenta Pragensia* se věnuje sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města v 17. století právě na základě trhových knih (věnuje se objemu obchodů s domy, cenové hladině apod.).¹¹⁵

4.5. Vnější podoba domů

Další cenné údaje, které vizitační protokol tereziánského katastru uvádí, jsou stavební stav a materiál, ze kterého byly domy postaveny. Společně s popisy místností a informacemi o počtu podlaží, které přibližují velikost domu, alespoň částečně nahrazují absenci podrobnějších ikonografických pramenů, na základě kterých by bylo možné velikost, stav a vzhled domů v první třetině 18. století lépe posoudit. Informace o podobě fasády, výzdobě či jiných prvcích, které nehrály důležitou roli pro stanovení berněschopnosti domu, nejsou uvedeny. Díky tomu, že se na Novém Městě pražském vyskytovalo v roce 1725 pouze 16 deskových, 19 církevních a 10 obecních domů (tzn. takových, které patřily k dominikálu a vizitační tabely je pouze evidují, nikoliv popisují), známe vnější podobu i vnitřní členění většiny novoměstských domů. Není výjimkou, že údaje pro některé domy chybí, ačkoliv se jednalo o běžný měšťanský dům. Z toho důvodu je u každého grafu v závorce poznamenáno, pro kolik domů jsou údaje k dispozici.

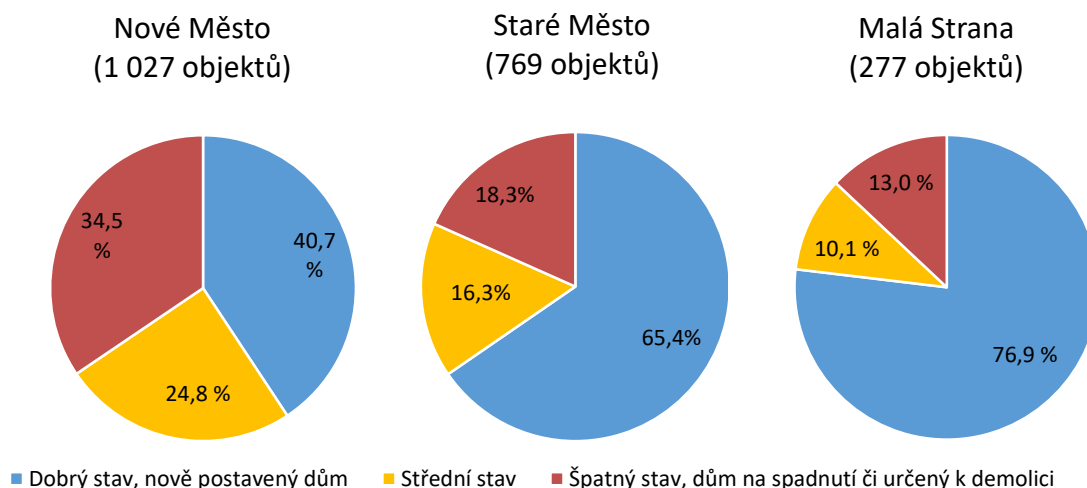
4.5.1. Stavební stav

Vizitační protokol TK rozlišuje tři základní stavební stavy – dobrý (*gut erbaut*), středně dobrý (*mittelmäßig erbaut*) a špatný (*schlecht erbaut*). Nicméně vizitační komise byla na Novém Městě důsledná a například zmiňovala, že strana domu do ulice je v dobrém stavu, zatímco do dvora je zchátralá (*baufällig*). Přisadila poznámku, že na střeše není jediný dobrý šindel (*worauf keine gute Schind[e]l zuseh[en] ist*) nebo, že dům v roce 1689 podlehl požáru a od té doby zde stojí pouze ohořelé zdi. Již na základě předchozí kapitoly o cenách nemovitostí bylo možné předpokládat, že velká část domů na Novém Městě nebyla v příliš dobré kondici. Potvrzuje to i graf 10, který ukazuje, že více než třetina domů byla ve špatném stavu (konkrétně 34,5 %, tj. 354 domů). Z toho 161 domů je přímo označeno jako zchátralých či sešlých a ze sedmi domů zbylo pouze opuštěné spáleniště. Nicméně stále většina domů (40,7 %, tj. 418 objektů) byla v dobrém stavu, z toho u 50 objektů bylo explicitně uvedeno, že jsou nově postavené a sedm jich bylo právě ve výstavbě. Oproti Novému Městu byly domy na Starém

¹¹⁵ FEJTOVÁ, Olga. *Příspěvek k sociálně-ekonomické charakteristice Nového Města pražského v 17. století – domovní majetek jako výraz sociálně-ekonomického potenciálu města*. DP 27, 1998, s. 171–183.

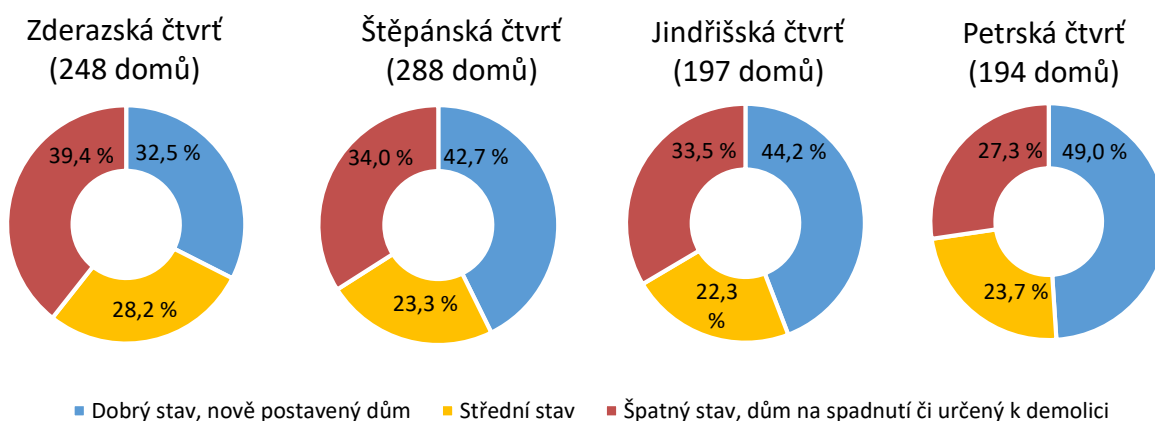
Městě a Malé Straně ve výrazně lepším stavu. Na Malé Straně stálo velmi málo špatných domů (13,0 %, tj. 36 objektů) a ani na Starém Městě nebyl podíl zástavby v horším stavu nijak dramatický (18,3 %, tj. 141 objektů).

Graf 10 – Stavební stav domů v pražských městech v letech 1725/1726

Mezi jednotlivými čtvrtěmi Nového Města panovaly v souvislosti se stavebním stavem spíše drobné rozdíly (graf 11). Vůbec největší podíl špatných domů se nacházel ve Zderazské čtvrti (39,4 %, tj. 137 domů), a to konkrétně v Podskalí, v Jirchářích, kolem kostela sv. Vojtěcha, překvapivě také na poměrně vytížené Spálené ulici a ani krámky na Karlově náměstí nebyly v dobré kondici. Naopak Petruská čtvrť vykazuje nejméně domů ve špatném stavu (27,3 %, tj. 53 objektů), což svědčí o tom, že se tato oblast města vzpamatovala z ničivého tzv. francouzského požáru (1689), který kromě Starého Města zasáhl právě Petruskou čtvrtí. Štěpánská s Jindřišskou čtvrtí vykazují podobný podíl domů v dobrém, středním i špatném stavu. Do těchto dvou čtvrtí je například rozděleno Václavské náměstí, kde by se daly očekávat prvotřídní budovy v dobrém stavu. Vizitační protokol ale jasně říká, že ze 75 domů stojících po obvodu Koňského trhu bylo 30 v dobrém, 22 ve středním a 22 ve špatném stavu a jeden dům byl právě ve výstavbě. Na Dobyčím trhu, počítaje i krámky uprostřed náměstí, se dokonce nacházelo více domů ve špatném stavu (19) než v dobrém (7). Ulice, ve které nestál v roce 1725 ani jeden dům ve špatném stavu, byla Panská, kde byly soustředěny velké šosovní domy v rukou šlechty.

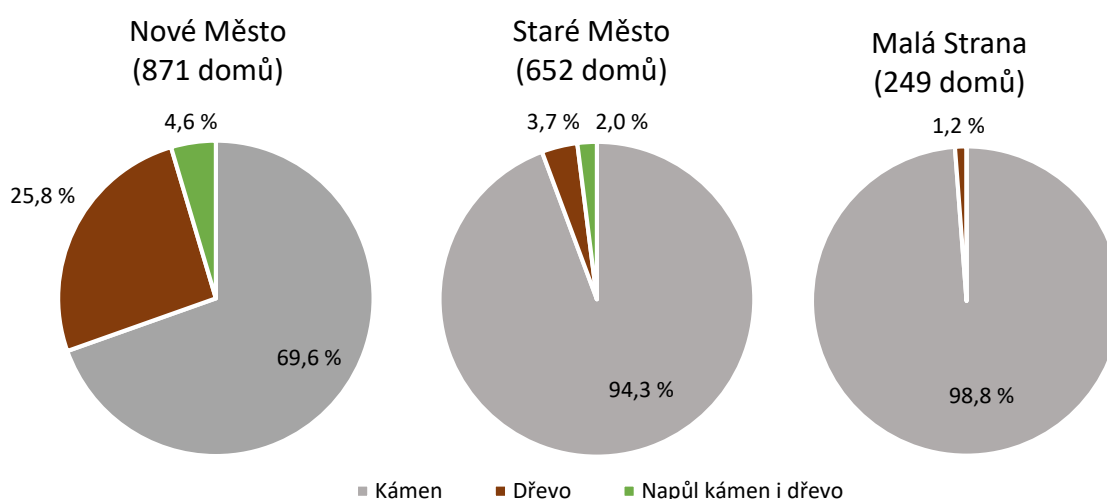
Graf 11 – Stavební stav domů na Novém Městě podle jednotlivých čtvrtí

4.5.2. Stavební materiál

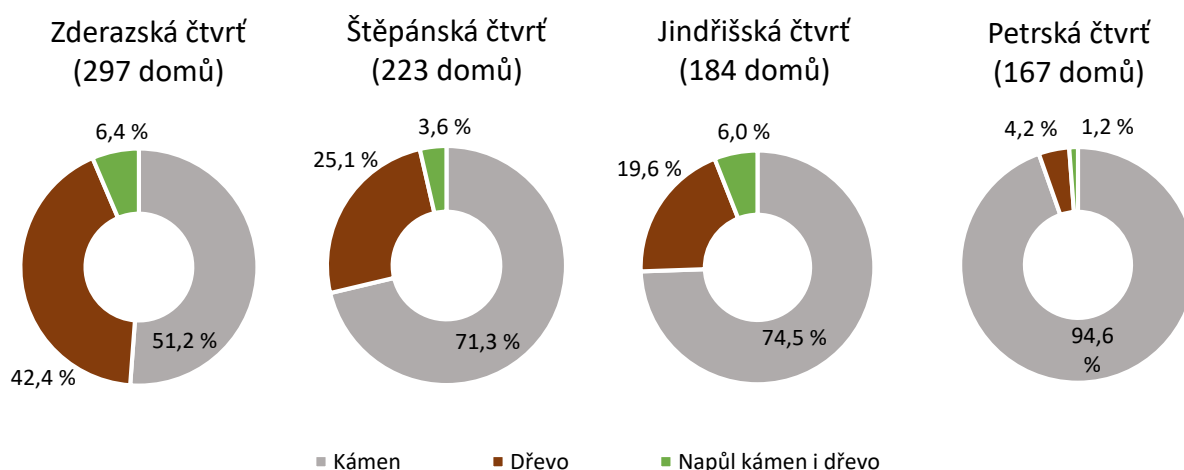
Doplňujícím údajem ke stavu domů jsou informace o stavebnímu materiálu. Vizitační komise jednoduše zaznamenala, zda byl dům dřevěný, kamenný nebo částečně z obou materiálů. Přejít od dřevěných domků ke kamenným byl motivován nejen vyššími standardy na bydlení, ale hlavně větší odolností vůči požáru. Údaje o Novém Městě nejlépe vyniknout v porovnání s ostatními pražskými městy (graf 12). Zatímco na Malé Straně i na Starém Městě byl prakticky dovršen proces „zkamenění“ (*Versteinerung*), na Novém Městě se v roce 1725 stále nacházelo 225 domů dřevěných (25,8 %) a 40 částečně dřevěných a částečně kamenných (4,6 %). U 25 dřevěných domků je navíc doplněna hlína jako stavební materiál.

Graf 12 – Materiál, ze kterého byly postaveny domy v pražských městech v letech 1725/1726

Při bližším pohledu do čtvrtí Nového Města zjistíme (graf 13), že nejvíce domů ze dřeva stálo ve Zderazské čtvrti (42,4 %, tj. 126 domů). Obdobně jako v předchozí kapitole o stavu domů, stály nejčastěji tyto objekty ve Spálené, v Jirchářích, Podskalí a na Karlově náměstí (krámky uprostřed). Nicméně není pravidlem, že dům ve špatném stavu byl ze dřeva a v dobrém stavu z kamene. Štěpánská s Jindřišskou čtvrtí opět vykazují podobné podíly domů postavených z kamene, dřeva i obou těchto materiálů. Domy ze dřeva stály i na rušném Václavském náměstí (21 případů), ale ve větší míře mu dominovaly objekty kamenné (39 případů). Velice zajímavá je Petrská čtvrť, ve které období po tzv. francouzském požáru majitelé domů využili ke stavbě nových, tentokrát kamenných příbytků (158 domů bylo postaveno z kamene, pouze sedm ze dřeva). Nicméně neuplynula dlouhá doba a pražské domy musely čelit další katastrofě, tentokrát pruskému obléhání a odstřelování (1757).

Graf 13 – Materiál, ze kterého byly postaveny domy na Novém Městě

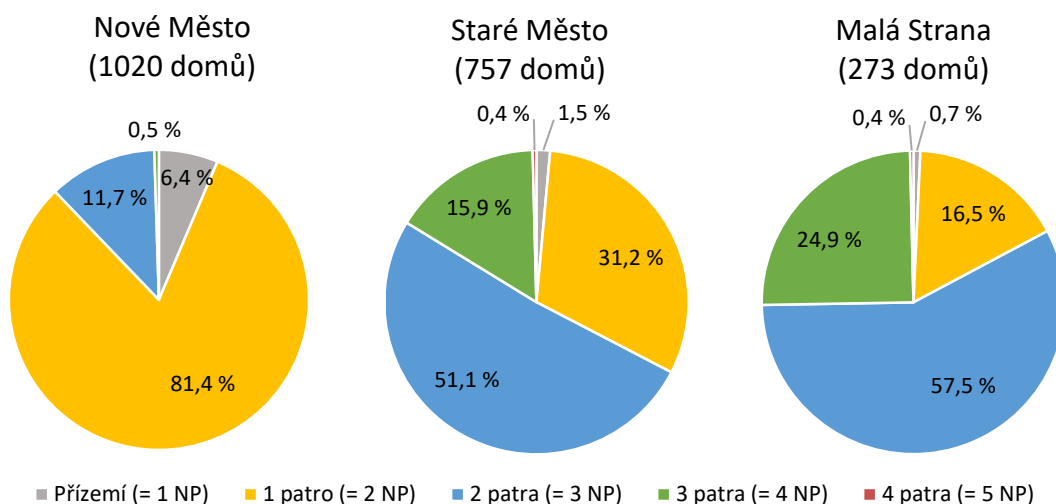

4.5.3. Počet podlaží

Při sledování počtu podlaží v pražských městech lze získat zajímavé informace o výšce domů. V hustě zastavěných oblastech, které byly zároveň atraktivními a žádanými místy k bydlení, byl zpravidla počet pater domů vyšší. Naopak v odlehlejších, a ne tolik exponovaných částech města bylo díky řídké zástavbě dostatek prostoru pro rozšiřování domů do šířky místo do výšky. Zatímco plocha Nového Města nebyla v roce 1725 zdaleka zastavěna, Staré Město již narazilo na své prostorové limity a mohlo se rozrůstat pouze do výšky. Na Malé Straně se také kromě příkrých petřínských svahů nenacházely volné stavební parcely. Tomuto stavu odpovídá graf 14, který ukazuje, že na Novém Městě stály v drtivé většině jednopatrové domy (81,4 %, tj. 830 domů). Naopak na Starém Městě a na Malé Straně převažovaly dvoupatrové objekty (SM: 51,1 %, tj. 387 domů; MS: 57,5 %, tj. 157 domů). V těchto dvou zmíněných městech

se navíc nacházel nezanedbatelný podíl třípatrových domů (SM: 15,9 %, tj. 120 domů; MS: 24,9 %, tj. 68 domů), zatímco na Novém Městě tvořily tyto domy pouze půlprocentní podíl (celkem pět budov). Například na Malé Straně se vůbec nejvyšší (třípatrové) domy nacházely hlavně na Královské cestě – v Mostecké a Nerudově ulici.

Graf 14 – Počet podlaží v pražských městech v letech 1725/1726

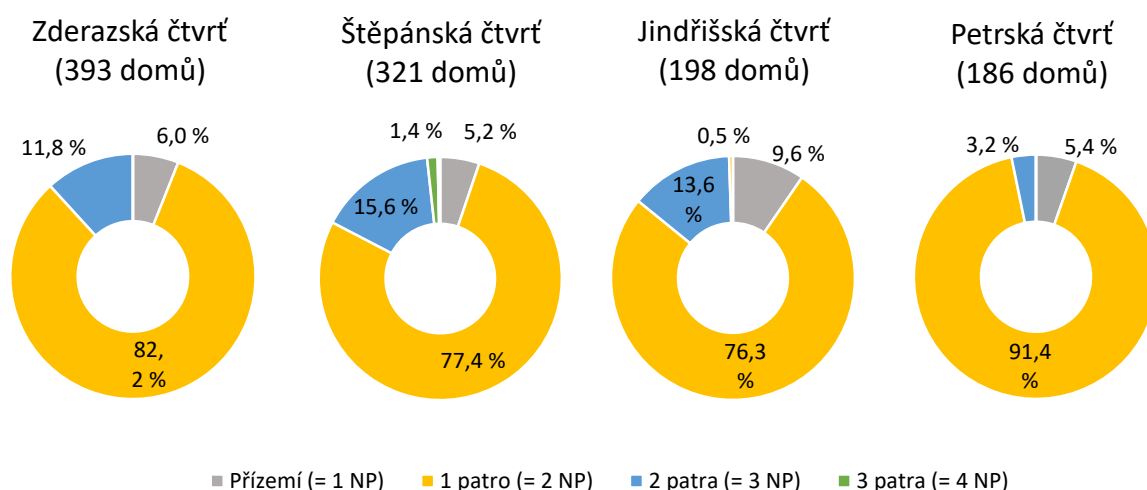

Mezi jednotlivými čtvrtěmi Nového Města nebyly v počtu pater velké rozdíly (graf 15), pouze v Petrské čtvrti si lze povšimnout výrazně nižšího podílu dvoupatrových domů (u sv. Petra činil podíl těchto domů 3,2 %, u ostatních čtvrtí 11,8 % až 15,6 %). Lze se domnívat, že domy byly po tzv. francouzském požáru do nejnútnejší míry obnoveny či znovu postaveny, nebyly však navýšeny o další patra. Majitelé domů mohli být jednak finančně vyčerpaní, nabízí se ale i demografické zdůvodnění. V letech 1713–1714 byla do Českých zemí z Uher zavlečena epidemie dýmějového moru a podle pramenů zemřelo v pražských městech více než deset tisíc lidí.¹¹⁶ V roce 1725 nemusel být tento demografický pokles obyvatel zatím vyrovnán, a proto kapacita domů plně dostačovala a objekty nemusely být navyšovány o další patra.

Vůbec nejvyšší domy stály na Václavském a Jungmannově náměstí, v ulicích Spálená, Jungmannova, Palackého, Na Příkopě a Hybernská. Nízkých přízemních domů bylo na Novém Městě 65 (6,4 %) a hojněji se vyskytovaly v okolí ulic Opatovická, V Jirchářích, v Podskalí, Ve Smečkách a v Klimentské. Na druhou stranu, nízká zástavba se objevuje i v takových frekventovaných místech, jako je Karlovo a Senovážné náměstí či Hybernská ulice, i když v malém množství.

¹¹⁶ ROZSÍVALOVÁ, Eva. *Morová epidemie v roce 1713 a pražské matriky*. DP VII/2, 1987, s. 413.

Graf 15 – Počet podlaží domů v jednotlivých čtvrtích Nového Města

4.6. Vnitřní podoba domů

Zajímavou a informačně hodnotnou částí nálezových tabel tereziánského katastru je detailní vyjmenování místností ve vizitovaných domech. Pochozí komise při popisu postupovala po jednotlivých podlažích, všímala si, zda okna místností vedou do ulice nebo do dvora, zdůrazňovala, že se jedná o místnost malou, velkou, klenutou, tmavou apod. Sepsala také počet sklepů, dvorů, stájí (s možnou kapacitou zvířat k ustájení), kůlen či zdrojů vody (pumpy, kašny, studny). Podrobný a zdá se, že i úplný soupis místností pomáhá vytvořit představu o velikosti a vnitřním dělení pražských domů ve 20. letech 18. století. Pramen bohužel nic nevyovídá o mobiliáři domu.

Obdobně jako u ostatních údajů vizitačního protokolu je nutné zohlednit, že byl pramen sestaven pouze k určitému období. K postihnutí dlouhodobého vývoje je nutné využít srovnání s dalšími prameny. Pro pražská města se jako vhodný srovnávací pramen nabízí kvartierbuchy, které evidovaly volné prostory v pražských domech pro jednorázové či spíše dočasné ubytování většího množství lidí. Nejlépe dochovány jsou pro Malou Stranu a Hradčany. První z nich pochází z let 1608–1612 a byl sestavený za pobytu Rudolfa II. v Praze,¹¹⁷ druhý při korunovaci Karla VI. v roce 1723.¹¹⁸ Pro Staré a Nové Město známe pouze soupisy domů ve Staré manipulaci,¹¹⁹ které jsou v případě Nového Města nekompletní, bez uvedených tax za ubytování a jmen nakvartýrovaných osob. Navíc jsou zde popsány pouze ty domy, které byly k ubytování vhodné. Proto například malý zchátralý domek Jana Málka postavený ze dřeva

¹¹⁷ NK ČR, sign. XXIII D 57.

¹¹⁸ Pro Malou Stranu a Hradčany se dochovaly hned dvě verze kvartierbuchů: AMP, Sb. rukopisů, inv. č. 167 a 273.

¹¹⁹ NA, Stará manipulace, sign. P 124/94.

a hlíny (čp. 880/II, Nekázanka) není v soupisu vůbec zmiňován. V tabulce 11 jsou navíc konfrontovány údaje ze soupisu domů z roku 1723 a vizitační tabely z roku 1725. Pro příklad je uveden dům čp. 1067/II, u kterého mezi lety 1723–1725 prokazatelně nedošlo k žádným velkým stavebním úpravám, neboť cena domu se navýšila. jen lehce¹²⁰ Z tabulky je patrné, že vizitační tabely přináší o vnitřním členění domu podrobnější informace. Nabízí se také interpretace, že soupis domů z roku 1723 eviduje pouze volné prostory vhodné k nakvartýrování. Mladším pramenem, který obdobně informuje o bytových i nebytových prostorech všech pražských domů, jsou protokoly komise pro domovní daň z let 1814 až 1816 (nachází se také ve fondu tereziánského katastru).¹²¹ Zde jsou vyjmenovány všechny místnosti po jednotlivých podlažích doplněné o výše nájemného.

Tabulka 11 – Vnitřní členění domu čp. 106/II na základě dvou soupisových pramenů

Čp. 1067/II, ul. Na poříčí ¹²²	Soupis domů z roku 1723 ¹²³	Vizitační tabely TK, 1725 ¹²⁴
Suterén	3 sklepy	2 sklepy
Přízemí	3 pokoje 1 stáj (pro 6 koní) velká pekařská pec 2 kvelby	2 světnice (klenuté) 2 světnice (neklenuté) 2 komory 3 kvelby 1 kuchyně 2 stáje (pro 14 kusů dobytka) studna dvůr
1. patro	3 pokoje (do ulice) 1 komora (do dvora) 1 kuchyně 1 pokoj	4 pokoje (do ulice) 2 komory (do ulice) 1 předsíň (do ulice) 2 světnice (do dvora) 1 předsíň (do dvora) 1 kuchyně (do dvora)

Námi sledovaný vizitační protokol tereziánského katastru podrobně informuje o počtech místností určených pro běžnou potřebu (pokoje, komory, kvelby), k zajištění chodu domácnosti (kuchyně, ohniště, prádelny), k uskladnění věcí (šatny, spíže, sklepy) či k volnočasovým aktivitám a reprezentaci (knihovny, sály, místnosti s kulečnickem). Jelikož není účelné statisticky zpracovávat počty těchto místností, je tato kapitola zaměřena na zajímavosti a některá specifika novoměstských domů. První z nich je spojená s Václavským náměstím a jeho tradičním obchodem s koňmi, který zde kvetl až do roku 1877.¹²⁵ K domům

¹²⁰ LANCINGER, Luboš a kol. *Pasport býv. SÚRPMO, čp. 1067/II*. Praha 1989, s. 5.

¹²¹ Pro Nové Město: NA, TK, sign. 149–152.

¹²² Majitelkou domu byla mezi lety 1723–1732 Rozalie Dorota Cajová

¹²³ NA, Stará manipulace, sign. P 124/94 (záznam č. 36).

¹²⁴ NA, TK, inv. č. 142 (Petrská čtvrť, fol. 13, lit. Dd, N. 3).

¹²⁵ LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník. Díl II*, s. 382.

po obvodu Václavského náměstí patřilo podle vizitačního protokolu 116 různě velkých stájí, kde bylo možné ustájit až 1 097 koní. Domy s jednou až dvěma stájemi s celkovou kapacitou 10–20 koní byly v pražských městech zcela obvyklou záležitostí. Václavské náměstí se ale tomuto průměru vysoce vymykal. Například v domě čp. 838/II v dolní části rynku se nacházelo pět stájí s kapacitou 72 koní. K obecnímu dvoru Na Příkopě, který zároveň fungoval jako hostinec (dům U Černé růže, čp. 853/II), náleželo dokonce sedm stájí pro celkem 109 koní.

Zvláště v šosovních domech (palácích) se vyskytovaly nejrůznější reprezentativní prostory a místnosti vyčleněné pro zábavu. Nahlédnout lze například do paláce Anny Viktorie Vršovcové v Hyberské ulici (čp. 1002/II, později zvaný Věžníkovský), v jehož prvním patře se nacházel velký sál a dalších jedenáct pokojů. K domu patřila zahrada se salou terrenou a ptačí voliérou. V jiných domech se nacházely kabinety, místnosti s kulečníky nebo kuželníky. U pěti soukromých domů či spíše paláců byly zaznamenány věže o několika patrech (např. u domu čp. 791/II, o zachování jehož věže se zasazoval Klub Za starou Prahu). K renesančním věžím a arkýřům přibývaly v době baroka také střešní altány. V domech měšťanů i šlechty byly budovány domácí kaple pro soukromou zbožnost. Na Novém Městě jich bylo v roce 1725 zaznamenáno dvacet a zpravidla se nacházely v prvním reprezentativním patře. Kaple by se dala očekávat ve Wunschwitzově paláci na Václavském náměstí (čp. 793/II), neboť sem byla umístěna socha sv. Jana Nepomuckého od Jana Brokoffa,¹²⁶ ale v soupisu místností se k roku 1725 žádná domácí kaple nepřipomíná. K domu U Spěváčků (čp. 220/II) na rohu Pštrossovy ulice a ulice Na struze patřila profánní kaple svatého Petra a Pavla, která se poprvé v pramenech objevuje v roce 1379 a v době husitské měla být zničena.¹²⁷ Ke konci 17. století byla zřejmě obnovena, protože vizitační tabely u ní uvádí poznámku, že zde byla před 28 lety sloužena mše svatá. Zajímavé také je, že majitel tohoto domu momentálně pobýval ve vězení kvůli kacířství (*NB der Possessor dieses Hauses setzet propter haeresim in Arrest.*)

Nebylo pravidlem, že každý novoměstský dům měl vlastní zdroj vody. Bylo nutné využívat kašny, které stály na veřejných prostranstvích a které byly napájeny vodárenskými věžemi. V případě dolního Nového Města se jednalo o věž Novomlýnskou, u horního o Šítkovskou. Vlastní studnu, pumpu nebo kašnu (*Brunnen, Pumpen, Röhrwasser, Röhrkasten, Wasserröhr*) mělo na Novém Městě v roce 1725 celkem 482 domů (z celkového počtu 1 149 domů). Ke zhruba dvaceti domům či zahradám patřily dokonce studny dvě až čtyři, někdy

¹²⁶ PLACHÁ-GOLLEROVÁ, Jitka. *Dvě stavitelské památky pražského arcibiskupství konečně opraveny*. Za starou Prahu: Věstník pro ochranu památek XIX, 1935, s. 1.

¹²⁷ LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník. Díl I*, s. 527.

se naopak sousedé o zdroj vody dělili (vizitační komise v soupisu uvádí půlku studny). Více studní se zákonitě objevuje u rozlehlějších zahrad, jako například u jedné v blízkosti Karlova, která se rozprostírala na zhruba pěti a půl tisících metrech čtverečních a zavlažována byla díky šesti studnám.

Domy nákladnické a pivovarnické měly zvláště ve svých zadních dvorních traktech umístěny prostory pro přípravu sladu, vaření samotného piva i následné kvašení. Pod nákladnickým domem se rozumí právovárečný dům, který disponuje pouze zařízením pro výrobu sladu. Za tímto účelem se v domě nacházely prostory pro skladování obilí (sýpky, *Schüttboden*), namáčení (náduvníky, *Malzweichen*), klíčení (humna, *Malztenne*), kropení (*Sprengboden*), předsoušení – tzv. válení či valečkování (valečky) a hlavní sušení (hvozdy, *Dörre, Dörrehaus*). Další fází bylo šrotování sladu, které probíhalo ve mlýnech, a poté se již výroba přesunula do pivovaru, neboť nákladnické domy nedisponovaly varnými kotli (pánvemi). Jako pivovar (*Brauhaus*) bývaly označovány pouze ty prostory, kde se přímo nacházely varny, zatímco dnes se tento pojem používá pro celý provoz. Součástí procesu vaření piva bylo, a dodnes je, rmutování (tzn. štěpení složitých polysacharidů na cukry) ve rmutovacím kotli (*Maschpoting*).¹²⁸ Po uvaření várky v pivovaru se rozpracované pivo převezlo v sudech zpátky do nákladnického domu, kde bylo uloženo do spilek a kvasilo. Dozrávání pak probíhalo ve sklepích, které musely být i kvůli dlouhodobému uskladnění hotového produktu chlazeny. Za tímto účelem byl v mrazivých dnech na Vltavě dobýván led, který byl poté dopravován do pivovarů a nákladnických domů a zajišťoval celoročně nízké teploty v ležáckých sklepích. U domu čp. 1186/II na Petřském náměstí vizitace poznamenala, že led ve sklepě tohoto domu nevydrží déle než do sv. Jakuba (25. července). Sklep byl prý totiž příliš mělký a v blízkosti Vltavy.

4.7. Nájemnictví

Poskytování podnámů v pražských domech patřilo v 18. století k běžné praxi. Dům kromě majitele nemovitosti, jeho rodiny a případně tovaryšů či služebnictva mohlo obývat ještě několik dalších rodin nebo jednotlivců. Zjistit přesný počet nájemníků v tomto období není možné kvůli absenci pramenů. I pro berní účely bylo klíčové pouze to, jak vysoké nájemné daná bytová jednotka platila, a ne její konkrétní personální obsazení. Vizitační protokol tereziánského katastru proto za každý dům uvádí v průměru pět osob, které zastupují danou nájemní jednotku. Ve většině případů jsou jmenováni muži, neboť byli obvykle výdělečně čini,

¹²⁸ Z něm. *Maischen* – rmutování, *Poting – der Bottich* – kád.

a tudíž také podrobeni dani z výdělku. Ženy jsou samotně uváděny také, často jsou blíže nespecifikované (*zwei Weiber*), označené jako vdovy (*eine Wittib*), nádenice (*Tagelöhnerin*) či hokynářky (*Hecklerin*), jejich vlastní jméno je ale uvedeno jen v několika případech.

Podle vizitačních tabel z roku 1725 bylo v novoměstských domech zaevidováno 3 406 nájemníků, resp. nájemnických stran. Zaznamenáni byli v 734 objektech, to znamená, že 67 % novoměstských domů poskytovalo podnájem. Přitom ve čtvrti Štěpánské a Jindřišské bylo z celkového domovního fondu pronajímáno 71 % domů a ve Zderazské a Petrské čtvrti pouze 63 % domů. Počet nájemníků v jednotlivých domech byl velmi různorodý, statisticky ale připadalo na jeden dům 4,9 nájemníka či přesněji nájemních jednotek. Vůbec nejvíce nájemnických stran, konkrétně 21, bylo zjištěno v domě čp. 835/II na Václavském náměstí. Objekt patřil radnímu sluhovi Františku Pavlíčkovi, který od nájemníků ročně inkasoval 239 zlatých. I přes poměrně vysoký výnos z nájemného do oprav svého domu mnoho peněz neinvestoval – objekt byl ve špatném stavu a z větší části postavený ze dřeva.

Roční ceny za podnájem se pohybovaly v širokém rozmezí počínaje jedním zlatým u nejhudších osob a konče osmi sty zlatými u polního maršála Damiana von Sickingen, který jako nájemník pobýval v paláci čp. 998/II v Hyberské ulici. Vizitační komise zaznamenala, že majitelé novoměstských domů celkově za poslední rok utržili 37 tisíc zlatých na výběru nájemného (do součtu nejsou zahrnuty pronájmy zahrad a vltavských břehů). Částka byla výrazně nižší než na Starém Městě, kde cena vybraného nájemného přesáhla 63 tisíc zlatých. Přitom byl počet nájemnických stran na Starém Městě nižší (celkem 2 779 nájemníků). Z toho vyplývá, že Staroměstští platili za bydlení v podnájmu asi dvakrát více než Novoměstští.¹²⁹ Na základě průměrné ceny nájemného je možné porovnat bydlení v jednotlivých čtvrtích Nového Města. Nejvyšší průměrné hodnoty (více než 12 zlatých) byly zaznamenány v Jindřišské a Štěpánské čtvrti, nejnižší naopak ve čtvrti Petrské (9 zlatých).

Bohužel se v tabelách nenachází informace, jak velký prostor daná osoba nebo rodina obývala. Pouze z výčtu místností, počtu nájemníků a výše nájemného lze odhadovat, jak velká část domu byla vyčleněna nájemníkům. Například nevelký domeček hofmistra Michaela Kreisingera z Eckersfeldu (čp. 160/II v Opatovické) o pouhých pěti místnostech obývali čtyři nájemníci, ke kterým možná patřily i jejich rodiny. Určitě se tedy nejednalo o prostorné a luxusní bydlení, čemuž odpovídá i nevelký nájem pohybující se mezi třemi až devíti zlatými za nájemníka. Ne každý majitel chtěl část svého domu pronajímat. Například škrobař Jiří Daniel z domku čp. 212/II ve Vojtěšské ulici žádné nájemníky neměl a podle zápisu vizitační komise

¹²⁹ Konkrétně na Starém Městě se průměrná cena podnájmu pohybovala okolo 23 zlatých, na Novém Městě činila pouze 11 zlatých.

už ani žádné další mít nechtěl. Stejně tak i doktor práv a apelační rada Ignác Krecht, majitel domu čp. 747/II v Široké ulici, nechtěl ve svém domě trpět nájemníky, aby měl klid a prostor pro studium (v prvním patře jeho domu se mimo jiné nacházela knihovna). Vizitační komise byla tak důkladná, že se do formuláře zapisovala i částky, které by z domu mohly plynout, kdyby byl pronajímán (možný výnos).

Kromě statistických údajů lze v tabelách narazit i na nejrůznější doplňující informace o samotných nájemnících. Jedná se o rozličné střípky poodkrývající ekonomickou situaci nebo zdravotní stav nájemníků. Poměrně časté jsou poznámky, že daný nájemník je již starý, nemocný, slepý, pracovně málo vytížený, skromně žijící apod. Vizitační komise tím zdůvodňovala nízké příjmy zaevidovaných nájemníků. Ze stejného důvodu udávala také trable s výkonem živností a řemesel. Například dva nájemníci domu čp. 558/II na Karlově náměstí provozovali podle zápisu řeznické řemeslo. Avšak v době vizitaci pobývali ve vězení a jejich manželky měly živnosti na starost, ale podle slov komise si vedly velmi špatně. Také František Svoboda, který se teprve před půl rokem stal krejčovským mistrem a s provozem své dílny začínal, si podle výše výdělku (20 zl.) i přípisu komise nevedl nejlépe. Ne zcela důsledně je uváděno, zda byl daný nájemník-řemeslník pořádný, tzn. zda byl součástí cechovní organizace (*zünftig*). U mistrů je uveden počet tovaryšů, někdy je připojena poznámka, že dotyčný bude mistrem již zanedlouho nebo, že zrovna pracuje na mistrovském kusu.

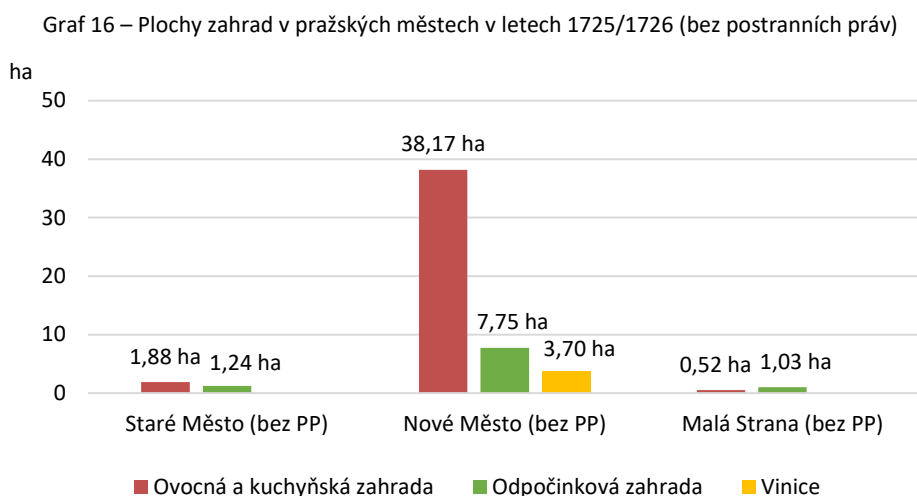
Někteří nájemníci bydleli v novoměstských domech pouze přechodně. Objevují se například případy různých obchodníků, kteří platili v daném domě nájemné za uskladnění věcí, jinak se ale zdržovali v cizině. Vizitační komise si například všimla blíže nespécifikovaného hrncíře, který pobýval v zahraničí a u majitelky domu čp. 837/II na Václavském náměstí si uschoval své nádobí, za což ročně platil dvacet zlatých. Pro změnu krumplíř Franz Wießmann byl nejdříve jmenován jako nájemník v domě na Václavském náměstí, ale podle pozdějšího přípisu si po vizitaci pořídil vlastní dům, a to v neméně prestižní lokalitě – Na Příkopě.

4.8. Zahrady a vinice

K většině novoměstských domů patřil v 18. století alespoň kousek volného prostoru – dvůr nebo zahrada.¹³⁰ Nové Město nebylo ve sledovaném období na rozdíl od sousedního Starého Města tak kompaktně zastavěné, a tedy i k domu na Václavském náměstí mohla náležet zahrada. U šlechtických sídel se jednalo o parkově upravené zahrady k odpočinku (*Lustgarten*),

¹³⁰ Konkrétně se zahrada nacházela u 37 % novoměstských domů a u 72 % domů byl k dispozici dvůr či menší dvorek.

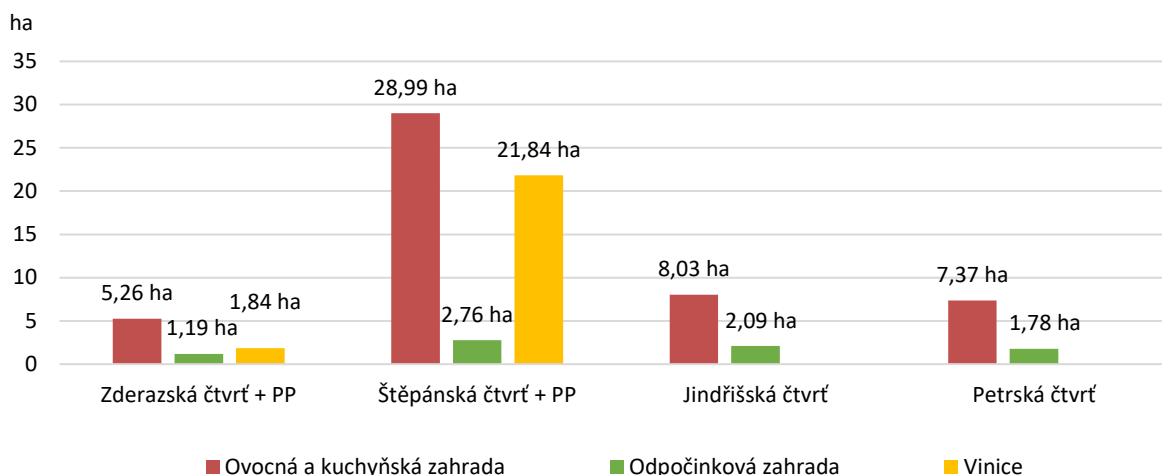
u běžných měšťanských domů stály zahrady s ovocnými stromy nebo zeleninovými záhonky (*Obstgarten, Kuchelgarten*). Zahrady byly doplněny o skleníky, studny, sally tereny či jiné odpočinkové altánky.

Vizitační protokol tereziánského katastru uvádí kromě výše nastíněných skutečností také plochu samotných zahrad. Díky tomu je možné stanovit, jak velká část pražských měst nebyla v první třetině 18. století zastavěna. Velikost zahrad je v tomto prameni uváděna ve strých (1 strych byl asi 2 850 m²), měřících (asi 1 920 m²) a věrtelích (asi 719 m²).¹³¹ Na největší ploše se dle očekávání rozprostíraly zahrady a vinice na Novém Městě. Je to patrné jak na ikonografických pramenech (např. na Huberově perspektivním plánu Prahy z roku 1769), tak v grafu 16, který vychází z údajů vizitačních tabel tereziánského katastru. Graf není úplný kvůli absenci informací u domů stojících na postranních právech. U asi 97 staroměstských a 131 malostranských domů patřících pod zvláštní jurisdikci nelze určit, zda se u nich nacházely zahrady a případně jejich rozlohy. Nicméně při pohledu na zmíněný Huberův plán lze odhadnout, že v případě Starého Města by se výše zmíněný graf nijak výrazně nezměnil, v případě Malé Strany lze očekávat drobný nárůst minimálně o zahrady na Kampě patřící pod jurisdikci maltézského kláštera Matky Boží pod řetězem. Je nutné také zdůraznit chybějící informace u deskových, církevních a případně i obecních budov, neboť nebyly u prvního tereziánského katastru předmětem zájmu berních komisařů.

¹³¹ HOFMANN, G. *Metrologická příručka*, s. 74, 87, 96.

Graf 17 – Plochy novoměstských zahrad v roce 1725 (včetně postranních práv)

Zahrady a vinice ležící v prostoru Nového Města se v roce 1725 rozprostíraly na ploše o velikosti asi 81 hektarů, tzn. zabíraly 27 % z celkové výměry tohoto největšího pražského města. Do grafu 17 jsou již zahrnuty i zahrady patřící k domům na zvláštních místních právech, protože se k nim vizitační tabely dochovaly. V případě Nového Města se navíc nejedná o zanedbatelné položky, neboť zahrady či vinice na postranních právech se rozkládaly na ploše 32 hektarů. Vůbec nejzelenější částí Nového Města byla Štěpánská čtvrť, a to hlavně oblast jižně od Ječné ulice směrem ke Karlovu. Tato část Horního Nového Města byla velmi členitá, nevedla sem větší komunikační tepna a kromě Svinské (Slepé) brány zde nebylo možné překonat hradby. Do těchto odlehlejších lokalit byly již za Karla IV. zasazeny některé církevní stavby, které byly obklopeny sady a vinicemi. Až v 19. a 20. století byl volný prostor využit ke stavbě mnoha lékařských zařízení a na nich navázaných univerzitních budov. Vizitační protokol tereziánského katastru z roku 1725 vypovídá, že zelené plochy tvořily téměř 50 % celkové výměry Štěpánské čtvrti (tzn. zabíraly plochu o velikosti 54 ha). Například jen vinice jezuitů na svahu Větrova měřila 30 strychů, tj. 8,5 ha. Zahradou disponovaly i domy v centru Nového Města – například na Václavském náměstí patřila zahrada k dvaceti domům z celkového počtu 76 domů umístěných po obvodu náměstí. Jejich výskyt sice nebyl vysoký, ale jejich průměrná velikost činila úctyhodných 3 619 m². Rozkládaly se v zadních částech domů a kromě tří případů se jednalo o užitkové zahrady.

Nejméně zahrad se v rámci Nového Města nacházelo ve Zderazské čtvrti (8,3 ha), ale v porovnání se Starým Městem (3,1 ha) a Malou Stranou (1,6 ha) se stále jednalo o velmi zelenou část Prahy. Větší či menší zahrady se ve Zderazské čtvrti nacházely u 119 domů, tedy u více než každého třetího objektu, a zaujímaly 11 % z celkové plochy této čtvrti. Ve většině případů sloužily k hospodářskému užitku daného domu, ve 25 případech se jednalo o zahradu okrasnou. Pod Emauzy ležely také tři vinice, přitom největší z nich o velikosti téměř jednoho

hektaru patřila augustiniánům u kostela sv. Václava. Jindřišská a Petrská čtvrť si byly podobné nejen svou velikostí, ale také podílem zahrad. V obou případech zaujímaly užitkové i odpočinkové zahrady 24–26 % z celkové plochy dané čtvrti, tj. 9–10 hektarů. Ovocné a kuchyňské zahrady výrazně převažovaly nad odpočinkovými, vinohrady se nenacházely ani v jedné z nich.

Při sledování velikosti zahrad na základě vizitačního protokolu si lze povšimnout, že u žádného domu nebyla zaznamenána zahrada menší než 480 m² (tzn. ¼ měřice). Drobnější zahrádky (např. o několika desítkách metrů čtverečních) se u některých domů jistě vyskytovaly (i Huberův perspektivní plán to potvrzuje), ale do tabel zaneseny nebyly. Rovněž je nutné opatrně pracovat s uvedenými plošnými mírami, neboť nelze určit, zda se jednalo o odhad či přesné měření. Poslední úskalí plyne z absence informací u dominikálních objektů, což se v případě Nového Města týká např. poměrně rozsáhlé františkánské zahrady u P. Marie Sněžné nebo klášterních zahrad u jezuitské koleje na Dobyčím trhu.

4.9. Hospody, nákladnické domy a pivovary

Na závěr této práce je zařazena kapitola o novoměstských pivních a vinných výčepech, sladovnických domech, pivovarech a vinopalnách. Vizitační protokol o přípravě i konzumaci alkoholu v pražských městech podává zajímavé statistické informace, neboť každý uvařený sud piva, každé vypálené vědro kořalky muselo být zaznamenáno za účelem zdanění.

Pivo se v pražských městech vařilo od středověku, výroba se pouze postupem doby více zdokonalovala a její jednotlivé fáze se od sebe stále více oddělovaly. Nákladnické domy (tzn. právozárečné domy pouze se sladovnou) z finančních ani kapacitních důvodů nedisponovaly pivovarnickými kotli (pánvemi), a proto své várky vařily v pivovarech. Dle vizitace stálo na Novém Městě v roce 1725 pět měšťanských pivovarů – jednalo se o dům čp. 32/II v Jungmannově ulici, čp. 292/II na Karlově náměstí (Černý pivovar), čp. 699/II ve Vodičkově, čp. 1003/II v Hybernské a čp. 1129/II ve Zlatnické. U pivovarů bylo poznamenáno, kolik cizích (*fremde Gebräuen*) a kolik svých várek (*eigene Gebräuen*) za rok uvařily. Vůbec nejaktivnější pivovar vlastnil nákladník a zároveň člen městské rady Bohuslav Pařízek ve Zlatnické ulici v Petrské čtvrti. Za poslední rok zde uvařil 130 cizích a 19 vlastních várek, zatímco v ostatních novoměstských pivovarech se zakládalo ročně 50–70 cizích a k tomu 9–20 vlastních várek. Z každé cizí várky plynuly nákladníkovi tři zlaté. Dům starších nákladníků (U Žateckých, čp. 554/II na Karlově náměstí) není přímo označen jako právozárečný, nicméně vybavením i poznámkou o vaření cizích várek šlo o velmi aktivní pivovar (99 ½ várek za rok). V komplexu radničních budov (původně dům U Šerých, čp. 2/II)

se v tomto období nepřipomíná pivovar, ale pouze sladovna. Zvláštním případem je i dům s pivovarem *Na Košících* v Křemencově ulici, který byl dle vizitátorů opatřen pivní varnou, spilkou a všemi nezbytnostmi, pivo se tu však nevařilo. Tento dům byl spojen osobou majitele (Carl Hüdl, nákladník) i společnou kupní cenou s pivovarem U Fáfů, ve kterém se za poslední tři roky uvařilo 61 várek piva (oba objekty byly později pravděpodobně spojeny pod čp. 186/II). Vizitační protokol se vůbec nezmiňuje o jezuitském pivovaru na Karlově náměstí, protože stál na dominikální půdě. Průměrná cena domu s pivovarem činila na Novém Městě 5 440 zlatých, což odpovídalo vysokým pořizovacím nákladům za pivovarnické zázemí. Za vůbec nejvyšší částku – deset tisíc zlatých – byl prodán velký pivovar v čp. 699/II ve Vodičkově ulici (později zvaný U Štajgrů).

Ve 46 novoměstských domech byla provozována nákladnická živnost. Pro zajímavost lze tento počet porovnat se Starým Městem, kde bylo zaevidováno 53 nákladnických domů a nacházelo se zde i více pivovarů – osm. Nákladnické domy vlastnili zámožní měšťané, kteří se kromě nákladnické živnosti věnovali i jiným profesím. Již bylo zmíněno, že nákladníky byli často členové městské rady a na Novém Městě bylo v roce 1725 takových případů jedenáct (včetně královského rychtáře). Jeden nákladník byl zároveň účetním písařem a další taxátorem a koncipistou u českého místodržitelství. Nejvíce nákladnických domů se nacházelo na Dobytčím (9) a Koňském trhu (8), po čtyřech v ulici Hyberské a Žitné, po třech ve Zlatnické a Na Poříčí. Zbýlých patnáct nákladnických domů se nacházelo v nejrůznějších částech Nového Města, a to i v odlehlejších uličkách, jako byly Jircháře, Černá nebo Truhlářská. Ve sladovnických domech býval také provozován pivní (38 případů) nebo vinný výčep (5 případů), případně se vyráběla pálenka (13 případů). Průměrná cena nákladnického domu činila 3 415 zlatých, což byl zhruba dvojnásobek průměrné ceny novoměstského domu. Postaveny byly v drtivé většině z kamene a ve špatném stavu se nacházely pouze tři domy.

Měšťané a jiní návštěvníci Nového Města si mohli v roce 1725 vybrat ze 344 hospod, kde bylo možné uhasit žízeň zlatavým mokem.¹³² Ve 22 případech se zároveň jednalo o vinný šenk. Hospody byly umístěny jak na hlavních třídách, tak i v těch nejzapadlejších uličkách. Například po obvodu Václavského náměstí stálo 75 domů a prakticky v každém druhém se nacházel pivní výčep (konkrétně 37). Úplně stejně tomu tak bylo například v zapadle Nekázance, kde se z celkem patnácti domů v sedmi připomíná hospoda. Zatímco právovarečné domy byly většinou v dobrém stavu a vystavěny z kamene, krčmy se nacházely i ve zchátralých dřevěných domcích o nevelkých rozměrech. Souhrnně bylo při vizitaci zjištěno, že se na Novém Městě za rok vyšenkovalo 7 658 čtyřvěderných sudů, což bylo zhruba 26 tisíc

¹³² Do součtu nejsou zahrnuty výčepy na postranních právech.

hektolitrů piva.¹³³ Vůbec nejvíce sudů se vyčepovalo v domě čp. 1066/II na Poříčí (130 sudů, tj. asi 450 hektolitrů piva), průměrně se však v novoměstské hospodě vyšenkovalo 26 sudů za rok. Kromě statistických údajů připojila občasná vizitující komise i nějaký zajímavý postřeh. Například v hospodě v čp. 709/II ve Vodičkově ulici zaznamenala *Werbtisch*, u kterého byli verbováni rekruti, a o kousek dál ve stejné ulici se ve vinárně podávalo víno z Velehradu.

Oproti malostranským vizitačním tabelám jsou ty novoměstské skoupe na informace, jaké druhy piva se na Novém Městě vařily a konzumovaly. Z několika poznámek je patrné, že se nejvíce vařilo pivo hořké, v čp. 32/II také březnové (tzv. březňák) a v čp. 171/II se objevuje tzv. *Landbier*, což byl německý ekvivalent pro pivo popeněžní (méně kvalitní a levné pivo, které se prodávalo „po (jednom) penízi“).¹³⁴ V pražských hospodách se konzumovala i piva přespolní (venkovská), i když se tomu pražští sládci snažili zabránit. Šlo zejména o kvalitní rakovnická a jirkovská piva.

Kromě piva se v pražských domech vyráběla i pálenka. Jednalo se o další způsob podnikání, který většinou provozoval majitel domu (nikoliv nájemníci). Palírna je uvedena v 19 novoměstských domech, které měly často i nákladnická práva (13 případů) nebo výčep (11 případů). O procesu výroby pálenky se sice z vizitačního protokolu nic nedozvíme, zmíněny jsou ale počty kotlů, ve kterých se nápoj připravoval, a počet vypálených věder. Konkrétně se na Novém Městě za rok vyrobilo ve 31 kotlích 330 věder pálenky, což bylo asi dvacet tisíc litrů alkoholu.¹³⁵

¹³³ Objem čtyřvřederního sudu činil 345, 87 litrů (HOFMANN, G. *Metrologická příručka*, s. 89).

¹³⁴ MUSIL, Stanislav. *Sláva a zánik starých pražských pivovarů. 1. díl – Staré Město*. Praha 2012, s. 51.

¹³⁵ Množství vypáleného alkoholu se udávalo ve vědrech, objem jednoho českého vědra činil 61 litrů (HOFMANN, G. *Metrologická příručka*, s. 95).

5. Závěr

Cílem diplomové práce bylo zpracování informačně bohatého pramene, vizitačního protokolu tereziánského katastru, který se vztahuje k novoměstským domům v období vrcholného baroka. Pro Nové Město pražské se jedná o cenný pramen zvláště proto, že napomáhá popsat objekty, které byly v 19. a 20. století v mnoha případech nahrazeny novostavbami. Velkou výhodou je možnost srovnání Nového Města se Starým Městem a Malou Stranou, neboť staroměstské a malostranské vizitační tabely byly již v minulosti podrobeny výzkumu.

Rozsah teoretické části práce je ovlivněn časovou náročností, kterou si vyžádala excerpce obsahově rozsáhlého pramene a následné statistické vyhodnocení získaných údajů. Svou roli sehrál i fakt, že výzkumu bylo podrobena vůbec největší pražské město čítající v době vizitace asi jedenáct set padesát objektů. Cílem práce nebyla komplexní analýza všech údajů, které vizitační protokol obsahuje. Jedná se o příspěvek, který na pramen samotný upozorňuje, podrobně seznamuje s jeho obsahem a na některých příkladech ilustruje jeho využití. Další badatelé mohou informace pramene vytěžit díky edici (příloha 1). Edice má netradiční databázovou podobu a nabízí řadu využití jak pro výzkum Nového Města jako celku, tak pro studium jednotlivých pražských domů.

Teoretická část práce přináší mnoho zajímavých poznatků o Novém Městě. Počtem domů, ale i rozlohou se jednalo o vůbec největší pražské město. Množstvím staveb mu nemohlo konkurovat ani žádné jiné české město (např. Plzeň: 335 domů; České Budějovice: 494 domů). Většina novoměstských domů patřila k rustikálnímu katastru a nebyla žádným způsobem osvobozena od placení daní. V roce 1725 se na Novém Městě nacházelo pouze 16 zemskodeskových paláců a v porovnání s ostatními pražskými městy se jednalo o vůbec nejnižší počet. Překvapujícím údajem byla vysoká koncentrace šosovních domů, která dalece převyšovala Staré i Menší Město pražské. Majiteli novoměstských šosovních domů byla obdobně jako u deskových domů téměř výhradně šlechta a podle průměrné ceny (4 101 zl.) se jednalo o nákladně vystavěné objekty.

Na základě detailního výzkumu zaměstnání majitelů domů lze poupravit tvrzení starších badatelů, kteří zařadili Nové Město mezi řemeslnická města. Podle vizitačních tabel zastávalo libovolné řemeslo nebo živnost 41 % vlastníků novoměstských domů a 52 % majitelů staroměstských domů. Specializace řemesel a živností byla v obou městech obdobná – na Starém Městě zastávali majitelé domů 94 různých profesí, na Novém Městě 86. Podíl provozovaných řemesel se lišil – například na Starém Městě se výrazně více majitelů nemovitostí zabývalo zpracováním kovů nebo výrobou oděvů, na Novém Městě bylo mezi majiteli podstatně více nákladníků nebo zpracovatelů dřeva. Podstatný rozdíl byl zjištěn

u výdělků, neboť novoměstský řemeslník či živnostník si v průměru vydělal ročně pouze 229 zl., zatímco staroměstský 488 zl.

Nové Město bylo oblíbenou lokalitou i pro šlechtu – vlastnila zde 14,3 % domů (např. na Starém Městě držela 8 % domů). Neusazovala se pouze na prestižních adresách, jako byla ulice Panská, Hybernská nebo Na Příkopě, ale i v odlehlých koutech Horního Nového Města. Průměrná cena domu na Novém Městě byla v porovnání se Starým Městem zhruba poloviční (1 461 zl.), přitom prodejní částka více než poloviny objektů nepřesáhla hranici 1 000 zlatých. Nižší prodejní částky korespondují s jejich velikostí a stavem. Zjednodušeně lze říci, že domy Nového Města byly oproti Starému a Menšímu Městu o jedno patro nižší. Dostatek volného prostoru uvnitř novoměstských hradeb umožňoval výstavbu zcela nových domů nebo jejich rozšiřování směrem do šířky, zatímco ostatní pražská města musela navyšovat své domy o další patra. Většina novoměstských objektů byla postavena z kamene, nicméně stále asi třetina byla dřevěných. Rovněž asi třetina objektů se nacházela v nedobré stavebním stavu. Nejvíce neutěšeným dojmem působila Zderazská čtvrť, naopak obnovou prošla čtvrť sv. Petra.

Nové Město se v první třetině 18. století vyznačovalo velkým množstvím zahrad a vinic o různých velikostech. Nacházely se téměř u každého třetího domu a zabíraly 27 % z celkové výměry Nového Města. Na zhruba 50 hektarech se rozkládaly užitkové zahrady, na osmi hektarech okrasné (odpočinkové) zahrady a na 24 hektarech vinice. Nejzelenější částí Nového Města byla bezpochyby Štěpánská čtvrť.

Není překvapením, že stejně jako v ostatních pražských městech panovala na Novém Městě vysoká koncentrace hospod. Byly provozovány v každém třetím domě a za rok se v nich vypilo celkem 26 tisíc hektolitrů piva. V pražských domech se také pivo vařilo a konkrétně na Novém Městě se na jeho produkci podílelo pět pivovarů a 53 nákladnických provozů.

I přestože jsou vizitační tabely tereziánského katastru jedinečným zdrojem informací o pražských domech, je nutné zohlednit, že zachycují stav k určitému období a pro sledování dlouhodobého trendu je nutná jejich konfrontace s jinými prameny. Dalším úskalím je, že se statistickému zpracování vymykají domy nezdaněné, a tedy vizitační komisí opomíjené. Tabule také bohužel nelze využít ke stanovení počtu obyvatel Prahy, neboť pro berní účely byly podstatné pouze osoby vlastníci nemovitost nebo provozující živnost či řemeslo. Všechny daním nepodléhající osoby a nejsou do katastru zahrnuty.

Další badatelé mohou na tuto práci navázat mnoha způsoby. Lze dále rozvíjet poznatky o Novém Městě pouze na základě vizitačního protokolu a podrobit ho detailnímu výzkumu k roku 1725. Nebo je možné ho využít jako srovnávací pramen k mladším či starším pramenům podobného obsahu ke sledování určitého trendu. V neposlední řadě jsou vizitační tabule

zajímavým doplňkem informací pro dějiny každého jednotlivého domu. Vhodným pokračováním práce by bylo zanesení údajů vizitačních tabel Starého Města a novoměstských postranních práv do databáze, neboť tyto poslední dva protokoly edičnímu zpracování unikly (jedná se o TK 129 a 143).

Soupis pramenů a literatury

Prameny nevydané

NA, TK, Knihy, Katastr měst pražských, Nové Město, sign. 142.

NA, TK, Knihy, Katastr měst pražských, Nové Město, sign. 143.

NA, Stará manipulace, sign. P 124/94.

AMP, Sb. matrik, sign. VO Z2, fol. 61.

AMP, Sb. matrik, sign. JCH Z9, fol. 104.

AMP, Sb. matrik, sign. ŠT Z1, fol. 431.

AMP, Sb. papírových listin IV, sign. AMP PPL IV – 1059.

AMP, Sb. papírových listin IV, sign. AMP PPL IV – 1051b.

Prameny vydané

BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁŇOVÁ, Eliška – a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český, III, Dominikál*. Praha 1970.

CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLIČEK, Josef a kol. (edd.). *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A–Ch)*. Praha 1964.

LÍVA, Václav (ed.). *Berní rula 3. Pražská města*. Praha 1949.

Literatura

Asanace král. hlavního města Prahy: text zákona. Praha 1893.

BASTL, Ondřej. *Novoměstské kláštery v 18. století*. DP 17, 1998, s. 205–214.

BAŤKOVÁ, Růžena (red.). *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha I)*. Praha 1998.

BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha. Nové Město*. Praha 1998.

BĚLINA, Pavel – ČORNEJ, Petr – KUČERA, Jan P. a kol. *Dějiny Prahy I. Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*. Praha 1997.

BLÁHOVÁ, Marie (ed.). *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987.

ČAREK, Jiří. *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy*. Praha 1956.

ČAREK, Jiří. *Z dějin staroměstských domů*. PSH 10, 1977, s. 5–50.

EBELOVÁ, Ivana. *Zur Edition der Prager Visitationsprotokolle des Theresianischen Katasters aus dem frühen 18. Jahrhundert*. In: *Zahlen und Erinnerung von der Vielfalt der Rechnungsbücher und vergleichbarer Quellengattungen*. Toruń 2010 s. 169–194.

FÚROVÁ, Pavlína. *Malá Strana ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1726: bakalářská práce*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, KPVHAS 2016. Vedoucí práce doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

HOFMANN, Gustav. *Metrologická příručka: pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň 1984.

HRADECKÝ, Emil. *Tereziánský katastr, rozbor fondu*. SAP 6, 1956, s. 105–135.

JANÁČEK, Josef (red.). *Dějiny Prahy*. Praha 1964.

KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1975.

KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch. *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien: Genealogisch-heraldisches Repertorium (...)*. Praha 1904.

LANCINGER, Luboš a kol. *Pasport býv. SÚRPMO, čp. 1067/II*. Praha 1989.

LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století – Hyberská ulice I*. PSH 20, 1987, s. 138–180.

LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století – Hyberská ulice II*. PSH 21, 1988, s. 84–123.

LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století – Na Příkopě I*, PSH 24, 1991, s. 118–159.

LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století – Na Příkopě II*, PSH 25, 1992, s. 132–171.

LANCINGER, Luboš. *Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století (Panská ulice)*. PSH 28, 1995, s. 147–176.

- LANCINGER, Luboš. Z místopisu Nového Města pražského v 15.–19. století: blok paláce Adrie. PSH 31, 2000, s. 262–295.
- LAŠŤOVKA, Marek a kol. *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl I–II.* Praha 1997 a 1998.
- LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří. *Praha.* Praha 2000.
- LÍBAL, Dobroslav a kol. *Pasport býv. SÚRPMO, čp. 1181/III.* Praha 1984.
- LORENC, Vilém. *Nové Město pražské.* Praha 1973.
- LORENZ, Vilém. *Příspěvek k místopisu starého Zderazu.* PSH 3, 1966, s. 86–105.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie.* Praha 1978.
- MENDELOVÁ, Jaroslava. *Správa Nového Města v letech 1348–1784.* DP 17, 1998, s. 43–59.
- MENDELOVÁ, Jaroslava. *Tricetiletá válka a Nové Město pražské (1620–1650).* PSH 31, 2000, s. 149–185.
- MÍKA Alois. *Řemesla a obchod v českých městech ve světle tereziánského katastru.* PSH 1978, s. 104–138.
- MUSIL, Stanislav. *Sláva a zánik starých pražských pivovarů. 1. díl – Staré Město.* Praha 2012.
- NOVÁK, Jan František. *Nowý Tytulárnyj Kalendář, Ke Cti S. Wácslawa, Knjžete Mučedlnjka, a Patrona Král: Českého.* Praha [1724].
- NOVOTNÝ, Pavel. *Petrská čtvrť dům od domu.* Praha 2008.
- PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654–1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním.* Praha 1932.
- Plachá-Gollerová, Jitka. *Dvě stavitelské památky pražského arcibiskupství konečně opraveny.* Za starou Prahu: Věstník pro ochranu památek XIX, 1935, s. 1–2.
- ROZSÍVALOVÁ, Eva. *Morová epidemie v roce 1713 a pražské matriky.* DP VII/2, 1987, s. 409–414.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl I–III.* Praha 1903–1904.
- SCHULTZE, Johann. *Richtlinien für äussere Textgestaltung von Quellen zur neueren deutschen Geschichte,* in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 1962, Jhg. 98, s. 1–11.

STANISLAV BUREŠ – EMIL HRADECKÝ – MARIE LIŠKOVÁ. *Tereziánský katastr 1713–1790 (1848). Inventář*. Praha 1960.

SVOBODOVÁ-LADOVÁ, Miluše. *Zvláštní místní práva v Praze*. PSH 8, 1983, s. 95–179.

ŠEVČÍKOVÁ, Helena – ZILYNSKYJ, Bohdan. *Seznam rychtářů Nového Města pražského z let 1377–1518*. DP V/2, 1985, s. 192–213.

ŠTECH, Václav Vilém – WIRTH, Zdeněk – VOJTÍŠEK, Václav. *Zmizelá Praha 1, Staré a Nové Město s Podskalím*. Praha – Litomyšl 2002.

VOBRÁTILKOVÁ, Hana. *Měšťanské domy Starého Města pražského ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru: disertační práce*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra PVH a archivního studia, 2012. Vedoucí disertační práce doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

VOJTÍŠEK, Václav. *O vývoji samosprávy pražských měst*. Praha 1927.

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Příklady scelovaných objektů na Novém Městě pražském mezi lety 1654–1725	21
Tabulka 2 – Porovnání počtu domů v jednotlivých kategoriích podle berní ruly a vizitačního protokolu TK.....	28
Tabulka 3 – Kategorie domů ve Zderazské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK	31
Tabulka 4 – Kategorie domů ve Štěpánské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK	33
Tabulka 5 – Kategorie domů v Jindřišské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK	34
Tabulka 6 – Kategorie domů v Petrské čtvrti podle berní ruly a vizitačního protokolu TK...35	35
Tabulka 7 – Základní dělení majitelů domů na Novém Městě pražském v roce 1725	36
Tabulka 8 – Výdělečná činnost majitelů novoměstských domů	38
Tabulka 9 – Řemesla a živnosti zastávané majiteli novoměstských domů	42
Tabulka 10 – Základní dělení ročních výdělků majitelů domů na Novém Městě.....	44
Tabulka 11 – Vnitřní členění domu čp. 106/II na základě dvou soupisových pramenů	58

Seznam grafů

Graf 1 – Podíl domů v pražských městech v jednotlivých kategoriích podle vizitačního protokolu TK z let 1725/1726.....	30
Graf 2 – Podíl majitelů domů v pražských městech v letech 1725/1726.....	37
Graf 3 – Výdělečná činnost majitelů domů na Starém a Novém Městě.....	39
Graf 4 – Základní rozdělení řemesel a živností, které provozovali majitelé staroměstských a novoměstských domů.....	43
Graf 5 – Přehled výdělků majitelů novoměstských, staroměstských a malostranských domů	45
Graf 6 – Majitelé novoměstských domů rozdělení podle pohlaví	46
Graf 7 – Ceny domů v pražských městech v letech 1725/1726.....	48
Graf 8 – Ceny domů v jednotlivých čtvrtích Nového Města	49
Graf 9 – Podíl majitelů domů v rámci jednotlivých cenových kategorií na Novém Městě v roce 1725.....	51
Graf 10 – Stavební stav domů v pražských městech v letech 1725/1726.....	53
Graf 11 – Stavební stav domů na Novém Městě podle jednotlivých čtvrtí.....	54
Graf 12 – Materiál, ze kterého byly postaveny domy v pražských městech v letech 1725/1726	54
Graf 13 – Materiál, ze kterého byly postaveny domy na Novém Městě	55
Graf 14 – Počet podlaží v pražských městech v letech 1725/1726.....	56
Graf 15 – Počet podlaží domů v jednotlivých čtvrtích Nového Města.....	57
Graf 16 – Plochy zahrad v pražských městech v letech 1725/1726 (bez postranních práv) ...	63
Graf 17 – Plochy novoměstských zahrad v roce 1725 (včetně postranních práv).....	64

Seznam příloh

Příloha 1 – Databáze (DVD na předním přidešті)

Příloha 2 – Úvod k edici (databázi), ediční poznámka

Příloha 3 – Přehled pražských postranních práv ve vizitačních tabelách TK

Příloha 4 – Soupis členů městské rady a jejich nemovitého majetku na Novém Městě

Příloha 2: Úvod k edici (databázi), ediční poznámka

Úvod k edici (databázi)

Edice vizitačních tabel tereziánského katastru pro Nové Město je k této práci přiložena na DVD a má oproti klasickým edicím netradiční, databázovou, podobu.¹³⁶ Pro práci s ní je nutné mít na počítači nainstalovaný nástroj pro správu relačních databází – Microsoft Office Access. Samotnou databázi speciálně pro vizitační tabely tereziánského katastru vytvořil PhDr. Tomáš Dvořák ve spolupráci s PhDr. Martinou Hrdinovou, Ph.D. Databáze nese název *Theresiana* a obsahuje veškeré údaje, které uvádí pramen samotný. Edice v neobvyklé formě databáze je vhodným řešením zejména pro badatele, kteří se zabývají celkovým obrazem pražských měst na počátku 18. století. Zároveň však edice nevylučuje studium jednotlivě vybraných domů.

Práce s databází je velmi jednoduchá a intuitivní. Po jejím otevření vybere uživatel z úvodního menu záložku *Hlavní formulář*. Každý jednotlivý list (v databázi označen jako *Záznam*) obsahuje informace k jednomu domu. List je rozdělen na první a druhou stranu. První strana obsahuje záhlaví, kde je uvedeno:

- zkratka pro pražské město,¹³⁷
- číslo čtvrti,¹³⁸
- folio pramene,¹³⁹
- pořadí zápisu na foliu (na jednom foliu bývá uvedeno tři až šest zápisů, tj. domů),
- označení domu podle pramene (nejčastěji pořadové číslo domu, např. *N. 13*),
- dnes platné číslo popisné domu,¹⁴⁰
- označení objektu podle berní ruly (1654),¹⁴¹
- označení objektu podle příznávacích fassí (1713).

Zbývá část první strany obsahuje:

- název domu nebo jméno jeho majitele podle vizitace (1725),

¹³⁶ Úvodní studie k edičnímu zpracování vizitačních tabel tereziánského katastru z pera Ivany Ebelové je vydána ve sborníku z konference věnované vydávání účetních a jiných pramenů. EBELOVÁ, Ivana. *Zur Edition der Prager Visitationsprotokolle des Theresianischen Katasters aus dem frühen 18. Jahrhundert*. In: *Zahlen und Erinnerung von der Vielfalt der Rechnungsbücher und vergleichbarer Quellengattungen*. Toruń 2010, s. 169–194.

¹³⁷ Užití zkratky: SM – Staré Město, NM – Nové Město, MS – Malá Strana, H – Hradčany.

¹³⁸ Pro Nové Město platí: 1 – Zderazská čtvrť, 2 – Štěpánská čtvrť, 3 – Jindřišská čtvrť, 4 – Petřská čtvrť.

¹³⁹ Databáze respektuje foliaci pramene, který čísluje každou čtvrť zvlášť.

¹⁴⁰ Přiřadit k objektům dnes platná čísla popisná je v případě Nového Města velmi náročný úkol. K identifikaci domů byla v první řadě využita edice berní ruly pro pražská města, která vždy neuvádí správné informace. Dále byly užity Umělecké památky Prahy pro Nové Město a v několika desítkách případů také umělecko-historické pasporty býv. SÚRPMO. V případě zcela přestavěných oblastí (Podskalí, nábřeží) jsou v databázi uváděna stará čísla popisná, jejichž lokaci lze kupříkladu nalézt na Jüttnerově plánu Prahy. Vhodnou pomůckou je také soupis domů Kateřiny Bečkové (BEČKOVÁ, K. *Zmizelá Praha. Nové Město*. Praha 1998. Příloha na s. 348–381.), která uvádí základní údaje o vývoji domu (např. zbourání, přenesení čp. apod.).

¹⁴¹ Pokud dům v době soupisu berní ruly nestál nebo nebyl do prvního katastru z jakéhokoliv důvodu zařazen, je uvedeno slovíčko *nichts*.

- informaci, zda je dům zapsán do desek zemských,
- informace k šosovním domům (šosovní třída, zisk šosovní hodnoty před nebo po sepsání berní ruly, peněžní ekvivalent),
- osedlost (berní koeficient),¹⁴²
- cenu domu podle posledního zápisu v knihách trhových (udává se ve zlatých),
- výši dluhů a jiných břemen vázoucích na domě (udává se ve zlatých a krejcarech, často doplněno o subjekt, kterému jsou částky odváděny),
- ulici, ve které dům stojí,
- stavební stav,
- počet podlaží,¹⁴³
- roční výnos z domu (z pronájmu apod.),
- možný výnos z domu (uváděn u domů s volnou ubytovací kapacitou apod.),
- zaměstnání a výdělek majitele domu,
- zisky z domu (z pivního či vinného šenku, z vinopalnictví apod.),
- informaci, zda se jedná o sladovnický (nákladnický) dům nebo pivovar,
- počet uvařených várek a sudů piva.

Všechny výše uvedené informace jsou v prameni uvedeny na přední straně folia v ručně předepsaných rubrikách. Na zadní straně folia zápisy k jednotlivým domům pokračují, již nejsou uvedeny v předepsaném formuláři, ale jedná se o běžný text. Ve většině případů obsahuje:

- výčet místností po jednotlivých podlažích,
- stavební stav domu (informace se opakuje na přední i zadní straně folia),
- zaměstnání a příjem majitele (informace se také opakuje na přední i zadní straně folia),
- soupis nájemníků (včetně zaměstnání, výše nájemného apod.),
- u hospod počet vyšenkovaných sudů piva a věder vína,
- u nákladnických či pivovarnických domů počet uvařených várek a sudů piva (informace se opakuje na přední i zadní straně folia).

Zápisy na druhé straně folia jsou různě obsáhlé v závislosti na velikosti domu, množství provozovaných živností, počtu nájemníků apod. Tyto informace jsou v rámci databáze zaznamenány do samostatných záložek *Majitel*, *Místnosti*, *Nájemníci*, *Výčep*. V některých případech byla vizitační komise velmi důkladná a připojila ke zjištěnému stavu řadu osobních

¹⁴² Osedlost je poznamenána pouze u běžně zdaněných (rustikálních) domů. Nenachází se u domů deskových, šosovních, obecních, církevních a jinak privilegovaných objektů.

¹⁴³ Platí: jedno podlaží = přízemní dům, dvě podlaží = jednopatrový dům, tři podlaží = dvoupatrový dům apod.

postřehů. Jedná se o nejrůznější podrobnosti týkající se majitele domu, místností, nájemníků, provozování hospod atd. Tyto skutečnosti jsou v příslušných záložkách zaznamenány také, a to pod položkou *Poznámka*.

K domu mohou být nepravidelně připojeny také informace, které v rámci databáze nelze zařadit do žádné jmenované záložky nebo jsou příliš obsáhlé na to, aby byly uvedeny na příslušném místě. Může jít o poznámky týkající se změny stavu domu (např. podle berní ruly byl dům šosovní, v době vizitace již měšťanský), rozdělení původně jednoho domu na dva objekty, scelení více domů do jednoho atd. Veškeré tyto obecnější informace jsou v rámci databáze uvedeny v rozsáhlé poznámce na hlavní straně formuláře.

Databáze obsahuje kromě úvodního formuláře a několika záložek také druhou stranu (lze rozkliknout vlevo nahoře). Koresponduje s pramenem, který obdobným způsobem vyčleňuje některé doplňující údaje. Konkrétně se jedná o informace týkající se:

- velikostí užitkových a odpočinkových zahrad (udává se ve stříších, měřicích a větelích),
- velikostí vinic,
- počtu domácích zvířat (koně, voly, krávy, prasata),
- počtu mlýnů, kol a stoup,
- domů patřících k záduší nějaké církevní instituce.

V edici je možné vyhledávat, a to buď pomocí vyhledávací okna na dolní liště hlavního formuláře (případně i v jednotlivých záložkách), nebo pomocí klávesové zkratky Ctrl + F. Uživatelé mohou využít funkce exportu dat do excelové tabulky.

Ediční poznámka

Vizitační tabely TK jsou přepsány podle pravidel, které jednak vychází ze zamýšlené funkce edice, tak technických možností databáze. Editován byl raně novověký text psaný převážně v německém, v malé míře také v českém a latinském jazyce. Pramen vznikl v kanceláři rektifikační komise a podléhá pevnému kancelářskému úzu. Pro tento druh textů doporučuje Jaroslav Kašpar transkripci, která byla využita i pro editaci tohoto pramene.¹⁴⁴ Text byl modernizován podle pravidel, která uvádí Johann Schulze pro kancelářský typ písemností.¹⁴⁵

Úpravy se týkaly zejména psaní velkých a malých písmen, interpunkce, rozdělování a spojování slov (např. *Baumeister* místo *Bau-Meister*). Z pohledu dnešní pravopisného úzu

¹⁴⁴ KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1975, s. 172.

¹⁴⁵ SCHULTZE, Johann. *Richtlinien für äussere Textgestaltung von Quellen zur neueren deutschen Geschichte*, in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 1962, Jhg. 98, s. 1–11.

bylo vynecháno nadbytečně užívané *h* (např. *tuet* místo *thuet*), nefunkční zdvojené grafémy (např. *und* místo *unnd*) i tečky za základními číslovkami. V souladu s dnešní pravopisnou normou bylo užito *i* a *y*. Zdrobněliny názvů místností (*Stube*, *Stübl*) jsou důsledně zachovány.

Vlastní jména majitelů domů a nájemníků byla transliterována, případně doplněna o počáteční kapitály. U českých jmen, vyskytujících se u označení domu podle berní ruly, byly spřežky nahrazeny diakritickým pravopisem (např. *Katerzina* – *Kateřina*). V případech, kdy nebylo možné rozhodnout, zda spřežka *cz* označuje *č* nebo *c*, byla ponechána (např. *K. Czelingrowá*). Obecná slova v označení podle berní ruly jsou transkribována podle dnešní pravopisné normy. Vlastní jména mají díky transliteraci odlišnou formu od současného úzu, a proto by bylo vhodné rozšířit databázi o jmenný rejstřík, který není součástí této práce.

Technické možnosti databáze neumožňují použít poznámkový aparát. Veškeré zásahy a důležité poznámky editora jsou proto vyznačeny prostřednictvím hranatých závorek přímo v databázi. K editaci textu bylo využito několik značek. Otazník v hranatých závorkách [?] umístěný za slovem znamená nejisté čtení. Tečkami v hranatých závorkách [...] je v případě poškození nebo velké nečitelnosti naznačen počet chybějících nebo nečitelných písmen. Vykřičníkem v hranatých závorkách [!] je upozorněno na chybu. V několika případech se jedná o protichůdnou informaci o stavebním stavu (je uváděn na přední i zadní straně folia) či o počtu podlaží (udaný počet podlaží na přední straně folia se neshoduje s výčtem místností na zadní straně folia). Často se stává, že stavební stav na přední a zadní straně folia není zcela totožný – zpravidla je druhý údaj podrobnější. V tom případě je doplňující informace uvedena v poznámce. Do hranatých závorek editor uvedl i všechny okolnosti, které pokládal za důležité k pochopení obsahu textu. Jedná se často o případy, kdy písař uvedl u více domů svorku, aby naznačil, že se informace týká více domů (např. společná prodejní částka). V databázi je o tom uvedena stručná poznámka opět v hranatých závorkách. Pokud si písař ulehčil práci a opakující se údaj u více domů uvedl ve formě *wie oben*, *obiger Possessor*, *in obiger Gassen* apod., je v hranatých závorkách údaj u příslušného domu doplněn. V prameni se totiž domy se stejnými údaji nacházely pod sebou, v databázi je ale každý dům uveden na samostatném listu. Pro původní závorky pramene jsou v edici užity závorky kulaté (). Složené závorky {} obsahují autorovy vsuvky.

Všeobecně známé zkratky (např. *H.*, *Titl.* v německém textu, *p.* v českém textu, *N.*, *Lit.*, v latinském textu) se nerozepisují. To platí i pro zkratky měn (*f* – zlatý, *x* – krejcar, *d* – denár) a kop (*ss*). Všechny ostatní zkrácené tvary jsou rozepsány v hranatých závorkách. Názvy měsíců složené z arabských číslic a slovně doplněných koncovek (např. *7^{bris}*, *3ten*) jsou rozepsány (*septembris*, *dritten*).

Příloha 3: Přehled pražských postranních práv ve vizitačních tabelách TK

Zvláštní místní právo	Domy leží v prostoru	Vizitační tabely	Poznámka
Právo kláštera sv. Anežky	SM	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kláštera sv. Anny	SM	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kapituly sv. Apolináře	NM	NA, TK, sign. 143	11 položek
Právo kláštera sv. Ducha	SM	Tabely se nedochovaly.	
Právo emauzského kláštera slovanských benediktinů	NM	Tabely se nedochovaly.	
Právo kláštera P. Marie Sněžné	NM	NA, TK, sign. 142 Štěpánská čtvrť, fol. 66–68, lit. U	9 položek
Právo kláštera sv. Jiří	H, MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kapituly sv. Víta	MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kláštera na Karlově	NM	NA, TK, sign. 143	18 položek
Právo kláštera sv. Kateřiny	NM	NA, TK, sign. 143	19 položek
Právo křížovníků s červenou hvězdou	NM	NA, TK, sign. 143	23 položek
Právo kláštera P. Marie pod řetězem	MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kláštera sv. Marie Magdaleny na Újezdě	MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo nejvyššího purkrabství	MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kláštera na Strahově	H, MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo kláštera sv. Tomáše	MS	Tabely se nedochovaly.	–
Právo zderazského kláštera	NM	NA, TK sign. 142 Zderazská čtvrť, fol. 81–84, lit. L	19 položek

Zvláštní případ	Domy leží v prostoru	Vizitační tabely	Poznámka
Domy patřící pod jurisdikci Starého Města situované na Malé Straně (rybářské právo na Klárově)	MS	NA, TK sign. 129 Týnská čtvrť, fol. 41–48	32 položek

Příloha 4: Soupis členů městské rady a jejich nemovitého majetku na Novém Městě

	Jméno	Ceny za nemovitosti	Vlastní dům (domy)	Další povolání	Poznámka
1	Matouš Václav Lhoták	4200 zl. 5500 zl.	čp. 832/II, Václavské nám. čp. 834/II, Václavské nám.	nákladník	královský rychtář
2	Konrád Breitenberg	9300 zl.	čp. 1000/II, Hybernská ul.	nákladník	zemřel 10. 3. 1725 ¹⁴⁶
3	Josef Sedeler	2700 zl.	čp. 288/II, Karlovo nám.	nákladník	víceprimátor
4	Jakub Václav Engelthaler	?	na Karlově nám.	–	zemřel 20. 11. 1725 ¹⁴⁷
5	Bohuslav Pařízek	430 zl. 2500 zl. 1700 zl, 3100 zl. 3300 zl.	čp. 144/II, V Jirchářích čp. 799/II, Václavské nám. čp. 862/II, Na Příkopech čp. 1076/II, Na Poříčí čp. 1129 a 1582/II, Zlatnická čp. 1123/II, Zlatnická	nákladník	–
6	Josef František Myslich z Vilimštejna	1000 zl.	čp. 171/II, Myslíkova	nákladník	zemřel 28. 2. 1725 ¹⁴⁸
7	Antonín Krocín z Drahobejle	3300 zl.	čp. 796/II, Václavské nám.	nákladník	pronajímá si sklep v čp. 831/II
8	Jan Tomáš Jakoby	1900 zl.	čp. 823/II, Václavské nám.		–
9	Václav Záhořanský z Worliku	4000 zl.	dle V. Lívy: čp. 187/II, ul. Myslíkova, Pšrossova	býv. nákladník	–
10	František Antonín Zámetský	Pozemky zakoupeny odděleně za 150 f, 180 f a 25 f 30 x.	v Soukenické ul.	–	–
11	Karel Antonín Černý	750 zl.	čp. 778/II, Václavské nám.	obchodník	–
12	Jan Karel Bepta	200 zl.	dle Lívy: čp. 588/II, Ve Smečkách	–	–
13	Hynek František Hana	2750 zl.	na místě čp. 2121/II	–	–
14	Karel František Palma	2700 zl.	čp. 2097/II, Karlovo nám.	nákladník	–
15	Jan Antonín Kozák	3400 zl.	čp. 791/II, Václavské nám.	nákladník	–
16	Karel Hubatius	5400 zl. (za dva domy dohromady)	čp. 818, Václavské nám.	nákladník	–
17	František Schönflug z Gamzenbergu	1500 zl.	čp. 507/II, Ječná ul.	nákladník	–
18	František Celestýn Cajo	645 zl.	čp. 103/II, Spálená ul.	–	–

Noví členové

	Jméno	Ceny za nemovitosti	Vlastní dům (domy)	Další povolání	Poznámka
1	Josef (nebo Johann) Linek	1400 zl.	čp. 672/II v Řeznické ul.	–	–
2	František Richter	500 zl.	čp. 89/II, Spálená	–	–
3	Jan Ulbricht	2100 zl 1500 zl.	čp. 1048/II, Na Poříčí čp. 1122/II, Zlatnická čp. 1121, 1401/II, Truhlářská, Zlatnická	nákladník	–

¹⁴⁶ AMP, Sb. matrik, sign. JCH Z9, fol. 104.

¹⁴⁷ AMP, Sb. matrik, sign. ŠT Z1, fol. 431.

¹⁴⁸ AMP, Sb. matrik, sign. VO Z2, fol. 61.